

CÂNDIREA

ANUL XXII Nr. 4

APRILIE 1943

S U M A R U L:

TRANSFIGURAREA ROMÂNISMULUI

NICHIFOR CRAINIC: Transfigurarea românismului	177
RADU GYR: Parângul	186
PETRU P. IONESCU: Visul alb, visul pur	188
VICTOR PAPILIAN: Păgânul	189
DONAR MUNTEANU: Sonete	201
LUCIA MIHNEA: Meditații	203
ION VEDEA: Geneza ateismului și aspectele lui	208
LUCIAN VALEA: Gravuri	214
AUREL CHIRESCU: Poesii	216
ȘTEFANIA STÂNCĂ: Dăruire lângă vis	217
EUGENIA BRATEȘ: Dualism	218
FLORIAN CREȚEANU: Poesii	219
IOAN COMAN: Plethon și aurora platonismului în renașterea italiană	221

IDEI, OAMENI, FAPTE

ȘTEFAN ZISSULESCU: Iconografia și arta bizantină	227
GIOVANNI VILLA: Cronici filosofice italiene: Sciacca, Abbagnano, Rensi	229

CRONICA LITERARĂ

CONSTANTIN STELIAN: Ion Petrovici: Fulgurații filosofice și literare	231
MARIELLA COANDĂ: Un discipol al lui D'Annunzio: Tito Lori; Ernesto Trucchi	233

CRONICA PLASTICĂ

V. BENEȘ: Sala de expoziții a Ministerului Propagan- dei: Romulus Ladea, Aurel Ciupe, Catul Bogdan; Fundăția Dalles: Nicolae Brana	235
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC: Gh. A. Cuza sonetist; Donar Munteanu poet religios; Al. Gregorian poet al războiului	238
--	-----

E X E M P L A R U L 50 L E I

După o gravură din
Secolul al XVI-lea
a lui Marcantonio
Raimondi.

Poetii

au cântat

de când e lumea, și vinul și femeile. Dacă nenumărate femei au fost muzele inspiratoare, vinul, în schimb, cărui se închinau poemele, era întotdeauna acelaș: „nectarul“

Dece Nectar? Pentrucă acesta întruchipa, idealizate, toate calitățile ce le poate avea un vin: aromă, buchet, naturalață, creând și acea subtilă stare de euforie, de inteligență și artă...

Astăzi numai există „nectaruri“, există în schimb Nectar, dar L. neînțeleș

NECTAR MOTT

MOTT MONOPOL
MOTT ONEL
DRĂGĂȘANI MOTT

MOTT 1914 DEMI-SEC
MOTT EXTRA-DRY
MOTT NATURE

VINURI SAMPANII

GÂNDIREA

TRANSFIGURAREA ROMÂNISMULUI

DE

NICHIFOR CRAINIC

Transfigurarea românismului e o temă grea, de care cugetul se apropie cu sfiala de a nu rosti afirmații nepotrivite cu realitatea istorică sau de a nu săvârși exagerări legate de orgoliul național. Prin transfigurarea românismului vrem să înțelegem schimbarea la față a poporului nostru sub puterea luminii dumnezeiești a creștinismului. Dar tocmai aci stă greutatea temei, pe care ne-am propus-o. Căci transfigurarea presupune un moment anterior, când aspectul românismului ar fi fost altul decât cel creștin cu care să-l putem compara. Există popoare a căror istorie are amândouă aceste înfățișări, ceea ce îți dă putința să cântărești starea lor de barbarie naturală cu transformarea lor după intrarea în creștinism și să lămurești cu oarecare precizie sporul de bine lucrat în personalitatea lor de puterea credinței în Iisus Hristos. Există deasemenea popoare decăzute din creștinism, la care se poate vorbi de o schimbare la față în sensul unei desfigurări sau a unei caricaturizări a ceea ce erau ele mai înainte. Așa a fost poporul francez în revoluția dela 1789 și așa e încă poporul rus sub teroarea comunismului ateu. În ce privește poporul român, el nu e nici în cazul dintâiu și nici în cel din urmă. Istoria lui nu ne oferă vreun moment de barbarie păgână anterior încreștinării, cu care l-am putea compara după intrarea în Biserică, precum nu ne oferă, — slavă Domnului! — nici un moment de decădere categorică din creștinism. Dacă se manifestă în literatura recentă o anumită năzuință de a evoca păgânismul spiritual al străbunilor noștri Daci, elementele documentare sunt prea insuficiente ca să ne putem da seama de adevărata lui fisionomie religioasă. Afară de aceasta, poporul dac nu însemnează o identitate istorică cu poporul român, iar năzuința literară de care vorbim, romantică și vaporeasă, se măgulește să vadă în spiritualitatea dacică mai mult o afinitate nativă sau o anticipare a creștinismului românesc. Nimic din toate acestea nu ne dă dreptul măcar să imaginăm o față a poporului nostru anterioară și opusă creștinismului său.

Modul nostru de a ne manifesta în istorie e totdeodată românesc și creștin. Numai ipotetic am putea să facem o deosebire între ceea ce e românesc și ceea ce e creștin, de vreme ce realitatea istorică, una singură, ni se înfățișează ca o fuziune organică între românism și creștinism. Pentru noi credința creștină îți e o disciplină înșusită din afară sau aplicată ca un corset de ghips pe un trup bolnav, ca să-i vindece fracturile; pentru noi credința creștină e singurul mod spiritual de a fi, în afară de care un altul n'am cunoscut și nici n'am voit să cunoaștem. Toate momelile făcute în

curgerea veacurilor de a ne despărți ființa etnică de modul ei creștin-răsăritean s'au izbit de refuzul aceleiași conștiințe puternice, pentru care lucrul acesta nu se înfățișează ca două părți deosebite, ce s'ar putea separa una de cealaltă. Refuzul îndelung încercat al poporului nostru de a-și lepăda credința pare tot una cu refuzul de a-și lepăda românismul. Și dacă toată existența lui istorică e o dramă încordată în apărarea religiei, el a înțeles că în acest bun suprem e absorbită toată ființa lui etnică. În rarile cazuri când vreun domnitor slab de inger a fost nevoit să treacă la mahomedanism, poporul nostru l-a înfierat cu porecla de „turcitul“, socotindu-l decăzut nu numai din biserică, dar și din naționalitate. Dimpotrivă, un Constantin Brâncoveanu, decapitat împreună cu mândrii săi coconi, dacă n'a fost încă sanctificat, e venerat cel puțin ca un martir național. Cuvântul *Lege* în graiul românesc însemnează etnicitate și creștinism, contopite în aceeași concepție și disciplină de viață. Termenul acesta de *lege*, așa cum îl folosim noi, concentrând în el fuziunea existențială a spiritualului cu naționalul, are un înțeles dogmatic întrucât se referă la credința ortodoxă, un înțeles etnic întrucât Românul se identitică în această credință, și un înțeles moral întrucât reprezintă disciplina tradițională a vieții noastre. Nici o stavilă nu ne împiedică să vedem în el corespondentul popular al termenului teologic de *teantropie*.

Ce ne îndreptățește pe noi, din punct de vedere doctrinal, să vorbim de o teantropie realizată și realizabilă în existența românească? Ne îndreptățește mai întâiu analogia cu personalitatea Mântuitorului și apoi convingerea că harul dumnezeesc participă activ la viața omului încreștinat. În persoana Mântuitorului, Dumnezeu se înomenește ca să îndumnezeiască pe om. Iisus Hristos e misterul unic al teantropiei depline, întrucât natura divină și natura umană fuzionează într'insul și realizează o singură persoană, istorică pe pământ și veșnică în ceruri. Iisus Hristos nu seamănă cu nicio altă existență pământească sau cerească. Intre ele și omul îndumnezeit prin creștinism nu e nici o identitate, ci numai o analogie, pentru că în om nu fuzionează cele două naturi, ci natura umană e ridicată în veșnicie prin lucrarea sfântitoare a harului. Precum anumite balsamuri dau corpului o rezistență, care le ferește de putreziciune, tot astfel harul dumnezeesc îmbălsămează natura umană pentru a o salva din putreziciunea păcatului și a o asimila vieții cerești pe cât îi e cu putință creaturii. Dar comparația noastră e cu totul insuficientă, pentru că natura umană sub acțiunea harului nu e un cadavru pasiv, ci o putere vie, mișcată de voința omului de a trăi realmente în Duh. O comparație mai potrivită e aceea clasică a lumini solară, care ajută viețuitoarelor să crească și să se desvolte până la împlinirea arhetipului prescris fiecărei specii de existențe. Harul, adică energia luminoasă, ce emană din ființa lui Dumnezeu, stimulează și sporește puterile spirituale din om, încordate în aspirația la desăvârșire, sau în asaltul împărăției cerurilor, după cuvântul sfintei Evanghelii. Intre om și har există, prin urmare, o colaborare condiționată reciproc de voința noastră și de dragostea lui Dumnezeu spre îndumnezeirea naturii create, colaborare pe care teologia o numește teandrică.

Se poate extinde această idee de teantropie, care în insul singuratec alcătuește esența specifică a vieții creștine, la colectivitatea unui popor, ca să putem lămuri din existența lui istorică semnele unei conlucrări teandrice?

Pentru a răspunde mai puțin greșit la această întrebare, trebuie să amintim că, în concepția ortodoxă, popoarele sau națiunile sunt considerate ca unități naturale ale făpturii omenești, unități care, deosebite după sânge și graiu, se armonizează pe planul spiritual în pretutindințea suprafirească a Bisericii lui Hristos. Nu e lucru lipsit de interes să reținem că națiunile apar ca și cum ar fi consacrate ca unități naturale

atât în momentul când Mântuitorul trimite pe apostoli să predice neamurilor, cât și în momentul coborîrii Duhului Sfânt, la sărbătoarea Cincizecimii. După însăși învățătura Domnului, cel care va vorbi neamurilor prin apostoli e Duhul Sfânt. Prin această consacrare ca unități naturale, nu înțelegem că Iisus Hristos ar recunoaște egoismul național în luptă cu celelalte egoisme naționale, dar că națiunile sunt chemate cu particularitățile lor de sânge și graiu să participe la viața în Dumnezeu. În doctrina creștină există o idee, astăzi rămasă oarecum în umbră, aceea a paralelismului și simultanității dintre viața cerească și viața pământească, și anume: ideea asistenței oamenilor și a popoarelor de către îngeri și arhangheli. Fiecare ins are un înger ocrotitor și fiecare neam un arhanghel păzitor. Acest paralelism durează dela începutul lumii și încredințarea pe care o putem trage din existența lui, e că viața în familia națională nu-i displace lui Dumnezeu. Adevărul că Duhul Sfânt lucrează nu numai prin inșii singurateci, dar și prin colectivitatea națională, îl putem verifica istoricește în numeroasele cazuri de convertire, în masse etnice, a popoarelor păgâne la creștinism. Istoria omenească e, de fapt, o înlănțuire de miracole ale Providenței și numai o anumită mentalitate modernă, în scăzământ cu finețea spirituală, o vede pipernicită și redusă la întâmplări oarbe sau determinate exclusiv de interese mărunte. Concluzia la care vrem să ajungem amintind aceste câteva elemente doctrinale, ce se pot îmbogăți după voie, este că nu greșim dacă îndrăznim să vorbim de o colaborare teandrică atunci când considerăm colectivitatea națională în ansamblul istoric al existenței sale. De altfel, credința, că ele îndeplinesc adesea misiuni divine în istorie e familiară popoarelor creștine. Din evul mediu, când omul era profund convins că el trăește și luptă în veac după ordinea suprafirească, vine frumosul cuvânt: *Gesta Dei per Francos*, care nu e decât o mărturisire a ideii de colaborare teandrică. Dumnezeu se arată oamenilor prin oameni. Se revelează prin profeți, cari sunt oameni; strălucește în sfinți, cari sunt oameni. Dece să nu credem din toată inima și din tot cugetul că marile fapte, care aduc un spor de bine omenirii, sunt respirații ale harului dumnezeesc prin plămâni popoarelor, așa cum fluxul oceanului e un impuls al puterii ce emană din lună?

Principiul acesta al îngemănării tainice a puterii cerești cu virtutea omenească e cel care culminează în viața statului nostru, proclamat în formula „Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României“. Prin aceste cuvinte mărturisim oficial existența celor doi factori, cari se împreună în conlucrare la statornicirea supremei ordini ierarhice în viața națiunii. Vechiul nostru voievod era un autocrat după modelul basileului bizantin. Bizanțul se socotea împărăția lui Hristos pe pământ, iar basileul său unsul Domnului în scaun de episcop politic al statului. Legea Bisericii era în acelaș timp legea imperiului și toate faptele mari, în artă și în poezie, în teologie și în filosofie, în mănăstire și în tabăra militară, se săvârșeau sub scutul Mântuitorului și spre slava lui. Ceva din structura acestui regim teocratic a trecut și în organizația noastră de stat, unde voievodul era unsul Domnului și nu odată se credea el însuși moștenitorul împăratului bizantin. Țările Românești n'au avut, firește, proporțiile și gloria Bizanțului ca să se proclame împărății ale lui Hristos pe pământ. Dar cu modestia, care stă așa de bine firii noastre, cei mai de seamă voievozi români au domnit și s'au zbuțumțat cu convingerea că ei sunt slujitorii lui Dumnezeu în fruntea poporului lor. Așa de puternic respiră această convingere din vorba și din fapta lor încât, dacă am căuta o imagine plastică pentru a o figura, nu s'ar ivi una mai potrivită decât aceea a ctitorilor de lăcașuri sfinte. Precum ctitorul ridică în palmă chivotul bisericii ofrandă către nevăzutul Dumnezeu, așa am putea zugrăvi pe voievod oferindu-și poporul, adică puterea statului, spre slava Mântuitorului. Am rostii nu

* odată convingerea că istoria noastră veche rămâne ca o carte cu șapte peceti, dacă n'o considerăm sub unghiul adevărat, care e cel creștin ortodox. Se poate vorbi de o istorie politică sau diplomatică, de o istorie militară, de una economică sau culturală, dar nu se poate vorbi aparte de o istorie religioasă a Românilor, pentru că toată viața veacurilor strămoșești e străbătută de suflul ideii ortodoxe. Dacă există popoare care știu să folosească cu abilitate religia în slujba națiunii sau a statului, Românii nu fac parte din această categorie. În concepția noastră voievodală, nu religia e pusă în slujba națiunii sau a statului, ci statul și națiunea sunt puse în serviciul credinței religioase.

Firește, ne dăm seama că nu e ușor să înțelegem acest adevăr esențial al istoriei românești cu mentalitatea, pe care o avem azi.

Strămoșii noștri nu judecau naționalismul la fel cu noi. Pentru ei, — să spunem cuvântul potrivit, — naționalismul era o funcțiune a Bisericii ecumenice, adică a întregii lumi ortodoxe. Să nu uităm că țările românești s'au ridicat în amurgul tragic al imperiului bizantin, care murea sub loviturile violente ale forței mahomedane. Prăbușirea lui a zguduit până în temelii toată suflarea răsăriteană și nimeni nu voia să creadă că această tristețe n'avea să aibă cât de curând un sfârșit. La Ierusalim, Sfântul Mormânt zăcea sub stăpânire musulmană; la Constantinopol, Sfânta Sofia, fala artistică a creștinătății, era pângărită și prefăcută în moschee. Pentru sensibilitatea ortodoxă a epocii, aceste orori pricinuiau suferinți morale de neîndurat. În acest timp, forța mahomedană amenința ca o furtună cerul Europei. Primejdia păgână ațâța mereu amintirea cruciadelor în inimile oamenilor. Lupta necesară împotriva Semilunii însemna totdeauna solidaritatea spirituală cu Bizanțul ecumenic. În această atmosferă s'au ridicat țările românești și ea își imprimă pentru veacuri pecetia caracteristică asupra istoriei noastre. Nu e simplu capriciu de modă faptul că întâiul mare voievod al Românilor ne-a rămas pe zidul dela Cozia în chip de cruciat. Insuși duhul inițial al istoriei noastre se afirmă pe Câmpia Mierlei în Serbia și la Nicopole în Bulgaria ca un duh cruciat, în slujba idealurilor ecumenice. Astfel se va repercuta din veac în veac. Bulgaria și Serbia au avut soarta Bizanțului, iar noi am rămas câteva secole singura nădejde și singurul refugiu al lumii ortodoxe, cotropite de păgâni. Ce sublimă conștiință creștină a dovedit în acea vreme neamul acesta în frunte cu voievozii și ierarhii lui. Pământ bogat încât să hrănească singur câteva popoare și suflet generos ca însuși duhul sfintei Evanghelii. Misiunea, pe care ne-a dat-o Dumnezeu în istorie a fost aceea de a ne dărui unor cauze, ce depășeau orice egoism național, fie el oricât de îndreptățit. La curtea Domnilor noștri, ierarhi înalți din tot Răsăritul, teologi învățați, artiști și călugări veneau nu numai pentru a culege imensa milostenie românească, ce s'a răspândit pe trei continente, — în Europa sudestică, în Africa și în Asia Minoră, — dar întrețineau, viu neconținut, spiritul ecumenic și mijloceau apropieri diplomatice în vederea cruciadelor, idee la care niciodată nu s'a renunțat. Rusia s'a ridicat ca protectoare a ortodoxiei abia la sfârșitul veacului al XVIII-lea, dar noi încă din cel al XIV-lea am fost azilul și pavăza năzuințelor ecumenice. Se poate spune că în toată această vreme țările noastre au fost pentru ortodoxie pământul făgăduinței. Acesta a fost modul de a gândi și de a lucra specific românesc. N'a existat voievod vrednic de numele său, care să nu-și fi desfășurat strădaniile pe planul spiritual al Bisericii răsăritene. Pomelnicul acestor fapte de milostenie, de cultură duhovnicească și de arme e nenumărat și e ceva care nu seamănă cu contribuția niciunei alte țări din Europa. Ceeace ne interesează acum însă e spiritul din care au izvorât aceste fapte, ce ne par astăzi de necrezut.

Se poate ca unii dintre voievozi să fi aspirat la cucerirea Constantinopolului și la titlul personal de bazileu, după cum năzuiseră mai înainte țarii bulgari sau despoții sârbi. E cazul lui Șerban Cantacuzino, al lui Vasile Lupu și-al altora. Dar e incontestabil că întreaga creștinătate căzută sub Turci voi să vadă în voievozii români basilei în perspectiva speranței. Și dacă lucrul nu s'a întâmplat, se datorește numai disproporției de forță dintre noi și imperiul otoman. Oricum însă, dincolo de orice ambiție deșartă, gândul că ei moștenesc Bizanțul în sarcinile grele față de creștinătate definește mentalitatea voievodală și determină marile fapte ale istoriei noastre. Românii se simțeau parte integrantă din lumea răsăriteană și, pentru ajutorarea ei cu spada, nu căutau la deosebiri confesionale dintre creștini, când era vorba de încheiat o alianță împotriva Turcilor. Apelurile la puterile catolice sunt frecvente. Dar aici e o mare deosebire între voievozii noștri și ultimii împărați bizantini. Pe când aceia cereau ajutorul papal oferind în schimb unirea cu Roma, voievozii noștri propun alianțe pe temeuri cu totul altele și cu respectul dela sine înțeles al credinței fiecăruia. În fața păgânătății musulmane suntem cu toții creștini și avem datoria să apărăm ceea ce este sacru în comun. Această atitudine o reprezintă ca nimeni altul Ștefan cel Mare, pe care contemporanii îl numesc „eroul secolului“ și despre care cronicarul polon Dlugosz spune: „După părerea mea el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii și mai ales funcțiunea de comandant și conducător împotriva Turcilor“. Ștefan, care știa că numai o cruciadă europeană ar fi putut să zdrobească definitiv pe Turci, apelează la toți principii creștini în acest sens, cu care prilej el definește misiunea Moldovei ca „poartă a creștinătății“. Ajutorul catolic, firește, nu vine. Papa el însuși îl felicită pentru victoriile ce i-au dus faima în toată Europa, dar Vaticanul nu va uita să-și continue propaganda printre Români. Fără niciun fel de trufie, trebuie subliniat că adevărata înțelegere superioară, desinteresată, a cauzei creștine o găsim aici, în înțelepciunea românească, în această blândă îngăduială a oricărui chip de a se închina lui Hristos, cu condiția ca felul nostru propriu să fie respectat de ceilalți.

Poate și mai reprezentativ decât Ștefan cel Mare e, în această privință, Mihai Viteazul. El, care era spaima Turcilor, izbutește să realizeze o alianță cu catolicii, care avea să-i fie fatală, dar o alianță nu pentru a-și sluji ambițiile personale, ci marea cauză ecumenică. În apelul către Poloni ni se descopere gândul său întreg: „Sunteți datori pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, — le scrie, — să ne ajutați și să veniți pentru mântuirea creștinătății“. El singur cu țara lui știa mai bine ca oricine să se descurce față de Turci, dar ideea pentru care se înflăcăra gigantul atlet al lui Hristos depășea cu mult marginile românismului. Funcțiunea creștină a acestui românism prezentă în mintea tuturor voievozilor, de nicăieri nu iese mai limpede, mai categorică și mai impunătoare decât din această sublimă mărturisire a lui Mihai Vodă: „Eu n'am avut dela Turci nicio greutate sau vreo nedreptate, dar ceea ce am făcut, toate le-am făcut pentru credința creștinească, văzând eu ce se întâmplă în fiecare zi cu bieții creștini. M'am apucat să ridic această mare greutate cu această țară săracă a noastră, ca să fac un scut al întregii lumi creștine“. Rare ori a răsunit în auzul veacurilor un cuvânt mai lipsit de orice emfază și mai greu de hotărârea sacrificiului. E în această mărturisire o adâncă și nobilă durere, o compătimire frățească pentru creștinii Orientului, martirizați de păgâni; e un impuls de a-i ajuta cu orice preț; e o lipsă de ambiție personală și un desinteres național absolut; e o modestie exemplară în cântărirea disproporției de forțe dintre țara lui țară mică și imperiul otoman; și e totuși o decizie eroică și o încredere

neclintită că din această puținătate românească va face scutul întregii creștinătăți. De unde oare această putere supraomenească în atitudinea voievodului? De unde acest flux spiritual ce se ridică în el și-i dilată voința pentru fapte, despre care știa limpede și sigur că-i depășesc mijloacele? Căci nu e vorba aici de o atitudine platonicească, de o dorință evaporată în zona ideală a posibilităților. Cel care se rosteste e Mihai Viteazul, în personalitatea căruia ideea și acțiunea sunt ca focul și lumina lui. E oare o simplă floare retorică să spunem că această uriașă creștere sufletească a eroului nu e altceva decât vântul harului divin, care suflă și lucrează în credința și în evlavia lui, care întărește pe cei slabi și înalță pe cei smeriți?

Noi îndrăznim să vedem în mărturisirea lui **Mihai Vodă** însăși esența istoriei românești. Nu e nevoie să aducem faptele și cuvintele marilor noștri voievozi ca să demonstrăm evidența că au gândit și au acționat la fel cu dânsul, fiecare în domeniul ce i-a stat la îndemână, dar toți stăpâniți de ideea că țara lor e o funcțiune a comunității ecumenice. Românismul nu s'a închiruit în egoism și pofta sălbatică de stăpânire nu i-a crispat fața către vecini. El s'a desvoltat dela început pe planul unei idei universale și a crescut ca un copac, a cărui tulpină ocupă numai o palmă de pământ, dar a cărui coroană de ramuri se respiră pe o mare întindere în văzduh. Puțini am fost la număr și afară de aceasta, fărămițați în state deosebite, dar când primim contribuțiile noastre la viața istorică, răspândite pe largi suprafețe de lume și pe lungi durate de timp, ele ne par inexplicabile din punct de vedere pur omenesc. Căci nu e lucru pur omnesc să te jertfești neconținut pentru o cauză care nu e numai a ta, și nu e în ordinea egoismului național să împarți averile țării cu nemiluita pentru a sprijini nenorociți, chiar când aceștia sunt de o credință cu tine. În ansamblul ei, istoria românească ne înfățișează un mare spor de fapte, ce se revarsă generos peste orice margini ale intereselor existenței proprii. Dacă am compara-o cu viața altor popoare, care nu-ți oferă măcar o floare fără plată, relieful acestei contribuții gratuite s'ar adânci și mai izbitor. Metoda comparației ne-ar sluji să înfrângem acea dificultate, de care vorbiam la început, de a descifra semnele unei transfigurări de ordin spiritual în existența românească. Dar faptele, la care ne referim, le socotim prezente în memoria tuturor și e un lucru evident că natura lor e în contradicție cu aspra lege a egoismului național. Personalitatea neamului nostru se arată astfel ca un fenomen de revărsare din sine însăși, ca o expansiune dincolo de limitele obișnuite, ca o dilatare de proporții bogate în semnificație morală. Acest fenomen de generositate, rămasă proverbială în lumea Răsăritului, nu se poate lămuri decât prin aluatul creștin care a dospit ființa românească încă din albia copilăriei sale. Desvoltarea istorică a acestei personalități sporește sub imperiul conștiinței ecumenice, care încadrează românismul prin toate contribuțiile lui culminante și caracteristice. Moralmente o personalitate crește pe măsura idealului de viață pe care și l-a pus înainte. Miracolul istoriei noastre e că noi am crescut și ne-am definit ca Români tocmai prin ceea ce s'ar părea că am pierdut în beneficiul semenilor noștri. Trecând peste scâzămintele și peste cruzimile inerente oricărei vieți politice, când citim paginile trecutului, avem de cele mai multe ori impresia că istoria noastră e o Evangheliie trăită în sacrificiu, în martirajii și în dăruiri. Dar ce lucru e mai bun pe pământul acesta al crimelor fratricide decât a trăi cu toată existența unui neam Evangheliie, întrupând cuvântul Domnului în fapte, care să poarte virgula de foc a slavei sale? Ca flacăra pălpâind pe comorile ascunse în adânc, din sufletul istoriei noastre străbate rumeneala unui har ceresc ce înfrumusețează fața românismului. Revărsarea lui în eroism și milostenie depășind măsura umanului, tocmai în politică unde de regulă omul se arată mai crâncen și mai hain,

nu poate fi decât efectul acelei colaborări teandrice, prin care se transfigurează natura existenței pământești.

* * *

Doctrina creștină e una și aceeași din veac și până în veac. Dar popoarele, care se apropie de ea, se dezvoltă în chip deosebit după dominantă temperamentului etnic al fiecăruia. În lumina soarelui grâul crește ca grâu, iar strugurii ca struguri. Sunt popoare cu temperament apostolic, care realizează creștinismul convertind pe alții. Sunt popoare cu temperament mistic, care îl realizează în contemplațiile marilor singuratici. Sunt popoare cu spirit critic, care îl cugetă filosofic, alterându-l de multe ori. Sunt popoare cu geniu artistic, care îl preamăresc în strălucitoarele minuni ale frumuseții. Noi Românii suntem un popor, care am trăit creștinismul în generositatea eroismului și a milosteniei. Creștinismul e universal în revelație, dar devine național după modul dominant al temperamentului etnic, care îl realizează. Acest adevăr atestat de realitatea istorică, concordă pe de o parte cu legea naturală a variațiilor făpturii, iar pe de alta cu doctrina revelată a harului, care lucrează în chipuri nefârșite, corespunzător modurilor naturale, dela făptură la făptură. Legea constantă a perfecțiunii creștine e să te realizezi în Hristos potrivit posibilităților maxime, să-dite în natura-ți proprie.

Filosofii, cari privesc lucrurile acestea din afară și schematizează în conceptele deșarte ale antinomiei universalul creștin și particularul etnic, ignoră această minunată plasticitate harică, rânduită de înțelepciunea lui Dumnezeu și de dragostea lui pentru fiecare făptură în parte. Lucian Blaga, care, cu toată strălucirea inteligenței sale, a trecut prin teologie ca mantaua impermeabilă prin ploaie, cade și el victimă acestei schematizări filosofice când încearcă să excludă ortodoxia din specificul existenței românești. Ortodoxia e dată pentru toată lumea, dar poporul nostru s'a realizat în lumina ei, cu conlucrarea Celui de Sus, specificându-se față de alte popoare, chiar de aceeași credință, prin dezvoltarea maximă a acelei trăsături fundamentale a naturii sale etnice, care e generositatea eroismului și a milosteniei. Nu știm și nici nu am putea să știm vreodată ce-a fost și ce-ar fi putut să fie această calitate a sufletului românesc în afară de creștinism, pentru simplul motiv că n'o cunoaștem decât în forma transfigurată de flacăra evlaviei ortodoxe. În realitatea dată a existenței românești, a deosebi etnicul de elementul religios nu e decât o operație presumpțioasă și artificială a imaginației filosofice, fără corespondent în viață. Sunt astăzi o sumă de doctrinari germani cari, în năzuința de a-și lămuri rasa ca atare, îi caută însușirile originare cu veacuri în urmă, la triburile druidice dinainte de creștinism și, pentru a obține un specific rasial „pur“, definesc aceste însușiri în opoziție cu creștinismul. Care filosof al nostru are la îndemână o epocă de păgânism românesc, pe baza căreia să ne poată vorbi serios și verosimil de un specific etnic separat de ortodoxie? Cum o asemenea epocă nu există, ne rămâne doar să vagabondăm în utopia unor concepte filosofice, pentru a ne croi cu orice preț o atitudine bizară, cu iluzia că gândim nemai-pomenit de original!

Strămoșii noștri, e adevărat, n'au gândit creștinismul, ci l-au trăit, căci în ochii lor creștinismul e principiu de viață, iar nu cadavru filosofic pentru disecțiile judecării critice. Iar a trăi creștinismul e ceea ce primează peste toate elucubrațiile cugătării omenești. Din trecutul nostru nu cunoaștem niciun caz când un Român să se fi simțit nenorocit că l-ar fi sufocat metafizica ortodoxă și l-ar fi stăvilit să cugete personal. Dar închipuiți-vă că diavolul l-ar fi împuns pe vreunul în creier să plăsmuiască

el o metafizică superioară celei ortodoxe. Inchipuiți-vă că acesta ar fi venit și ar fi zis: Dumnezeuul părinților noștri nu e bun; să vă fac eu alt Dumnezeu după chipul și asemănarea mea. Inchipuiți-vă că genialul filosof ar fi proiectat în tărnie o caricatură de Dumnezeu care, căindu-se prea târziu că a zidit oameni rivali cu dânsul, ar pândi din poarta cerului cu bâta censurii transcendente în mână, gata să pocnească la mir pe oricine s'ar încumeta să-i ia locul. Chiar dacă metafizicianul nostru ar fi fost convins că această caricatură e o filosofie specific etnică, fiindcă e originală ca o trăsnaie și e gândită de un Român, ce virtuți nobile, mă rog, s'ar fi putut desvolta în sufletul acestui neam din exemplul acelui monstru transcendent? Numai imaginându-ne posibilitatea unei astfel de metafizici, ne declarăm fericiți că poporul nostru a avut bunul simț să îmbrățișeze total concepția ortodoxă despre lume și viață, fără trufia naivă de-a face concurență filosofică lui Dumnezeu. Dacă pe vremuri cugetarea omenească se străduia să descopere principiile de temelie ale existenței, în virtutea cărora să formuleze înțelepciunea practică a vieții, astăzi filosofia decade la rolul unui costum individual, croit cu atât mai bizar cu cât posesorul lui ține să pară mai original. Pentru onoarea poporului nostru, catedrala dela Argeș sau Trei Ierarhi dela Iași, în a căror armonie se răsfrânge prea înalta frumusețe cerească, valorează de mii de ori mai mult decât duzini de astfel de sisteme filosofice, din care noblețea cugetării și generositatea spirituală lipsesc, distruse de stârpiciunea individualismului orgolios.

Ne trebuie neapărat o filosofie românească? Dece? Numai ca să ne luăm la întrecere cu alte neamuri, care poartă într'adevăr cununa geniului speculativ? Există la noi convingerea că suntem rămași în urmă față de anumite forme de cultură, create de alții. Dar uităm prea ușor că sunt neamuri, pe care le invidiem pentru cultura lor, și care n'au creat nici pe departe formele de spiritualitate de care a dat dovadă românismul. Nu suntem înapoiți, cum ne credem, și nu știu dacă suntem prin ceva superiori altora, dar cece trebuie să înțelegem e că suntem altceva decât ceilalți, judecând după natura sufletului nostru și după contribuția lui în lume. Lucian Blaga preconizează o metafizică românească elaborată din superstițiile folkloristice, din miturile indiene și din ereziile creștine, toate elemente antiortodoxe. Dar aceasta n'ar fi decât o metafizică a babelor vrăjitoare sau un galimatias crișnamurtic, cum e teosofia. Criteriul, pe care îl stabilește dânsul pentru o filosofie românească, e prea simplu și prea insuficient. Căci nu ajunge să ai o identitate etnică și să emiți o năsbătie, pentru a face filosofie autohtonă. O filosofie românească trebuie să fie cât de cât *reprezentativă* măcar pentru o lature a sufletului românesc. Hegel e filosof reprezentativ german prin idealismul său absolut; Kant e filosof reprezentativ german prin formula imperativului categoric al datoriei morale, idee ce corespunde disciplinei native a poporului german; Nietzsche e filosof reprezentativ german nu prin anti-creștinismul său, ci prin teoria voinței de putere, în care se recunosc conaționalii săi. Așa sunt văzuți doară acești cugetători în propria lor țară! Ideea originală rămâne o simplă curiositate intelectuală dacă nu proiectează o rază de lumină asupra unor însușiri fundamentale din sufletul național. Cu adâncă părere de rău trebuie să spunem că nu vedem nicio afinitate între metafizica poporului român și ideea așa de originală a Marelui Anonim, biet satrap al cerului speculativ, îngrozit că pigmeii din lume ar putea să-i usurpe tronul! Cei câțiva snobi din viața intelectuală se pot entusiasma de asemenea ideii originale, dar snobul e un izolat, osândit să dispară în marea moartă a sterilității. Până când geniului românesc îi va fi dat să se ridice pe culmile speculației pentru a făuri o imagine a transcendenței cu aderențe în spiritul nostru, ne mulțumim cu munca rodnică a noii pleiade de istorici cari, încăl-

ziți de viziunea largă a trecutului, ridică în lumină din ce în ce mai clară spiritualitatea creștină a poporului nostru. Istoria e viața conștientă a neamului și fenomenele ei de eroism și milostenie, în care sufletul colectiv se umflă ca oceanul în flux, peste marginile obișnuite, ne vorbesc numai de aderențe ortodoxe, care au înnobilit fața românismului.

Că putere are metafizica Bisericii, această metafizică ortodoxă, condamnată la moarte de filosofii cari râvnesc o faimă de anticriști, ne-o spune noua încordare a poporului român, ridicat iarăși să-și apere ființa în numele lui Dumnezeu. În jurul nostru s'a desființat Cehoslovacia. În jurul nostru s'a dărâmat Jugoslavia. Avem interese naționale și într'o parte și în cealaltă și totuși, cavalerismul, stânjeneala morală și compătimirea ne-au impus o rezervă, ce nu seamănă cu a niciunui alt popor, izvorită din adâncul inimii noastre creștine. Noi Românii nu adulmecăm beneficiile, ce n'au fost îmbrobodate de sudoarea sângelui, dar ne găsim totdeauna unde sacrificiile cele mai grele s'aduc pentru un pic de dreptate în această lume. Precum odinioară ne-am ivit în largul ecumenic cu Mircea cel Bătrân, în cruciada contra mahomedanismului, tot așa luptăm azi încordați în cruciada europeană împotriva păgânismului sovietic. E destinul nostru dela Dumnezeu ca dreptatea, după care însetează acest popor, să n'o cucerim în numele egoismului și al orgoliului național, ci în numele jertfelor aduse pentru sfintele idealuri ale lumii creștine. Ne-am regăsit ca Români, pierzându-ne din toată inima în marea cauză a tuturor. Ne-am înălțat ca Români, încovoiindu-ne sub povara semenilor noștri. Această săracă țară mică, după cum o numia cu mișcătoare gingășie gigantul atlet al lui Hristos, Mihai Vodă, n'a pierit, ci s'a ridicat din veac în veac, ca din treaptă în treaptă, fiindcă a știut să facă din voința ei săgeată în arcul voinței lui Dumnezeu.

P A R Â N G U L

DE

RADU GYR

Sborul sur de vultur și de gae
dă târcoale numai prin zănoage.
Muchiile — linse de burhae —
duc pe ceafă bolțile oloage.

Silexul și-a'ntins grumajii țepeni,
pândă încordată peste zile.
Spâni, fără tulle verzi de jnepeni,
tac pereții asprelor coștile.

Stânci și râpe, muchii și gurgue,
aprige și neclintite-s toate.
Dintre gresii nici-un duh nu sue,
nici-un svâcnet în eternitate.

Dincolo de geamăt și de viață,
piscul nu vibrează, nu tresare,
crâncen în tăcerea lui semeață,
sterp în minerala nepăsare.

Lespezile crestelor, cu nituri
și le-a prins de veșnicia cruntă,
și'nclăștat în gresii și garnituri
dârz, dumnezeirea o înfruntă...

Dar când prind furtunile să fiarbă,
vântul părângean din neguri groase
mușcă și izbește piatra oarbă
cu berbeci de fier și cu baroase.

Ploile rup cremenea în ghiare
și scobesc, cu pliscuri lungi, în stană.
Cresc puhoaele — flămânde fiare —
hălci de stânci înfulecând din goană.

Fulgerul în gresii răni despică
și, din văi, în clocotul urgiei,
crunt, sălbatec, vaet se ridică,
scârțâe țâțânele veciei.

Muntele se clatină. Pătrunsă,
piatra se descheie'ndurerată.
O imensă inimă ascunsă
în granit purcede greu să bată.

Și trufașul care'nghite anii
și cu Dumnezeu stă față'n față,
din adânc icnindu-și bolovanii,
sângeră și geme ca o viață.

VISUL ALB, VISUL PUR

DE

PETRU IONESCU

Vis alb, vis pur,
Infiorată șoaptă sfâșiind tăcerea,
Flacăără fără astâmpăr, fără pace,
Vas în care ai picurat dulcele și fierea,
Gură de rai și de iad! Auzi cum tace
Adâncul cerurilor noastre, fără murmur?

M'am suit pe stânci, spre stele
Să te iau vis alb, să te fur
Alături de mine, cu mine, în zări, în azur,
Sub cer de smoală, în hore de iele.
Vis alb, vis pur!

Prăpastie ți-erai ochii și cer.
Zâmbetul, pleoapă peste veșnicie,
Pasul tău, cântec prin lume, stingher,
Nimănui cunoscut, doar mie.

Măinile tale, cuiburi mici de lumină,
Dăruiau sorb însetatului, iară.
Gura, sălbatecă floare senină,
Tremura, oarbă flacăără'n pară.

Zâmbetul tău, lacrimă tristă, târzie,
Sălbatecă fărâmə de viață fu.
Cântul ochilor — sfinx — murmurul gurii,
Minciună scrâșnită în iureșul urii.
Ia-le cu tine'n uitare, le du.
Doar visul pur, prag alb, neatins, de rai,
Nimănui, nimănui să nu-l dai.

Beznă, acum, peste visul alb, visul pur...
Arcușul durerii a iscat plânsul.
Coardele au țipat, rupte, aspru și dur...
Visul alb, visul pur, stânsul!

P Ă G Ă N U L

DE

VICTOR PAPILIAN

Când isprăvnicelul deschise ușa, boierul Udriște nu-și clinti privirea nici cât vârful acului. Căta cu ochi sclipiți și fața turbată la o carte mare întinsă pe masa-i de brad, carte albă, scrisă neagră, cu slove mărunte, încâlcite și încălecate ca melcii, dar încheiată domnește cu patru pecetii de culoarea cârmăzului. Isprăvnicelul rămase lângă ușă, drept ca sfoara zidarului. Doar își cunoștea stăpânul! Anevoie să-i fii pe plac! Trebuia să-i prinzi gândul din sbor ca eretele, când porunca o vorbă, tu să înțelegi două, iar la mânie nu-i păsa nici de lege, nici de păcat și deodată i se năzărea că nu știu cum, dar gâtul Rumânului s'a înălțat prea sus din umeri.

Și cum îl războia pe isprăvnicel râvna cea peste fire! Nu-l răbda pământul de câtă grabă îi alerga prin picioare, în piept sufletul și-l simțea întors ca arcul și se zdrobea și se frământa stând locului, mai rău decât l-ai fi muncit la coasă. Afară aștepta ștafeta dela Craiova și dacă nu nimerea să-și vestească stăpânul la timp de potrivă, Udriște iar se scula asupra-i cu mare gălceavă și puteai tu să fii curat la suflet ca cerul nevinovat, că nu scăpai de necinste, ba și mai rău, poate te punea la pământ să te umfle cu pumnii sau să te joace cu cizmele și Doamne, Doamne... avea brațul ciocan și piciorul butuc.

— Ispravnice, aflat-ai ceva de cartea asta domnească?

Din obișnuință omul ridică privirea spre colțarul din dreapta. Acolo pe vremuri se găsea ștergar sfântit cu icoane și candelă. Dar de când Udriște înapoiat din bătaie dase foc bisericii, alungase din casă toate sfintele scule.

— Ce-i ispravnice, ți s'au prăsit gărgăunii în urechi, de n'auzi?

Atunci omul rupse vorba din greu, parcă zmulgând-o cu dinții.

— Părintele Răducu...

Boierul Udriște nu se înfurie, cum s'ar fi convenit la așa arătare, ci prinse a râde pitulat dintr'un ochiu și o mustață. Inima slugii, gata să plesnească în piept, se desumflă ca foalele fierarului. Doar pe el îl nimerise părintele Răducu cu înscrisul, lui îi spusese viclean omul sfânt: „pune, ispravnice, cartea asta pe masa boierului“...

și el de, ca omul fără știința slovei, dar cuviincios la cele bisericesti, îl ascultase, cu credința bună că a fost învrednicit la mână fie de o jalbă, fie de un zapis de ispașă și nu de o poruncă domnească. Dar acum boierul prinse a râde mai fățiș.

— Va să zică părintele Răducu e unealta domniei...

Și dintr'odată rotindu-și glasul:

— Știi tu, mă Barbule, ce scrie aici?

Abia acum logofătul își slobozi picioarele mai în voie și obrazul și-l simți mai înmângăiat.

— Nu știu, mărite stăpâne, că nu cunosc nici slovă, nici lătinie...

— Ascultă, mă, și te crucește.

Isprăvnicelul nu se dumirea! Oare întâmplarea ce venea asupra-le, va să fi fost atât de pricinaasă încât să schimbe orânduiala de datină a casei. Boierul părea să scoată zăbalele din gura slugii. Își făcea milostenie într'atât încât să-l împărtășească de cuprinsul cărții domnești? Și isprăvnicelul își plecă urechea, parcă să nu piardă un cuvânt din cele auzite.

— „Intraseea Domnia mea am cercetat despre lege și am judecat după dreptate și am găsit Domnia mea de adevărat, că Udriște Jitianu căpitanul, fără cale și omenie au împresurat pământul moșnenilor cireșeni, l-au încutrupit și i-au rumânit pre ei...”

Boierul se opri din cetit și ochii lui erau numai țepi, ca dinții străpeziți. Atunci logofătul găsi de bine să îndrăznească:

— Vai, înălțate stăpâne...

Dar boierul îi curmă vorba. Acum întregu-i chip surâdea a baznă.

— Auzi, mă Barbule, mă și blestemă...

Și purcese a ceti la fel, fără a căuta să-și înfrângă bazna.

— Blestem pe cel ce va nesocoti această carte a mea... ca Domnul Dumnezeu să-i sdrobească trupul cu toată bătaia bubii ale rele, și sufletul să-i fie afurisit în veacul ce va să vină, de cei 318 părinți din Nicheia și să aibă petrecere veșnică numai cu Iuda și cu Arie...

Boierul se ridică din scaun și înfigându-se bine în picioare ca în scări, își înălță trupul și deodată toată odaia se puse în cutremur. Era îmbrăcat ca de bătaie, în abaie turcească de mătase roșie, cu ciucuri și galoane de fir aurit, în pantaloni de piele și cizme ungurești.

— Domn e ăsta, care blestemă ca muierile...?

Isprăvnicelul îi răspunse ca în ison, cum știa că-i face pe plac.

— Ehe! Unu a fost Domnul Mihai... Unu într'o mie...

Udriște ridică de pe masă cartea domnească, se uită la ea câtva timp cu dispreț și iute, ca într'o încăerare de războiu, o sfârtecă bucăți, bucățele, iar rămășițele le aruncă la pământ.

— Na, ia cartea domnească și du-o popii...

Isprăvnicelul se aplecă pe jos și ridică toate bucățelele. Acum găsi prilej potrivit să dea drumul și ofului său.

— Afară a venit stafeta dela Craiova... a născut, uite luna deatunci, jupâneasa Marina, cumnata Măriei Tale.

Dar Udriște nu se zătici.

- Să-mi fie roibul la scară... Plec la Cireșeni.
- Roibul e înșeuat.
- Și acum du-te...

* * *

Când Udriște dete să încalece, văzu ștafeta la scara culei. În timp ce săria peste șea, el întrebă peste umăr:

- Ce-a făcut cumnată-mea?
- O fată.

Udriște strânse ușurel din pulpe. Semn de plecare. Calul se înfioră din tot trupul, își lungi gâtul, apoi își înălță capul, gata să-și ia sborul, dar Udriște îl ținu locului, tot din pulpe și nu din zăbală.

- Și frate-meu ce zice?
- Râde de bucurie toată ziua.
- Milogul, făcu Udriște...

Calul era nerăbdător. Sforăia, se învârtea locul cu coama fâlfăind și nările adulmecând în vânt.

— Nici de asta nu fu bun... să facă un copil... Pentru astă ispravă, nu trebuia să-și ia muiere din țara ungurească.

Și slobozi frâul. Calul se întinse ca iepurele și iepurește o luă la goană.

* * *

— Mă frate-meu, cumplit om și stăpânu tău, se minună ștafeta, privind la negura de fum răscolită de fuga calului în drumul Cireșenilor.

- Asta așa e... parcă l-ar fi făcut mumă-sa cu un haiduc...
 - Al nostru e dimpotrivă blajin... pânea lui Dumnezeu.
 - De aia Udriște n'are ochi să-l vadă...
- Și schimbând vorba:

— Dar vin cu mine în odaie. Om cinsti câte-o gură de rachiu...

Amândoi oamenii ocoliră curtea cea mare, o luară pe lângă metereze și ajungând la poarta de fier, o cărmiră către cunie și se băgară în odaia isprăvnicelului. Aci gazda scoase din laviță plosca cu rachiu și desprinse din grinda podului o talpă de slănină.

— Și cum vei auzi, mă frate-meu, începu isprăvnicelul, în timp ce cu briceagul tăia felii de slănină pe capacul laviței, toată lumea îi zice pe la noi „păgânul“, de când a dat foc bisericii...

- Ce spui, se sperie omul Craiovei, a dat foc bisericii?
- Așa e! Cum îți auziră urechile... A dat foc el cu mâna lui.

Și ștergând cu mâneca sumanului plosca la gât, o întinse musafirului. Asta se închină de trei ori, cum se cuvine, apoi trase un gât plin. Barbu, isprăvnicelul, la rândul lui se închină și el, măcar că slujia la un așa necredincios și nu se lăsă mai prejos la lungimea înghițiturii. După ce țuca le dresе gândul și le ațâță foamea, începură a îmbuca pe îndelete și a se da în taină.

- Și cum s'a petrecut nelegiuirea?
- Să vezi frate-meu... Când s'a înapoiat din țara ungurească...

Ștafeta îi tăie vorba.

— Imi pare c'a fost cu oastea lui Mihai...

— Asta-i partea lui... că e viteaz cum nu se mai află... și eu zic — Doamne iartă-mă de păcat — c'a greșit mumă-sa cu un haiduc...

— Și a fost căpitanul lui Mihai?

— Căpitanul și prietenul lui...

Isprăvnicelul își opri vorba. De afară se pornise scârțâit de care. Omul curții deschise ușa. Soarele înălțat de o sulită peste coama munților, ridica parcă și mireazma florilor din straturi și o gonea ca pe o boare ușoară către casa cuniei. Pe costișe, niște Rumâni plecau la moara apei, s'aducă piatră din stâncă, să întărească meterezele dinspre miazăzi. Ce patimă la boerul ăsta: flori și piatră! Se închidea în cula lui în piatră, ca într'o cetate domnească! Și unde era un loc de pripas, iute cu florile!

Isprăvnicelul după ce-și îndeplinise treaba lui de supraveghere, se întoarse la musafir.

— Și cum îți spun... Intors din țara ungurească după moartea lui Mihai, pribeag și călător a căzut aci, la moșia lui, a treia zi de Paște... Și erau oamenii, de, ca creștinii, cu toții în biserică... Și biserica era umplută, că stau muierile afară... vezi bine, biserica mică, lume potop... Și când a văzut el asta, pasă-mi-te l-a cuprins nebunia: „Tâlhărilor, Domnul Mihai în pământ și voi umpleți bisericile ca milogii!... de nu'ncap muierile de răul vost!... Afar' cu voi, ticăloșilor... La luptă, nu la milogeală...”

Stafeta își opri dumaticatul în gură, de înfricoșare. Așa ceva i se părea din cea lume.

— Și popa? Ce-a făcut popa?

— Popa săracul, a încercat să-l potolească: „Inălțate stăpâne, să ne temem de Dumnezeu”.

— Mă popo, eu nu mă tem nici de oameni, nici de dracu, nici de Dumnezeu...

Și luând lumânarea a mare, a pus foc perdelei de pe iconostas... de a fugit popa și oamenii... Și el cu sabia în mână, păzea singur focul... până s'a mistuit biserica de tot, de tot...

Stafeta se lovi cu palma când pe un obraz, când pe celălalt, apoi se cruci:

— Și au rămas Rumânii fără biserică?

— După cum vezi!

Omul Craiovei rămase câtva timp gânditor. Așa păgân doar în munții ăștia întunecați ai Gorjului, putea să se mai afle. La ei în Craiova era lumină, voie bună și veselie. Intr'un târziu, își dete cu părerea.

— D'aia nu se lovesc frații la fire...

— N'are ochi să-l vadă pe frate-său! Din milog nu-l mai scoate... Fiindcă n'a vrut să porceadă în oastea lui Mihai și a stat ascuns...

— Și ce om bun este...

— Și fiindcă și-a luat muieră din țara ungurească.

Ștáfeta se găsi dator să facă tocmeală dreaptă.

— E tot creștină de a noastră... nu e liftă străină.

— Da, zice Udriște, la războiu înapoi, la muieră înainte... Cum vine asta logofete?... Iți iei muieră cu cerșitul, ca milogii...

— Dar el cum ar vrea?

— Nu știu... că el n'are muieră cu cununie, ci numai ibovnice...

— Ibovnice sau ibovnică, făcu stafeta închizând șiret un ochiu.

Dar isprăvnicelului nu-i era a baznă, când vorbea de stăpânu său.

— Mă vere, în fiecare sat are câte două, trei... Și nu pe ascunselea, ci așa pe față..., în jos, către șes până la Tântăreni și Fratoștița, iar în sus până'n stânele mun-

tilor. Știe satu, știu bărbații, s'au și pornit copiii... Are o vorbă: Mă milogilor, să vă fac eu copii, că mă tem cât sunteți de păcătoși, ați da naștere la căței...

— Mă, ce Rumân...

— Da, frate-meu... în fiecare sat, câte două, trei! Eu tot zic, că mumă-sa a greșit cu un haiduc.

* * *

Când Udriște ajunsese la hotarul Frăsinetului, calul se opri din a sa oglăsuire. Înainte se pornea o pantă pripită, apoi locul se întindea prin două culmi de stejăriș, după care în rotire măreață se înălța brâul munților săltând stâncile goale deasupra brădetului mohorît. Boierul rămase gânditor. Unde avea să meargă? La ora asta îl aștepta și Onița lui Petru Murgu din Cireșeni și Păuna lui Gheorghe Bobocea din Șoimani. Grea cumpănă! Zadarnic chibzuești cu creierii, când dorul nu trage mai mult într-o parte ca'n cealaltă și nu-i impas mai anevoios decât al gândului care nu poate să te povățuiască și nu știe să te mintă. Și apoi îl ispiteau culmile adunate împotriva-i și ținutul munților, cu luminișuri de cer între piscurile călcate de nori și zăriștile odihnițoare de pe podișuri. Calul își mișcă gâtul, apoi începu a se frământa pe loc. Semn de nerăbdare. Boierul era însă cu gândul la cele două femei. Amândouă erau deopotrivă de frumoase, măcar că Onița era bălaie și firavă ca sulfina din fâneată, iar Păuna oacheșă și tare ca pruna popească. Pe amândouă la fel le îndrăgise cu patimă de vultur și de piatră. Dar iată că dincolo de curmătura pădurii simțea apa Jiului încolăcindu-se și sbătându-se parc'ar fi fost un trup de femeie între brațele de piatră ale cheilor stâncoase. Acum la dreapta ca și la stânga îl chema dor de vatră murească iar înainte în piept se alese dor; îl cerea prispa munților. Dar deodată calul, fără s'asculte de vreo poruncă, se porni singur la drum. Călărețul slobozi hățurile. Calul îi alesese din cele trei pricini, dorul adevărat. Roibul lui nu era nici dobitoc de muncă, nici vită de tăvăleală, ci tovarăș și prieten! Descălecat îl înțelegea din clipirea ochilor, călare din fiorul pulpelor. Când îi vorbea, și adesea îi plăcea mai mult să se dea în taină cu el decât cu oamenii, calul își ascuțea urechile, sau le pleca în jos parcă să-i prindă și simțirea de dincolo de vorbe.

Iată că îl purta acum către țara dorului lui, către cheile cu apă, cu piatră și cu flori, îl purta legănat, să simtă vântulețul adiind mireasma poienilor și să audă cântecul sturzului gătit de nuntă.

Ce făptură minunată roibul ăsta! Cuminte la drum, viteaz la luptă, îmbietor la dragoste! De aia, pe oameni Udriște Jitianu îi înfrunța doar cu vorbe de necinste sau se năpustea asupra-le cu pumnul, căci erau milogi, netrebnici și păcătoși și n'avea ochi să-i vadă, dar pe iubitul lui roib nu-l vătăma nici cu vârful unghiei, îl povățuia cu glas de miere și-l lingusea cu podul palmei, binișor și mângăiat. Fiindcă în amândoi același sânge fierbea de când s'aleseseră frați de cruce, în lupta dela Mirăslău. Aceeași spadă îi crestase lui fruntea și roibului creștetul și când a dat în brânci, a sorbit fără să vrea cu buzele lui sânge de cal și a văzut calul plin pe bot și pe gură de sânge de voinic.

Pe urmă la Turda, când s'a trezit din căzătură, roibul era întins lângă el. Pornise să răzbune pe Domnul răpus, dar la un pintene de deal, a căzut în dosadă și a fost tăiat. Poate o fi fost mai bine să fi murit, să nu mai trăiască o clipă peste viața lui Mihai. Soarta hotărîse altcum. Și când a prins a mișca, a auzit gemete și suspine de copil. Calul trântit lângă el, plângea ca oamenii. Și Udriște a înțeles. Jelea calul nu pe el, ci pe mărețul Mihai, și atunci l'a îmbrățișat cum se îmbrățișează un frate și

laolaltă au plâns... au plâns pe acel fără de care, pe pământ, omul nu se mai teme de Dumnezeu din cer...

Udriște se trezi în vadul Jiului. Cum îl purtase de legănat și cât de iute roibul, nu ca vântul, care, nebun, bate când dela răsărit, când dela miazănoapte, ci ca gândul mai lunecos ca sticla și mai dulce ca sărutul femeii.

— Murgule, Murguțule... numai tu mă crezi, fiindcă numai tu-mi auzi sufletul...

Calul se scutură din tot trupul de mulțămire. Se găseau ei doi în marea singurătate. Și câtă bogăție nu se dovedea la fiecă clipă! Tremura sufletul ca și frunza plo-pilor, spumegau între maluri apele Jiului ca și năvala dorurilor în piept, își înălțau brândușile gura ca și femeile, la îmbrățișarea unei raze strecurate prin sita de piatră și verdeață. Da! Apa, piatra și floarea... Iată podoabele adevărate... dar podoabele vi-teazului, nu ale pământului. Mergea calul în voie pe drumul râului și Udriște se juca din priviri cu meterezele stâncoase, care când se depărtau lăsând drum larg luncilor, când se strângeau, mai să se închee. Nici țipenie de om, nici urmă de vită prin pustie-tatea asta bogată. Satele rămăseseră departe, de stâne nici pomină și poate doar vreun tâlhar, dar nu să tâlhărească, ci fugărit de poteră să-și fi făcut pe undeva sălaş. Deo-dată calul se opri. Înaintea-i dintr'o spărtură de munte se prăvălea sgomotos șuvoiul de apă căruia îi zicea Moara. Se zicea că dracul măcina acolo stânci și încărcă spină-rile urieșilor. Aci, de partea cealaltă a drumului, gonind alvia râului, se înălța pe trepte de piatră un dâmb lung și înalt, ca un scaun domnesc. E scaunul de domnie al diavolului. Aci drumul e îngust să-l proptești c'o poartă de fier sau cu o dărâmatură de piatră. Pe aci se porneau la bănie și apoi la judecata divanului părâții cireșeni, pe aci se înapoiau ștafetele viclenite în dosadă.

— O să le popresc drumul, murgule.

Și dintrodată întoarse hățurile și murgul o luă înapoi în mare goană.

* * *

Soarele era la amiază când boierul ajunse în hotarul Cireșenilor. Și cârmind binișor, începu să coboare culmea din apus până'n gura ogașului, apoi tot mai jos, pe drumul olacului din muchea Drăgaicei, până la fântâna Robotei. Acum dacă ținea în-grădișul viei, ajungea în păduricea crâng și apoi numai decât cădea în bătătura casei. Dar când să iese din pădure, boierului îi încremeni sufletul în piept. Pe costișa dina-poia casei, fânul cosit și făcut porșor. Prin urmare tâlharii de moșneni își făcuseră de cap. Boierul intră posomorît în bătătură. Femeia îl aștepta cu toate că trecuse ză-bavă bună de timp, de când îi era obiceiul să vină, îl aștepta cum știa că-i place stă-pânului, rumenită la față cu zeamă de rujă și pe buze cu frunză de corn. Purta o că-mășcioară de borangic cu înflorături negre și la poale cătrînță de lastră roșie.

Boierul intră posomorît în tindă. Îl aștepta femeia cu busuioc și mușcată la urechi, cum se așteaptă ilbovnicii dragi.

La timpul ăsta îl așteptau poate încă vreo patruzeci de femei, care mai de care, una te săgeta cu privirea, alta te sorbea cu glasul, alta te doboră cu vorba și nu era una care să nu aibă mreața ei, care în ochi, care în gând, care în trup... Dar parcă Onița le bătea pe toate, avea fața albă și rumenită ca aripa lebedei în bătaia soarelui și ochii de culoarea stânjenie, de parc'ar fi fost scăldați în zeamă de viorele.

— Săru' mâna stăpâne. Bine că te-ai îndurat... E timp lung de când n'ai des-călecat la prispa mea. Și nu e of mai amarnic decât dorul... El îți slăbește trupul mai rău decât lingoarea, și sufletul ți-l topește ca lumânarea ceara...

Boierul intră în casă și se așeză pe laviță. Femeia ca sluga cinstită, aștepta

în picioare în față-i. Se vedea că nu era în voie. O umbră neagră îi acoperea fața și fruntea sta încrestată între sprâncene.

— Mă, Onițo, cine a cosit fânul?

— Ia, oamenii...

Și numai decât femeia schimbă vorba.

— Stăpâne oi fi obosit... ți-o fi foame...

Dar Udriște avea gândul tot la clăia de fân

— Cum au îndrăznit ei, fără învoire?

Iar femeia găsi răspuns, uite așa femeiește:

— Ia, oameni nărozi...

— Nărozi, nărozi... dar și răzvrățiți...

Și amintindu-și de cartea domnească:

— Tu știi c'au fost cu jalba la divan...

Femeii nu-i era gândul la câmp și la fân. Cât era de mândru și de frumos boierul libovnic! Să-l deosebești dintr'o mie de boeri, ca rânduneaua albă din pâlcul de rândunele. Avea la chip piele de jupâniță, iar în cap ochii îi erau de balaur. Mustața îi era scurtă și răsucită cu vârfuri așa de subțiri, de parcă îți gădilau inima de-a-dreptul și măcar că purta urmă de rană pe tâmpla dreaptă, fruntea era întinsă ca pe ghergbef.

— Stăpâne, lasă gândurile potrivnice.

Boerul răspunse răstit :

— Isprava asta îmi strică tihna dragostei...

Femeia se sperie.

— Lasă-le focului de clăi, stăpâne...

Udriște parcă se deșteptă.

— Da! Bine ai zis... Să le las focului...

Și înălțându-se în picioare :

— Măi Oniță, vrei tu să-mi tihnească dragostea?

— Vreau stăpâne.

— Atunci porunci Udriște, ia jăratec din vatră și pune foc...

Femeia se codi puțin.

— Ascultă... Vrei să-mi tihnească dragostea?

Onița își pironi privirea în crucea ochilor lui. Nasul îi era drept, dar adâncit sub frunte și acolo se aduna, când era plin de nerăbdare, o pecetie de întuneric.

— Ascultă ce-ți spun... Du-te și pune foc porșorului.

Și pecetia întunecată dela rădăcina nasului se strânse și mai mult. Atunci femeia nu mai stătu la îndoială. Scoase de după laviță ghemotoc de trențe și-l băgă în vatră. Apoi începu să sufle ca să-i dea flacăra. Boierului îi creștea inima de bucurie văzând-o cât e de harnică și de supusă. Când focul se înteti, atunci femeia luă cu cleștele și jăratec aprins și trențele în văpaie și umplu ulcica de pământ, apoi tot din fugă alergă în curte. Întoarsă, boierul o primi pe pat. Era înegrită de fum și mirosea a paie încinse.

— Vino Oniță. Tu îmi ești mai dragă decât toate. Să le spui milogilor de moșneni, că eu i-am pus foc clăii.

Și prinzând-o în brațe :

— Vino, acum... Asta-i iubirea care-mi place... Iubirea în tihnă...

* * *

Udriște s'a întors acasă cu alt cuget, fiindcă se cunoaște cugetul omului după inima lui. Isprăvnicelul și cu ștafeta îl așteptau la scară și cum descălecă, boierul începu a băzni cu ștafeta.

— Mă stăpân-tău își mai pierde vremea încreștând furci pentru muieri...

— Îi place, Înălțate Doamne, cum i-a plăcut de copil să lucreze cruciulițe și pristene. Nu-i meșter mai iscusit ca Măria sa, să încondeieze ouăle pentru paști și să înfloreze colțare pentru icoane... și acum lucrează jupânesei Marina o laviță, cum nu se mai află, pentru diata copilei.

Udriște îi răspunse cu dispreț :

— Iscusință de rudar sau Rumân clăcaș... și treabă pentru muieri bătrâne... Așa să-i spui din parte-mi.

Și dete să urce pe scară.

Atunci ștáfeta își luă inima în dinți.

Înălțate Doamne, ce răspuns să duc la Craiova... Că de Sfântu Ilie se face hotezul...

Udriște cătă la el cu de-a-măruntul, apoi făcu în batjocură :

— Ce să cauț acolo, în adunătura aia de nevolnici și de muieroși ?

Ștáfeta crezu că-l momeste :

— Vine și Vodă dela București.

— Vine și Vodă ? mărăi boierul.

— Da, Înălțate Stăpâne.

— Atunci o să viu...

Și urcă scara în casă.

II.

Blestem să fi fost, izdat sau deochi ? Doar nu era copil sau Rumân prost, să creadă în gura babelor sau în plămădinea inimii. Și totuși Udriște parc'ar fi băut din apa uitării, așa i se luase puterea judecării. Plecase pe o cale și nimerise pe alta, gândind să se arate mai falnic decât era, se vedea rătăcind prin cămările culei din Craiova, sau năuc prin grădina de pe marginea Jiului. El se știa lup și se dovedea a fi oaie. Venise să înfrunte pe Domnul țării, să-i spună fățiș că e nevolnic Domnul ce poate răbda fără pedepsire, moartea viteazului între viteji, Mihai, domnul cel de-a-pururi al țării românești și nu numai că nu i se împotrivișe, dar îi vorbise smerit, supus, și la masă se văzuse ridicând paharul în cinstea și pentru sănătatea lui. Se simțea nu numai abătut din calea lui cea dreaptă, dar căzut ! Mai căzuse el cândva o dată la Mirăslău, altă dată pe câmpia Turzii... dar căzut voinicește, nu ca acum în fața unei femei ! Căci dorul care-i ofticase sufletul, îi otrăvise sângele și îi însulița făptura până'n dinți și sgârnciurile urechilor, dela nevasta frățâne-său, se trăgea ! Zadarnic se mustra ! Nu-i era de supărarea bărbatului, fiindcă era milog ! Cu așa muier, tu să-mi stai toată ziua lângă strung, asta-i faptă de rudar, nu de boer. Ii era însă de păcat și nu de păcatul popilor, ci de păcatul boieresc, căci și păcatul își are tacâmul lui, îl faci numai cu unul de seama ta ! Și frate-său măcar că folosea cuțitul și dalta nu pentru luptă, ci pentru scobirea de scule muieresti, se chema că tot are în vinele lui sânge boieresc. Și mai îi era și de el ! Cum căzuse într'atât încât să se perpelească de dragul unei muieri ! Pe el îl așteptau cu credință acasă patruzeci și patru de ibovnice ! Dar nu era una ca Marina cumnata sa, nici Onița, nici Păuna ! Pasă-mi-te ursitoarele o plămădiseră din lamura bunătăților pământesti, din piatră, din flori și din raza soarelui. Era sora soarelui la păr, fiica muntelui la trup și oglinda florilor la chip. Și făcea boierul Udriște fapte de om căzut. Incepuse să iscodească. Toată ziua era în cămara fetiței, lângă doică. Urită patimă, patimă de care se rușina ! Ce-i păsa lui, înainte, de gura lumii ! Și acum voia să știe ce crede jupâneasa Marina despre el. Pe vremuri

simțea cum goneau ochii femeilor după el și iată că acum gonia el, ca și cum ochii și sufletul său ar fi fost numai aripi și copite. Și ceceace află, nu-i fu pe plac! Jupâneasa Marina își iubea bărbatul și îi era credincioasă. Și noaptea îl bântuiau visuri groaznice, se făcea că-și sugrumă fratele. Apoi se cutremura trezindu-se. Nu-i era de faptă frățescă, dar un lucru sfânt avea în suflet, să nu ucidă decât în luptă dreaptă și de asta nu se putea lepăda nici în vis. Mai bine să-și taie mâna dreaptă din cot, decât să ucidă fără luptă! Milog era frate-său! Auzi, să ai așa muiere și tu să te porți ca rudarii, meșteșugind cu dalta și cu briceagul la cruciulițe și mătăanii pentru babe. Milog... Dar de ucis, nu-l putea ucide, fiindcă n'avea să-l întâmpine vreodată voinicește, cu spada în mână.

* * *

Trecuse săptămâna și Udriște se găsea tot la Craiova, în cula de pe malul Jiului. În fiecare seară chibzuia cu sine, se hotăra după dreptate, iar a doua zi în zori își da seama că se pripise. Și Duminecă seara, se hotărî altcum, să chibzuiască și cu tovarășul său, cu murgul.

Deci când soarele coborî către apus, el porunci să i se scoată din grajd calul. Îi uitase bietul de el! Fiindcă își uitase de tot ce-i era drag, de voinicie, de munți, de florile cățarate pe stânci, de când spârnel de fus se tot învârtea locul în jurul unei femei. Și când s'a văzut în șea, parcă dintr'o dată s'a simțit alt om. I s'au curățit ochii de vifor și s'au luminat până în vârful genelor, iar din fața obrazului a pierit brânca îndoielii. Incepu să prindă taina nopții, ca la el în munți.

Inserarea cobora ușor pe cer ca o mângâiere de mână și altele plesneau ca buzele când sărută. Apele Jiului atât de moi, aci la șes, i se sbăteau în suflet pline și zgomotoase ca la el acasă între stâncile dela moara dracului. Și o boare țesută din miresme și din cântecul greerilor îi tot curăța ochii atât de împăienjeniți. Și deodată un dor nou a tresărit... parcă deopotrivă și în același timp în cer, în trupul calului și în inima lui. Da! Ochii nu-l înșelau. Înaintea lui de-a-lungul râului, cumnata sa, jupâneasa Marina. Jupâneasa Marina, singură cu ochii pe cer, să prindă sărutul cerului. Sărutul cerului sau sărutul lui? Și dintr'o dată, cal și călăreț s'au pornit în goană! Un singur imbold, fiindcă un singur suflet erau. Și în dreptul ei, Udriște doar cât s'a aplecat s'o prindă de mijloc, s'a smulgă pământului ușor, cum se smulge o floare din rădăcini și să și-o arunce în brațe. Acum gândul se făcuse tot una cu vântul! Înaintea lor, luna le deschidea drum, iar în urmă-le noaptea lăsa mereu, mereu, stăvilă de întuneric.

* * *

La conacul din Filiași, ei se desmeticiră. Udriște nu credea în puterea vrajei sau a făcăturii. Atunci vis să fi fost? Cu neputință însă! El o ținuse strâns tot timpul piept la piept, ca sgârcitul comoara desgropată, gelos și pe boarea nopții care-i mângâie părul și pe roua dimineții care-i picura buzele. Și nici Marina nu visase! Cu ochii închiși dar nu adormiți, ea se lăsase în voia brațelor lui voinice, știind c'a fost răpită, știind c'a lăsat în urmă casă, soț și copil! Sunt în lume puteri mai mari decât vraja și decât visul, puterea ce naște din două scrise de ursită care se lovesc în aceeași soartă. Tot timpul nu schimbaseră un cuvânt, dar în tăcerea lor, vorbiseră sufletele, vorbiseră potrivit datului lor, mărturisindu-și același fior în trup, aceleași bătăi în inimă, aceeași văpaie în gând. Și noaptea le ținuse ison, cu povața lunei, cu cântecul stelelor și cu toate ale ei taine, pentru care nu se află încă în graiul omenesc nume.

Acum desmeticit, boierului i se întorsese la loc în minte cârma judecății.

— Marina, de acum ești a mea.

Ea îl privea cu ochii sclipind.

— Ce-o să creadă oamenii... ? Ce-o să zică Dumnezeu ?...

Boierul o prinse în brațe :

Lasă oamenii în răutatea lor. Cât despre Dumnezeu, n'ai nici o teamă..

Femeia închise ochii parcă să privească doar cu gândul... să privească în cele depărtări.

— Și Prăduțu...?

Udriște făcu o mișcare de dispreț.

— El te-a adus din țara românească pentru mine...

Și dintr'odată se încruntă ușor.

— Dumnezeu n'a vrut să stăpânesc o țară... dar mi te-a trimis pe tine în locu-i...

Femeia prinse a zâmbi. Semn bun pentru el. Dar boierul era tot gânditor. Iată că pomenise numele lui Dumnezeu, iată că prin ea, prin Marina, se întorsese Dumnezeu la el !

— Orișicum se cheamă că m'ai răpit...

Acum gândul ăl bun lovi pe boier în creștet.

— Nu te-am răpit Marina, nici nu te-am furat... te-am cucerit... te-am cucérit, ca pe o țară... Ăl de se crede îndreptățit asupra-ți să se ridice cu spada în mână. Iată că prin tine mi se potolește o grea pătimire... pătimire pornită odată cu moartea măritului Mihai.

Și ieșind în tindă, dete porunci iuți. Boerii vor pleca mai târziu cu rădvanul la care să se înhame opt cai, însă călăreții vor porni numai decât să le vestească sosirea. Odată boierul la curte, să găsească pe popă și pe toți fruntașii moșnenilor Cireșeni. Popa să-i cunune, iar moșnenii să se aleagă în oaste de apărare a curții.

Când Udriște intră în odaie, femeia îl privi drăgăstos. Udriște o prinse în brațele lui.

— Marina, numai mort te-oi slobozi din prinsoarea brațelor mele.

III.

Ajunși acasă, mare-i fu mirarea văzând curtea goală. Nu tu popă, nu tu oameni. Udriște chemă pe isprăvnicel.

— Cum ne-a fost vorba, Barbule ?

— Înălțate Doamne, părintele Răducu nu vrea să vină fără învoire dela Vlădică... Zice că-i nelegiuire.

Udriște se încruntă, dar nu mai era fioros, ca altă dată, îi zâmbeau ochii de fericire.

— Nelegiuire, zise el încă odată. Așa ? Bine... Să-i spui că am popă mai bun și mai cinstit ca el... Să-i spui c'o să mă cunune calul... o să mă cunune în biserica munților, în glasul apelor și în tămâia florilor....

Și amintindu-și de cealaltă poruncă :

— Dar oamenii ?

Isprăvnicelul se codi.

— Vorbește, n'auzi ?

Omul o luă pe departe.

— Ei zic înălțate Doamne că au o pricină de rumânie cu Măria Ta.

— Milogii, scrâșni boierul și dintr'odată schimbă porunca.

— N'am nevoie de ei... Până'n seară să-mi aduni aici toate femeile mele... toate ibovnicele... Oi face din ele oaste, dacă bărbații lor sunt niște nevolnici și niște păcătoși. Apoi încă odată dete poruncă de leu...

— Până seara să-mi fie toate femeile aici... iar tu să urci la stână și să-mi aduni muntenii mei.

* * *

Până seara porunca s'a împlinit. Curtea era plină de femei. Boerul ieși în ceardac însoțit de Marina.

— Mă, muierilor, începu el, m'ați iubit voi pe mine ?

— Te-am iubit, mărite Doamne, făcu Onița.

— Și mi-ați fost cu credință ?

— Ți-am fost...

— Atunci iată ce vă cer... La noapte să-mi faceți de pază la cheile Jiului, acolo unde vadul e mai în strâmtoare... luați din cămară arcuri, sulite și sănețe... Urcați-vă pe stânci... și închideți drumul cu pietre și cu bolovani...

Și arătând către Marina :

— Vedeți voi pe jupâneasa asta frumoasă... Ea mi-a fost trimisă de Dumnezeu, ca să-mi potolească jarul sufletului... S'o iubiți cum m'ați iubit pe mine... cu credință și fără vicleșug... Și acum plecați și să faceți de toată bazna pe toți milogii voștri de bărbați...

* * *

A doua zi în zori, un rădvan intră în curtea boerului Udriște. Din rădvan scoborî doica ținând în brațe copilul. Venea cu povețe și rugăminți dela Craiova. Ce avea să zică lumea ! Acum încă nu se aflase ! Era timp să se întoarcă femeia necredincioasă ! Boierul Prăduțu o aștepta, gata să ierte...

Udriște ascultă pe de-a'ntregul, apoi hotărî :

— Ți-am spus eu Marină, frate-meu e un milog... Păi o femeie ca tine se cerșește ?... în loc să ridice armată puzderie, sau să vină balaur, el s'a mulțămît c'o doică și în loc de spadă, el îmi trimite sol un țânc... Țasta-i un milog.

Și apoi porunci :

— Doica și copilul rămân aici, iar rădvanul se înapoiază gol numai decât la Craiova.

* * *

Până seara s'a răspândit în tot ținutul Cireșenilor, că Udriște cheamă pe moșneni la curte să-i sloboadă din Rumânie. Acum au alergat cu toții în cap cu părintele Răducu. Când isprăvnicelul l-a înștiințat că s'a adunat mulțime mare de popor, el ieși în ceardac. Alături de el era Marina.

— Mă, păcătoșilor, m'am hotărît să vă scap de Rumânie. Dar nu de frica voastră... că sunteți nevolnici și păcătoși...

Dar cu cât drag în sufletul meu umplut-am cuiburile fagurilor, bolboacele păstrăvilor și mușuroaiele furnicilor și tot mi-a rămas și pentru voi... Și n'o să vă mai pun foc nici clăilor, nici muierilor... fiindcă tot jarul și toată văpaia unei singure femei le-o dăruiesc...

Și privind la preot :

— Și o să-ți fac popo, biserică de minune... biserică sus în munți...

Apoi cătând în batjocură la ceata păcătoasă :

— Să vă urcați, proștilor, când mergeți la Dumnezeu, nu să scoboriți... ca să vi se desmorțească mădulele.

Preotul găsi de potrivă să spună și el o vorbă:

— Mărite Doamne, bine faci... trebuie să ne temem de Dumnezeu...

Dar boierului atât îi trebui ca să-i sară țandăra.

— Popo, eu nu mă tem de Dumnezeu.

Și cătând către Marina :

— Eu îl iubesc pe Dumnezeu... De aia hramul bisericii să fie al Mariei Magdalena, care mai mult ca toate a iubit pe Dumnezeu.

Preotul era bucuros.

— Atunci, mărite Doamne, să pornesc la Craiova după meșteri.

— Nu ! Popo ! Biserica oiu face-o eu !

Părintele Răducu ridică privirea mirată către stăpânul lui.

Boierul prinse a zâmbi.

— Nu te înspăimânta popo... Singur oiu tăia pietrele, singur le-oiu încheia, singur oiu înălța boltă și iconostas... și numai un braț, cu brațul ăsta drept... să-i zică lumea, biserica dintr'un braț... cum i se zice celeilalte, biserica dintr'un lemn. Fiindcă brațul ăsta drept mi-a fost după cal singurul meu sprijin și singurul meu ajutor... Cu el am ținut spada în luptă, cu el am cules florile de pe stânci, cu el mi-am smuls fericea cea fără rădăcină în pământ și fără cunună în cer... cu el cuprind azi pe Dumnezeu.. fiindcă eu nu mă tem de Dumnezeu, popo, eu pe Dumnezeu îl iubesc.

S O N E T E

DE

DONAR MUNTEANU

SONETUL IUBIRII

Cine-ar putea desvălui misterul
Ce naltă sufletele din dezastre?
De unde izvorăște, — din ce astre
Iubirea mai suptilă ca eterul?

Ea pune foc în florile din glastre,
Iluminează 'n flori de stele cerul;
Topește ura, cum se 'nmoaie fierul,
Când îl sărută flacările-albastre.

Cum izbucnește fulgerul din nouri,
Invăpăiază cerul și pământul
(Bătrânii munți și verzile platouri),

Răsbubuind de tunete tăria;
Așa se sbate 'n suflet vijelia,
Când dragostea își fulgeră cuvântul.

PRIETENII

Îi întâlnești pe străzi, prin cafenele,
La ceaiuri, unde-alături de stăpâna,
Zâmbind îți strânge fiecare mâna, —
Și peste tot, ca niște vorbe rele.

Ți'nchipui c'ai găsit în ei fântâna
De bunătate, de avânt spre stele,
Dar dac'o fi să treci prin clipe grele,
Nu-ți blestema părinții și țărâna !

Ci recules, retrage-te'n tăcere,
In măreția nopților cu lună
Și'nchide'n tine orișice durere.

In tine doar găsi-vei mângâiere,
La stelele tăcute-o vorbă bună, —
Prietinelor însă nu le-o cere.

NĂLUCIRE

Cu cât înaintezi pe drumul vieții,
Necunoscuta veșnicie mare
In gânduri mai adesea îți răsare, —
Și pierе nălucirea tinereții.

Căci ceea ce vedeai lucind în zare
In vesela sclipire-a dimineții,
Erau numai ciulinii și scaeții
Ce te momeau pe drum din depărtare...

Dar deși moartea-ți iese-ades în față, —
Și-a ei imagine chinuitoare
In sufletele noastre se răsfată ;

Decum zâmbește iar un pic de soare,
Din nou sărmanul muritor s'agață
De umbra nălucirii 'nșelătoare.

Din volumul de sonete: Simfonia Vieții, sub tipar.

M E D I T A Ț I I

DE

LUCIA MIHNEA

R U G Ă

Am spus o rugăciune aseară.
Eram pe coastă,
iar depe munți se înălțau cărări spre cer.
Departe, undeva, de zări ascunse
s'au strâns deșertăciunea și sbaterile lumii.
In jurul meu și'n brazi
Era numai tăcere. Tăcerile din brazi
care-ți așează'n suflet icoana vecinicieii
și-ți picură din gene credință și nădejdi
pe brazda de otavă.
Uitând de timp, de loc și de'ngrădiri
eu am știut că sufletu-mi se lasă
încet și singur în genunchiu ;
am stat de o parte
căci n'ași fi vrut să-i turbur rugăciunea.
Când am simțit că în mine intră pacea
am înțeles că sufletu-mi și eu
eram o împăcare urcând spre Dumnezeu.

MESTECENI

Șoapta a pornit din vânt.
Mestecenii — legați cu trupul de pământ —
S'au înălțat așa de sus și așa de drepti, —
încât tu — mic și singur — la poalele lor
aștepți
să prinzi frânturi din marea taină din crengi
Ei văd toată lumina
și întunerecul îl trăesc adânc,
ei nu-și îndoiaie tulpina
și nici odată nu plâng.
Nici odată n'ai să simți
când a murit un pom.

IN STÂNCI

O sfială mare, o sfială adâncă
plutește pe apă, stăruie în stâncă.
drepte și înalte sunt zidirile de piatră ;
pentru așezare omului — firea a pus aice vatră.
Din inima pământului omul a scos putere
să ridice capul, să ceară mângâere,
cu mâna să înalțe Domnului lăcaș, —
și iar în pământ să se întoarcă
craiu și pălmaș.
Rob cu patima și cu rândul,
stăpân cu zâmbetul și cu gândul,
cea dintâi lighioană care a văzut cer, —
tare când oglindește în ochi văzduhul,
hulit și singur în cârd, — stingher
în pieritoarea cetate
cu viermi rămânând sub palate.
am pășit în soare, m'am trezit din vis.
Numai apa a rămas curată
peste lespezile albe, sbuciumată.

S E A R Ă

Departe, după nouri de tămâie albastră
soarele lunecă încet,
ca fruntea unui craiu lovit.
Văluri lungi, adânci, viorii
plutesc pe cer ca niște aripi ale nenorocului.
Limbi de foc răsbat și smălțuesc
unduirile de umbre ;
în purpură — vestmânt crăesc — munții.
Verzi, albaștri, vineți.
In brazi potecile s'au șters.
In brazi e noapte.
Un cântec a pornit
sunat de vânt în crengile de fagi.
De undeva din vale vin frânturi
de glas, — un răs, — un muget
și greeri...
Odihnă a sufletului meu, stăpână a lumii,
frumusețe, slavă ție !

SUFLETUL

Pletele de aur ale lui Craiu Soare
s'au prins în crengi, —
brazii au tăcut în lumină,
și numai ruga pământului sună

în clăile de fân și în lanul de porumb
care a legat cunună.
În rariștea de mesteceni
a coborât o umbră ; —
o umbră mai ușoară decât vântul
care mă cuprinde ca o mângâiere
și tremură în frunze.
Bolta cerului e așa de albastră,
așa de adâncă,
așa de curată, —
că inima se deschide
și o poate cuprinde toată.
Numai sufletul, cruce de voinic,
a rămas cu mine și cu un greer mic
care ține struna în otavă.
Sufletul nostru este stăpânul
care se împarte cu toate și rămâne Unul.

AȘTERNEREA PĂMÂNTULUI

Am întins brațele și am cuprins pământul.
Nesfârșirea albastră deasupra ochilor
mi-a furat sufletul care s'a prins în lumină
ca un roi de fluturi.
Brazde de colilie rătăcesc
pe câmpul întins la soare al bolții.
Fânul l-au cosit, demult.
Moare cineva lângă mine ?
La poalele dealului, în rariștea de fagi
se leagănă în vânt cele dintâi frunze ale toamnei.
Beteală în brazi, în pini, în mesteceni.
O ghionoaie a ciocănit.
Umbre lungi se întind pe iarbă
culcate încet de dorul soarelui care apune.
Aș vrea să-mi cobor sufletul din înalțuri
deasupra porților care au zăvoare...
Frumoasă-i așternerea pământului în soare ;
moarte ușoară va veni și va trece,
inimă caldă, inimă rece.

LA ALTAR

Apune soarele după un vâl de nouri.
În brazi catapeteasmă înaltă și tăcută
de atâtea ani și atâtea neclintiri s'a fost durând.
Altarul a cuprins o lume'ntreagă,
întins, departe, verde și adânc.
În zări, cădelniți nevăzute

au prins să ardă pe ruguri cenușii
tâmâia care urcă
iar umbrele albastre
sunt clipe de închinare și de cucernicii.
Peste toate e stăpân un Duh.
Cu aripi mari, scaldate în lumină
ne așteaptă'n fiecare dimineață
cu atâta dăruire nesfârșită
de încântare și de viață.
Gâze, fiare și stăpâni...
Peste viermi și peste trandafiri
aceleași Mâni de aur ai întins,
și peste atâtea mâni cari nu fac cruce,
și peste atâtea guri cari nu știu rugăciuni,
și peste atâția ochi cari nu duc nici un cânt..
Părinte, am căzut cu fruntea la pământ !

PSALMI PENTRU DUREREA MEA

Mult aș vrea să mai pot, ca atunci,
să ies pe portiță, încet, pe drum, —
luna să fie ca atunci
și mie să-mi fie ca acum ;
poate m'ar durea sufletul mai puțin
și poate trecând pe lângă bătrânul pin
și privind luna în brațele lui negre
aș intra'n albastrul bolții cu lumini
ca'ntr'o mănăstire, când vii
să te închini...
Și poate dacă m'aș așeza acum
ca atunci,
la margine de drum,
cu toată răcoarea de jur împrejur, —
aș asculta glasul fânului pe moarte, —
și'n slava care s'ar ridica
aș spune psalmi pentru durerea mea.

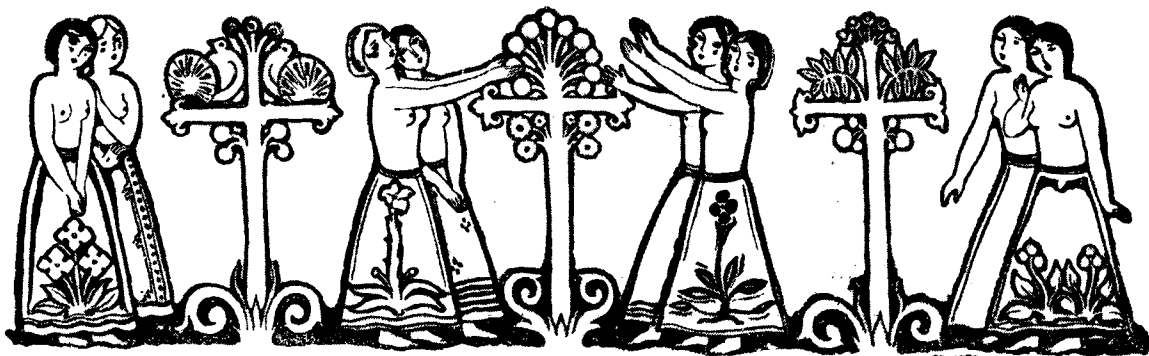
IN PEȚIT

Era într'un amurg de iarnă
când a venit vestea,
și a venit într'o sanie trasă de doi suri,
din care a coborât o pereche de conduri
și o căciulă mare brumărie,
și două fețe de străveche și mândră boerie,..
întâmpinată de răs de zurgălăi
și de-o smuncitură de câni răi
întârîtați de ger.

Și apoi în odaie, cu ochii pe lăicer,
domnița a zâmbit,
și-a păturit mâinile în poale,
și din vorba limpede și moale,
ca un svon de lăute îndepărtate,
a înțeles că va pleca departe...
În umbra albastră de afară
dintre genele zilei care se închideau a seară
Domnița și-a trimis tinerețea în zări, —
și-a văzut-o, străină, pornind undeva,
într'o țară de unde vin inelele și betele
cu care-și mlădiază trupurile fetele.
Iar noaptea în iatac —
acolo unde toate visurile zac —
se deslușia o umbră între cercevele,
cu coadele prelungi și grele.

MĂSCĂRICIU

Bren, bren, bren, brelan,
a mai trecut un an, încă un an, încă un an, —
toți copiii au crescut.
Bren, bren, bren, brelan,
a mai trecut un an,
dar piticul n'a mai crescut
și pe pitic toți l-au întrecut...
Bric, bric, bric, breloc !
În sala cea mare a curții e joc .
Plouă luminile și ard în oglinzi
și dacă vrei și mâna o'ntinzi
poți în găvanul mâinii să prinzi
flori, nestimate, nectaruri și umeri
albi și rotunzi... să stai să-i privești
și-apoi să te'ntrebi cum Dumnezeu
știut-a taina din lutul cel greu
să scoată atâtea minuni minunate...
E numai lumină mărețul palat.
Noaptea a rămas într'o inimă mică,
din care durerea tot picură, pică,
dar inima aceea n'o vede nime...
Piticul se trage din marea mulțime, —
e joc mare astăzi și poate lipsi
să-și poarte singur durerea și chinul
de care râd toți totdeauna, — căci vinul
îi ține azi locul...
Bric, bric, bric, breloc !
În sala cea mare a curții e joc.

GENEZA ATEISMULUI ȘI ASPECTELE LUI

DE

ION VEDEA

Războiul de astăzi se deosebete de războiul trecut nu numai prin amploarea sau raza lui de acțiune, ori prin superioritatea armamentului și metodelor de luptă (fapt inerent evoluției) ci mai ales prin sensul ce-l animă. Se dă în răsărit o luptă gigantică pentru izbânda religiei creștine. De aceea s'a zis cu drept cuvânt că acesta este războiul Crucii, războiul Sfânt. Credința religioasă, la toate popoarele cea mai neprețuită comoară strămoșească, a fost de când e lumea elementul de bază al vieții sociale pe care omul și-a altoit principiile morale și cea mai mare parte dintre capodoperile de artă și literatură. Fustel de Coulanges, în nemuritoarea lui operă *La Cité antique* (cel mai strașnic rechizitoriu făcut democrației ateniene) a arătat cu o argumentare și o logică de necomparat că spiritul religios era la cei vechi supremul animator și că excluderea dela cult era cea mai grozavă pedeapsă ce se putea închipui. Pe de altă parte, Montesquieu în *Les considérations* demonstrează că una din cauzele de căpetenie ale căderii imperiului roman a fost importarea luxului și corupției din Asia Mică, fapt ce a dus la slăbirea disciplinei și credinței religioase. Voltaire ne spune în această privință că senatul roman era pe vremea aceea o adunare de atei și de ambițioși.

Toată perioada evului mediu și a renașterii e dominată de creștinism. În epoca modernă, mintea omenească, redusă de progresul științelor experimentale și atrasă de foloasele lor, coboară vertiginos spre materie și credința religioasă tinde a slăbi. Atâta vreme cât ideea a domnit materia, idealismul a fost îndreptar de căpetenie în viața omului și credința religioasă punctul de onoare cel mai prețuit. Când materialismul începe să smulgă pe om din această lume aeriană de gânduri, rațiunea lui își denaturează atributele și descinde în proza și vulgaritatea materiei. La slăbirea credinței au mai contribuit: industrialismul, democrația cu risipa ei de libertăți și libertinajul moral.

S'a zis că ateismul e starea de spirit a celui care nu crede în Dumnezeu. Vom arăta în cele ce urmează că sfera noțiunii de ateism trebuie mult lărgită pentru ca să poată cuprinde toate gradele și nuanțele ce se pot produce. Numai după ce vom stabili o definiție adevărată acestei sfere ne vom putea da seama de geneza lui multiformă și de toate ravagiile lui. Cum ateismul nu este în fond decât alterarea sau dispariția credinței, de aceasta se cuvine să ne dăm în primul rând seama. Deși în

această privință ipotezele emise de câțiva dintre marii filosofi moderni și contemporani nu sunt concludente întrucât nu ne poate forma o convingere prin o înfățișare a lor, socotim că nu este lipsit de interes să pomenim în fugă măcar câteva dintre cele mai caracteristice. Edouard Schuré de exemplu, (*Les grands initiés*) susține că religia s'a născut din respect și iubire. Spencer (*Principii de Sociologie*, Vol. IV) vorbind de Instituțiile eclesiastice ne asigură că teama de mânia morților a posedat spiritul vechilor Greci. Tot în necrolatrie găsește și Fustel de Coulanges prima origine a cultului și sentimentului religios. Felix Le Dantec emite ipoteza în *Les influences ancestrales* că conștiința noastră religioasă e un fapt care rezultă dintr-o viață socială prelungită, iar în *L'athéisme*, scrisă în 1906, socotește sentimentul religios atât de social, încât ne asigură că un ateu adevărat n'ar putea trăi în societate, fiind un monstru. Ideile de bine, de rău, de dreptate sunt idei sociale. Adevărații atei nu pot să trăiască în societate. Ideia de justiție îi lipsește ateului pentru că nu are credință (pag. 71, urm.). James socotește că credința religioasă e un act de voință. Auguste Comte nu se sfiește să spună că epoca teologică este perioada de inteligență rudimentară a umanității, iar Binet Sanglé, materialist din secta Freud, Jung etc. merge mai departe și afirmă (de altfel fără argumente) că „teomania“ este produsul ignoranței și se dezvoltă în ținuturile muntoase și izolate unde omul nu are contact cu civilizația. Aceste două teze materialiste sunt fundamental greșite, întrucât după cum spune și d. Prof. I. Petrovici (*Momente solemne*) întreaga istorie a omenirii e martoră că marii savanți au fost credincioși. Numai superficialul, ambițiosul și uneori ridicolul Voltaire, după cum ne asigură Brunetière (*La science et la religion*) „trouvait insupportable qu'on prétendit l'obliger à penser comme son tailleur et comme sa blanchisseuse“. Sentimentul religios fiind unul dintre cele mai eterne și universale, aproape că nu există filosof sau mare gânditor care să nu-și fi spus cuvântul în materie de religie. Oricât de infailibile s'ar părea unele ipoteze, evidența faptelor le desminte. Unii de ex. au susținut că sentimentul religios s'a născut la om din frica biologică de pericol sau de necunoscut. Dacă această presupunere ar corespunde adevărului, ar însemna că un curajos, un neînfricat și mai sigur un erou nu au credință, sunt atei. De altă parte, teza materialistă care pune ignoranța la baza genetică a sentimentului religios este inadmisibilă, pentru că după această teorie ar rezulta neîndoelnic ca un Platon, un Pascal, un Pasteur, un dr. Paulescu și atâtea mii de genii au fost niște ignoranți pentru că au fost mari credincioși. Geneza sentimentului religios nu trebuie căutată decât în sensibilitatea noastră meditativă, în stăruitoarea aspirație a omului către ideal. Această tendință a lui de a se înălța cu sufletul și gândul spre o chemare ce-l purifică și-l liberează de materie este așa de spontană încât pare organic înăscută. Credința religioasă nu este decât certitudinea efectivă care și-a găsit obiectul și realizarea în ideea că Dumnezeu există. Sentimentul religios este adeziunea totală a sufletului la această concluzie a sensibilității. Cultivarea practică a credinței după orânduiriile Bisericii se cheamă religie. Față de ispitele pământești de fiecare clipă, față de grijile mărunte și banale și mai ales de tranzacțiile nedemne și uneori josnice pe cari le impune omului lupta pentru viață, voința necurmată de a trăi, înălțarea lui prin credința religioasă capătă nimbul unui act recreativ care-l face mai bun, mai iubitor și mai idealist.

Omul fiind o ființă metafizică (teză confirmată la noi mai ales de d. Profesor I. Petrovici care i-a dat putere de axiomă) și nevoia lui de a se depărta de concretul banal și de convenționalismul cotidian având perzistența unui act reflex, urmează că credința religioasă este una din cele mai naturale însușiri ale sufletului omenesc. Ca atare ateismul trebuie socotit mai degrabă ca o deviație dela mersul normal al vieții.

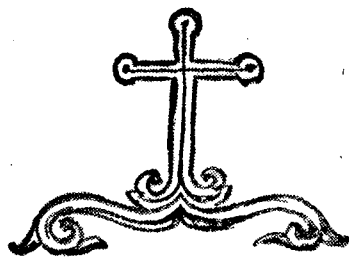
Mulți dintre denigratorii religiei au văzut în sentimentul religios o stare morbidă pe care au numit-o teomanie sau teopatie. Acestora li se poate opune raționamentul ce derivă în mod logic din cele spuse mai sus: ateismul fiind o derogare maladivă dela sensul natural al vieții sufletești, este o anomalie, o stare de psihoză, o demență placidă sau furioasă pe care o putem numi foarte bine ateopatie. Prin ateism nu trebuie să înțelegem numai refuzul de a admite existența lui Dumnezeu căci în acest caz ar trebui să convenim că un Epicur, un Voltaire, și alții cari au combătut și criticat cu înverșunare Biserica și slujitorii ei au fost credincioși numai pentrucă nu au negat existența lui Dumnezeu. Așa dar sfera noțiunii de ateism se cere adaptată la o cât mai largă varietate a faptelor, văzându-ne siliți în acest mod să integrăm în definiție toate aspectele ateismului, începând cu cel radical, când distrugerea a tot ce ține de credință, religie și biserică este violentă și complectă, și sfârșind cu ateismul tangențial, care e forma lui inițială. La jumătatea distanței dintre aceste două grade am avea ateismul diluant care constă într'o alterare gravă a credinței. Cum am spus, considerăm *ateismul radical sau politic* ca cel mai înalt grad de înrăine și denaturare a sufletului omenesc. Ravagiile acestei demențe, pe care am putea-o numi *delir de ateopatie*, sunt atât de imense și de nimicitoare încât ele prind pe ateopat în furia distrugerii a tot ce e bisericesc. După modurile lui de manifestare, se prezintă sub două aspecte: anarhic și injurios. Numim ateism *anarhic sau substituunt* acțiunea materială care duce la distrugerea cultului religios și înlocuirea lui prin cultul politic. Revoluția franceză din 1879 și cea rusă din 1917 sunt tipice în această privință. Atunci bisericile s'au distrus, s'au prădat ori s'au transformat în localuri politice sau de petrecere și s'au împușcat cu zecile de mii preoți și episcopi. Cea mai furibundă manifestare ca prin efect satanic pe care l-a realizat revoluția roșie este ceea ce d. Profesor Nichifor Crainic numește leninolatrie și pe care în Nostalgia Paradisului ne-o înfățișează astfel: „...Negativismul caricatural în Rusia este reprezentat prin cultul mistic al lui Lenin. Imbălsămat ca un faraon, corpul marelui revoluționar materialist servește la interminabile ceremonii spectaculare. Opera lui ține loc de biblie. S'a creat un institut de Leninologie pentru a-l interpreta. S'a creat un mit al infailibilității lui Lenin, iar cultul lui e un delir în care fariseismul se amestecă cu elanul natural. Elanul religios este transformat în fetișismul acesta derizoriu...” (pag. 153). Ateismul *injurios* adaugă la violența distrugerii, plăcerea satanică de a batjocori tot ce ține de biserică. Cel mai reprezentativ în această privință este cazul cinicului Fouché, care venit la Lyon să șteargă din ordinul Convenției acest oraș, pentru trădare, de pe fața pământului, în timp ce din ordinul său ghilotina tăcănea, tunurile dărau case și apele Ronului se făcuseră roșii de sânge, cu o plăcere de nedescris ia Evanghelia o atârnă de coada unui măgar și dă acestuia să bea apă din Sf. Potir. *Ateismul diluant sau teoretic* prezintă față de cel radical circumstanța atenuantă că atacă numai în parte și teoretic elementele fundamentale ale religiei. El denunță cu alte cuvinte nu o dispariție totală a credinței și sentimentului religios, ci numai alterarea lor. El nu vizează fundamentul religiei (existența lui Dumnezeu) ci formalismul său teoretic (dogmele, doctrinele) și mai ales formalismul său practic (cultul, organizarea Bisericii, slujitorii ei). La rândul său, el se prezintă sub trei aspecte de gravitate deosebită: vehement, ostentativ și raționalist. Ateismul vehement se caracterizează prin violențe verbale la adresa Religiei și slujitorilor ei. Prin aceasta el capătă aspectul unui act de propagandă subversivă. Binet Sanglé, de ex. în *La folie de Jésus*, pentru a discredita religia creștină, după ce își propune să supună unei cât mai minuțioase analize freudiene personalitatea Mântuitorului nostru, examenul chimico patologic fiind făcut după îndreptarea tendențioasă a unor texte alese anume din evangheliști, ajunge la o concluzie ce pare

că face parte integrantă din campania iudaică vast organizată și care se duce de veacuri dela Farisei și Essenieni încoace. Nu mai puțin înverșunate sunt invectivele lui Nietzsche din Antichrist și Așa grăit-a Zaratuștra. Ateismul *ostentativ* este o stare de ostilitate față de unele elemente ale credinței religioase. Cazul cel mai necesar de citat în această privință este acela al doctorului Boissari care exercitând funcțiunea de Director al Biroului de Constatări dela Lourdes refuza, pretextând firește scepticismul său profesional, să recunoască vreo vindecare miraculoasă. Iată ce ne spune Andrea Majochi, celebrul chirurg italian, în cartea sa Viață de chirurg (traducere Santangella): „Un caz de tuberculoză pulmonară și altul de plăgi canceroase se vindecară. D-rul Boissari pretinde certificate medicale că declaranții au fost într'adevăr bolnavi. (pag. 178). După procesiunea dela sanctuar la grotă, o femeie paralică se scoală de pe targă și aleargă la Biroul Constatărilor, unde prezintă certificate medicale că era paralică de 10 ani. Boissari pretinde însă o foaie clinică și fotografii (pag. 182, ed. Fund. reg. 1939). Ateismul *raționalist* rezultă dintr'un proces de intoxicare a sensibilității printr'o cură exagerată de raționalism. Voltaire este tipul ateului raționalist. El refuză să recunoască nașterea Mântuitorului, contestă religiei și Bisericii opera morală și socoate că creștinismul a fost „une entrave à la civilisation“. La toate acestea are grijă să adauge că chiar dacă Dumnezeu n'ar exista, el ar trebui inventat. Mulți au mers până acolo încât au susținut că Voltaire nu a fost un ateu, ci un deist raționalist. Tot atei raționaliști au fost Ribot (destituit pare-se din învățământ pentru acțiune antireligioasă), Felix le Dantec care a scris cartea L'athéisme mai mult cu intenția de a ne informa că excesul de raționalism și cultul experimentului l-au făcut să devină ateu. La aceștia trebuie să adăugăm și toată pleiada de liber cugetători (La Mettrie, Pierre Bayle, Fontenelle etc.) din sec. 18, epoca celui mai abuziv raționalism cartezian. Cea dintâi manifestare de ateism raționalist pare să fie produsă în sec. III înainte de era creștină. Ea s'a practicat de adepții școlii din Cirena fondată de Antistene și cari considerau zeii drept niște născociri menite să sperie femeile și copiii. Evemer, unul din principalii cinici, face să circule teoria că zeii nu erau decât eroii morți și divinizați de popor. Ceva mai târziu sofistii, speculând ideea lui Platon că totul este aparență și că ideea este singura realitate, cultivară paradoxul că tot aparență era și ideea despre zei. Ateismul *tangential sau empiric* este determinat de fapte concrete, empirice, banale chiar, cari nemulțumesc pe credincioși și îi impun un fel de rezervă sau de scepticism față de religie. El poate fi reacționar și exogen. Ateismul *reacționar* se manifestă printr'un sentiment de repulsie față de unele forme de practică ale religiei. Reacțiunea afectivă poate fi accidentală (cazuri Chateaubriand, I. Petrovici) sau continuă și acest din urmă caz se cuvine să ne preocupe în special, căci pe când cel accidental e ca un fel de paranteză, de variație peiorativă în viața sufletească a credinciosului, și se manifestă ca o sincopă a sentimentului religios, cel continuu este, ca durată cel puțin, cel mai autentic ateism. Astfel s'a petrecut cu Epicur, celebrul filozof din antichitate. Tatăl său voind să întemeeze o școală, după cum ne informează Marcel Renault, biograful său, a trebuit să-și însoțească mama care mergea din casă în casă pentru a strânge bani și ajutoare. Pentru a înduioșa pe credincioși, ea citea din cărțile sfinte, cânta cântece bisericești, spunea poezii religioase. Aceste forme l-au desgustat până într'atât pe Epicur încât el a rămas necredincios toată viața. În esență teza lui antireligioasă se sprijine pe următoarele idei: zeii există, însă sunt prea fericiți în maestrea lor pentru a-și mai pierde vremea să asculte rugăciunile oamenilor; ei nu se amestecă în mersul lumii și nu pot fi de niciun folos oamenilor căci nu se pot ajuta nici pe ei de vreme ce, când li se dărâamă statuetele, nu pot să facă nimic pentru a împiedica aceasta, iar cei cari fac asemenea lucruri nu sunt pedepsiți de zei; nu pot fi

contestate binefacerile religiei și nici opera sa morală, însă binele pe care ni-l face religia este prea scump plătit cu neliniște și dureri, fiindcă la fiecare pas omului îi este teamă să nu supere pe zei. (Extras din Marcel Renault, Epicur ed. Alcan). Oricine poate observa că ateismul lui Epicur este mai mult un fel de deism desfigurat, de credință religioasă corectată și restrânsă în cadrul unor anumite condițiuni. Ateismul *exogen* este acela a cărui cauză este și exterioară voinței omenești și, mai ales, este de ordine publică, fiind un eveniment grav sau un pericol ce amenință sau lovește toată lumea sau un grup mai mare ori mai mic de oameni. Tipic în această privință este cazul cu ciuma dela Florența din 1348, despre care Dr. Cabanes (*Moeurs intimes du passé*, V-a série, pag. 29) ne dă următoarele detalii: „Ciuma a alungat călugărițele din mănăstiri cari se lăsară prinse în delirul desfrâului. Mamele își părăseau copiii. Nu mai era dragoste, nici prietenie și nici credință“. Boccaccio care a fost martor ocular al evenimentelor ne spune între altele: „Bisericiile și mănăstirile erau mereu goale, nimeni nu se mai ruga lui Dumnezeu, legile și autoritățile nu mai aveau nicio putere, toți își făceau de cap. Flagelul era atât de îngrozitor încât lumea nu găsea alinare și uitare decât în petreceri și desfrâu. Nu mai exista milă și nimic omenesc. (II Decameron, Proemio, pag. 19—22, ed. Heitz, Strassburg). Dacă ar fi să considerăm ateismul un delict sau o crimă și astfel să evaluăm gradul lui de gravitate după doza intenției de a face rău sau al voinței cu care faptul se răsvrătește, ar trebui să considerăm ateismul *exogen* ca relativ cea mai nevinovată dintre manifestările antireligioase.

Acestea sunt, în linii sumare, aspectele mai importante și mai caracteristice sub care se poate înfățișa ateismul. Nuanțele pot fi desigur infinite. Fiecare se poate însă încadra în categoria potrivită caracterelor sale, urmând a fi după aceea afiliată aspectului cel mai adevărat. Un exemplu ne va lămuri mai bine: o elevă din cursul superior dela un liceu de fete oarecare, spovedindu-se confesorului școlii, i-a mărturisit că nu crede în Dumnezeu din cauză că mamă-sa cautând să-i facă o cât mai temeinică educație religioasă a supus-o la un regim de strictă respectare și îndeplinire a tuturor formelor de practică religioasă. Imediat am înțeles că avem de a face cu un caz asemănător cu acel al lui Epicur. Să luăm acuma un caz despre care ne vorbește istoria și anume acela al lui Talleyrand. Fost preot, abate de Périgord și episcop (doar cu numele, căci nu știa nici măcar să facă o slujbă) el vine în Parlament, proferează ofense și insulte la adresa preoților, și, împreună cu alți tovarăși începe prigoana contra Bisericii. Până în clipa când să moară el a refuzat cu o perseverență satanică reconcilierea cu religia. Infirm, cinic, și, ca și sinistrul său prieten și dușman Fouché, intrigant, el nu a urmărit toată viața decât să facă averi, să stăpânească și să parvină cu orice mijloace ca și hidosul său coleg. Nu ne e greu să înțelegem că ateismul lui Talleyrand este de natură politică. În cece privește aspectul și nuanța, el oscilează între ateopatia lui Fouché și echivalentul leninolatriciei. Desigur că între ateismul inițial și credința în gradul pozitiv limitele sunt flotante. Un principiu însă e de necontestat: din moment ce credința religioasă a devenit redusă sau condiționată de norme exterioare religiei, ea face loc ateismului. Se pune acum întrebarea: de ce ateismul radical e forma cea mai gravă și totală de ateism și de ce se cuvine să considerăm ateismul diluant ca prezentând un stadiu de o mai pronunțată acuitate decât ateismul tangențial? Pentru aceasta trebuie să demonstrăm că evoluția graduală a ateismului urmează traectoria progresivă a sentimentului religios. Socotim ca punct de plecare deci ca premiză evidentă ideea că credința religioasă, fiind un produs al sensibilității noastre, este de natură afectivă. Pentru a se consolida, credința religioasă își capătă confirmarea dela comandamentele rațiunii (credința chiar dacă nu e un bine, în niciun caz nu e un rău, ea face pe om mai moral și, cum spunea Voltaire, chiar dacă n'ar exista un Dumnezeu,

ar trebui inventat, etc). Și astfel credința flancată de argumente raționale, s'a consolidat și se află în faza intelectuală. Inteligența adăogă la fortificarea credinței, însă nu o desăvârșește. Până aci credința solid cimentată se prezintă ca o simplă interiorizare, ca o entitate metafizică sau mai bine zis ca o posibilitate. Ceeace îi dă forță și îi justifică mai presus de toate existența este coeficientul său de acțiune. Se știe că voința este facultatea sufletească a omului care transformă ideile în fapte. Dat fiind suflul sensibilității autorizat la fapta de justificările rațiunii, credința religioasă ca orice idee-forță se cere realizată, tradusă în acțiune practică. (Poți crede oricât de mult, dacă nu te duci la biserică, dacă nu respecti datinele și orânduiriile religioase, dacă, fără niciun temei dai semne de clerofobie, credința ta se află într'o fază platonice fiind lipsită de manifestări efective). Și astfel, și numai așa, credința religioasă s'a exteriorizat prin practica orânduită de datini și nu s'a desăvârșit decât prin probele pe cari le-a trecut în faza volitivă. După cum (lucru ușor de înțeles) credința care staționează în faza afectivă este cea mai lipsită de stabilitate, tot astfel și ateismul empiric (de natură afectivă și el) este cel mai ușor de remediat. (Dovadă despre aceasta e că mulți atei din această categorie mai curând sau mai târziu au revenit la credință). Mai este iarăși de observat că credința care s'a pierdut pe cale afectivă revine pe aceeași cale: Când Chateaubriand a sosit din Anglia în Franța (chemat urgent) mama și sora lui muriseră. În clipa aceea el a rostit cuvintele cari au rămas celebre: J'ai pleuré et j'ai cru. Cititorul ne-ar putea obiecta poate cazul d-lui profesor I. Petrovici pe care, după propriile domnieisale mărturisiri, numai metafizica l-a readus la credință. Dar această metafizică după cum am spus la început nu este decât sensibilitatea noastră meditativă care se avântă spre absolut, spre ideal. Procesul metafizic nu este credem o funcțiune teoretică a gândirii noastre pure, ci din contră o nevoie de a ne înălța spre ideal. După cum credința religioasă se fortifică prin procesul intelectual de argumentare și justificare, tot astfel și ateismul teoretic care își găsește temeinicia în argumente de ordin raționalist și-a făcut prin aceasta o mai puternică bază de subzistență și de apărare, devenind astfel mult mai rezistent decât cel afectiv, căci pe când ateismul acesta din urmă își găsește justificarea în rațiunea sensibilității („le coeur a des raisons que la raison ne comprend pas“, Pascal) ateismul intelectual sau teoretic după ce a parcurs tot câmpul sensibilității noastre a cuprins și domină toate facultățile intelectuale. Pe un astfel de ateu nu vre-o nenorocire mare sau vre-o durere de nedescris l-ar putea întoarce la credință (Voltaire, Talma, Ribot ș. a., pe patul morții fiind, au refuzat serviciile Bisericii) ci mai de grabă prin argumente de ordin rațional cari bine înțeles să fie mai puternice decât ale lor, cu alte cuvinte numai atacând gândirea prin gândire. În ceeace privește ateismul politic, după cum credința ajunsă în faza volitivă se manifestă prin acțiuni constructive (milă, bunătate, spitale, școli etc.), el se manifestă prin acțiuni de distrugere (după cum am văzut în exemplele de mai sus). După cum, cu alte cuvinte, practica religioasă (credința religioasă în acțiune) este voința efectivă de a face cât mai mult bine, ateismul radical este voința care se învenșunează în tendința de a face cât mai mult rău cu putință.

G R A V U R I

DE

LUCIAN VALEA

INSCRIȚIE

— pe cartea de limba română —

Uitată la o pagină în care
Trudește slova'n cinste, Vornic sur,
Descântă cartea'n graiul ei mahmur,
Dumnezeescul vers de alinare.

Din altă pagină, alt veac răsare
Deschis în spre al Romei vechiu huzur
Și întorc o revărsare de azur
In Hronic, Maior, ca un sfânt apare.

Cum stai s'ascuți foșnirile din vremuri,
Te înfiori și prinzi să te cutremuri —
Coresi crește'n rânduri ca'n statuie ;

Și de te poartă gândul mai departe,
Din truda lor, vezi, peste timp, cum suie
Luceafărul, născut din dor și moarte...

COCON DOMNESC

Il soarbe până'n suflet Voevodul
Așa l-a vrut din leagăn : fulger greu
In lupte, temător de Dumnezeu
Și binecuvântat de tot norodul.

Și cum se vânzolește cu aprodul
In ochii lui s'așterne-un curcubeu,
Că vița o să-i crească'n veac mereu
Precum pe-o creangă, toamna, crește rodul.

Și Doamna iese din iatac să-l vadă,
Din geană stă o lacrimă să-i cadă
Și-i trec prin gând cernite, presimțiri,

Dar mai cuminte'n inimă le strânge,
Il scaldă cu argintul din priviri
Și ca să pară fericită, plânge !...

C U V Â N T

... Și l-a chemat, simțind că-i pe sfârșite
In inimă, lumina vieții lui.
I-a sărutat obrazii amărui
Și i-a șoptit cu vorbe tânguite:

„De-acuma tu rămâi al nimănui,
Ci-ascultă bătrânețele-mi trudite :
Moșii fără de număr, negândite
Zadarnic ai, dacă credință nu-i.

Și geaba te trudești să'nalți palate
Și orice alte feluri de olate ;
In vreme se distramă că-s deșarte...

Dar peste toate dragostea de glie
Și mila, s'o socoți cu veșnicie —
Prin ele, fiule, ești viu și'n moarte“...

BINECUVÂNTARE

— *Liviei* —

Pe toți ai mei, de ieri, i-am strâns la sfat,
Să fie pildă celor ce-au să vină.
Din rodnicia cărții de grădină,
Să-mi știu urmașii că s'au ospătat

In pagini ca și sufletul curat
Cu fiecare-aprind câte-o lumină,
Să'nlătur besna ce-a crescut, haină,
Și să destram uitări ce s'au lăsat.

Sfârșind, mă uit la drumul străbătut :
Puțin din cele câte le-aș fi vrut,
Dar peste toate, mare, năzuința...

Imi mângâi cartea care-mi poartă nume,
Ca tata ce'n copil își dă ființa
O binecuvântează și-o las în lume...

P O E S I I

DE

AUREL CHIRESCU

Maestrului Ion Jalea

MEȘTERUL

Senin oracol, frunții tale clare
Nu i s'aprinde niciun semn, de Sus ?
Nici o minune pentru-acest nespus
De-amarnic jaf al nopților tâlhare ?

Cine îmi surpă'ntr'una visul, oare,
Când pun în el, spre slava lui Isus,
Atâta har, din zori până'n apus,
Trudindu-l, dârz, din lespezi mari de soare ?

Ofrandei, jertfa mea-i voi dărui-o :
Cu duh din duhul meu o voi zidi
Până la cruce, sus, — din temelii !

De câteori din nou s'o face ziuă
Ea, peste veac, va străluci deplină,
Căci am durat-o numai din lumină.

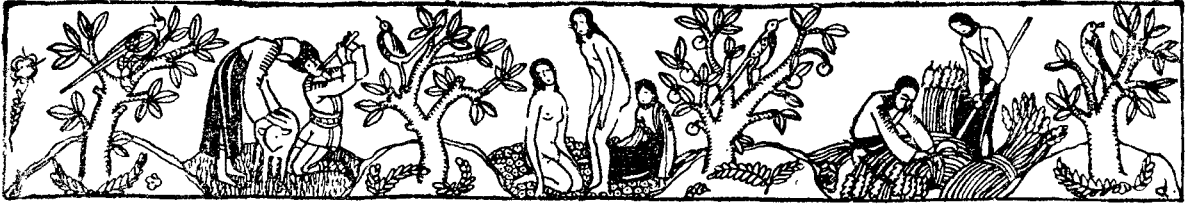
MAGI TRIȘTI

Călăuziți de ciobul șters
Al vechei stele năzuim
Spre care piscuri să suim
Indureratul nostru vers ?

Pe foi de soare, cu funinge
Ne scriem stinsa elegie ;
Fulgi de amară melodie
Trist inger peste slove ninge.

Spre cer urcăm ca pe un munte
Năvala viscolelor, toată,
Dar inserarea, ca o pată,
Ne-alungă visul depe frunte.

Doritul Bethleem s'ascunde
Colindei frânte în amurg.
Reci desfrunziri de stele curg
Pe apa cerurilor scunde.

DĂRUIRE LÂNGĂ VIS

DE

ȘTEFANIA STÂNCĂ

Lujerul amar de buruiiană
Când s'o desluși din amintire
Să 'mplinească, noaptea 'n cimitire
Lună ca un țipăt, ca o rană,

Dă-ne nouă somn pentru tristeți
Cum ne-ai dat izvoare pentru sete
Și albastru cerul să ne 'mbete
Cu năluca celeilalte vieți...

Doamne, nu e vorbă cu dichis
Lângă semnul greu care Te știe
— Popă blând cu barba colilie
Risipit prin viață și prin vis...

Singur ești — ne-am lepădat ca Sfântul,
Cum vesti cocoșul de trei ori
Dar pierduți, Te respirăm în flori
Când ne bea nădejdiile, pământul..

Flutură sub cerul tot mai gol
Crângile de rugă peste toamne.
Din adânc Te sorb grăbite, Doamne,
Rădăcini cu suflet de sobol.

Ai murit odată cu străbunii
Și în fiii noștri Te-ai născut
Cumpănind o inimă de lut
Cu semeța pajură a Lunii.

De prin ani ca nuferii sfioși,
Crucile s'au povârnit pe drum,
Desenând cu abur și parfum
Schilodite trupuri de Hristoși...

Semănăm cu arborii răzleți
Străjuind la margini de ogoare...
Pentru sete cum ne-ai dat izvoare,
Dă-ne nouă somn pentru tristeți !

D U A L I S M

DE

EUGENIA BRATEȘ

Intinde-mi mâinile tale
Prin țara aceasta cu chiot barbar,
Pe punți de cleștar, o punte să plimb
Din tristele mele odăjdii
În trene de umbră suind în calvar.

Mi-e drumul frânt în zig-zag
Prin pajiști de ghimpi presărate cu flori
Ca două surori, cărările trec
Purtându-și miazme de ură
În răni de coral, adâncite în pori.

Cu pași ușori dibuind,
Mă'mpart ca o apă pe două câmpii,
Pe undele gri — cu frunze roșcate
Pe undele roz — cu lebede moarte
Și'n funduri de matcă, muștrări cenușii.

Intind, amurg revărsat
Lumina de foc peste 'ntregul cuprins,
Pe frunte s'au stins speranțe 'necate
Dar, apele 'n care plutesc
Aș vrea să le văd din nou desmierdate.

P O E S I I

DE

FLORIAN CREȚEANU

IN SPAȚIUL SERII...

In spațiul serii înflorește marea —
Sălbatică mireasmă de 'nceput —
Și'n sufletul trudit îi simți chemarea
Desmărginirii din poveri și lut.

E pisc de val și înspumare gândul
Și fără țărni și nici zăgaz spre 'nalt
Presimte, nesfârșitul străpungându-l,
Apropiat tărâmul celălalt.

Innegurata lui descumpănire,
Un strop de haos și-unul de lumină,
E legănare dulce de iubire —
Și dus spre-adâncuri, fir de rădăcină

Vioara stâncii și-a oprit cântarea,
Dar foșnetul-ecou e încă treaz.
Ghicești în coarda 'ntinsă așteptarea
De-a fi 'n furtună chiotul viteaz.

AM REVENIT

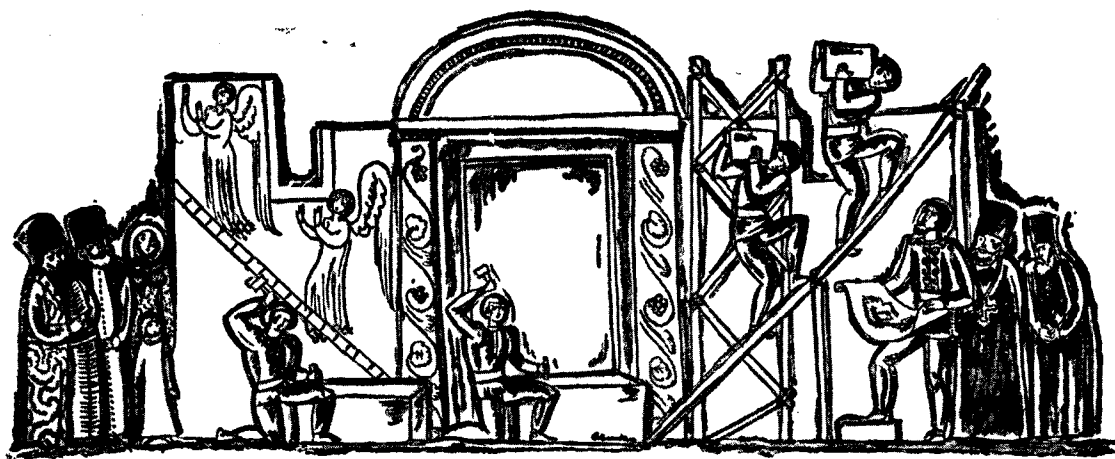
Am revenit în spațiul miriștii —
Frate cu snopii, cu ciocârliă și rugii.
Câmpul e larg și liniștit ca sufletul,
Pasu 'ngenunche la chemarea rugii.

Aici, fiule, e toată viața :
F'reacă spicu 'n palmă și-o vezi.
Când, în cumpăna nopții, firea e trează
Și cerul deschis, în inimă-ți cântă livezi.

Uite 'n covercă strămoșii la sfat,
Cu grai furtunos și ușure.
Dorul pământului, dorul vieții
Geme în ei ca o pădure.

Fii frunza 'ntre buze arsă de cântec,
Fii freamătul lanului copt în spre seară.
Fii rodul pământului fii râul și valea
Urmaș din urmaș, iară și iară.

PLETHON ȘI AURORA PLATONISMULUI IN RENAAȘTEREA ITALIANĂ

DE

IOAN COMAN

Bizantinul Georgios Gemistos Plethon este una dintre figurile caracteristice ale renașterii greco-italiene din secolele XIV și XV. Figură caracteristică nu numai prin dragostea sa fierbinte față de operele, valorile și stilul de viață al antichității, ci și prin considerabila sa știință și mai ales prin viziunea sa grandioasă și scumpă, dar utopică, a unui stat politic ideal grecesc în care să fie încheigate și să funcționeze toate principiile de înaltă spiritualitate ale umanismului elenic. Născut la Constantinopol în jurul anului 1355 dintr'o familie bizantină nobilă și înstărită, elevul și tânărul Georgios Gemistos și-a început și și-a desăvârșit studiile în școlile și diferitele institute universitare ale strălucitoarei capitale a basileilor. Încărcată de trecutul ei glorios de un mileniu și luminată de fala unor podoabe ca Teodor Studitul, Fotie, Bardas, Leon Filozoful, Psellos, Ana Comnena și alții, universitatea bizantină oferea studentului Gemistos nu numai putința studiului operelor clasice păgâne începând cu poemele homerice și sfârșind cu comentariile neoplatonicilor Proclus, Jamblichos și Olympiodoros și imboldul adâncirii literaturii creștine, începând cu Noul Testament și sfârșind cu lucrările misticilor și juriștilor contemporani, dar îl învăluia cu vraja și parfumul unei tradiții de două ori milenare a unei culturi și a unui prestigiu unic în istorie. Odată cu multiplele și variatele sale cunoștinți, Gemistos a sorbit din lecțiile și legăturile cu profesorii săi și mândria de a fi Elen. Această mândrie nu l-a părăsit toată viața. Ea era susținută, printre altele, de acea frumusețe ideală a gândirii filosofice a celui mai mare Grec din toate timpurile: Platon. Platon era idolul universităților și culturii bizantine; nu numai în secolele 14 și 15 d. Hr., ci dealungul întregii dezvoltări a spiritualității bizantine începând cu perioada patristică și sfârșind cu sfârșitul însuși al imperiului bizantin. Nici ceilalți cugetători de seamă eleni, ca, de exemplu, Aristotel, nu erau neglijați, dar nici unul nu se bucura de autoritatea și prestigiul lui Platon. Cultul lui Platon în gândirea bizantină se datora în primul rând frumuseții filosofiei sale care făcuse o

carieră așa de glorioasă în secolele următoare; dar el se datora și faptului, că, dintre toți cugetătorii păgâni, numai el a putut fi, parțial, armonizat — în Răsărit — cu doctrina creștină. Mare avantaju pe care Bizantinii îl apreciau cu atât mai mult cu cât atât filosofia platonice cât și gândirea patristică erau produse ale aceluiaș geniu elenic, substanțiate și asistate — în deosebi patristica — de Mântuitorul Iisus Hristos, este adevărat, dar nu mai puțin elenice pentru aceasta. Răsăritul bizantin nu a trăit, așa dar, un fenomen sau un proces propriu al renașterii analog cu acela petrecut în țările europene din trecento, quattroceto și următoarele. Cultura bizantină n'a încetat niciodată să se alimenteze din vechile comori ale umanismului. Umanismul circula în organismele culturii creștine a Bizanțului, așa cum sângele părinților circulă în vinele copiilor. Vechea Eladă și-a transmis întreaga ei sevă Bizanțului. Bizanțul continuă Atena în mod organic, firesc. Continuitatea politică a vechei Grecii a suferit sincope, dar continuitatea spirituală nu. În Apus, organizația exclusivistă și independentă a bisericii catolice care s'a constituit în stat politic și spiritual la început hypereuropean și apoi hypercontinental n'a permis circulația ideilor umaniste decât rareori, și atunci sub aspră cenzură. Aceste idei umaniste erau, de fapt, fărăamituri insignifiante din umbra umanismului. Umanism nu elenic, ci latin, atât cât se putuse strecura în operele unora dintre Părinții bisercii latine și care trebuia să se acomodeze neapărat cu doctrina încheată pe principiile filosofiei aristotelice. Chiar umanistii independenți, pasionați la culme de frumusețile antichității, nu puteau gusta umanismul original, cel elenic, decât prin intermediul autorilor latini, în deosebi al lui Cicero, și numai rareori direct. Ei nu știau grecește decât imperfect. Vor trebui să aștepte profesori bizantini cari să-i învețe. Și aceștia vor veni.

Georgios Gemistos, după terminarea studiilor, face tradiționalele călătorii pentru îmbogățirea cunoștințelor și pentru orientări noi. În una din aceste călătorii se oprește la curtea sultanului Murad, la Adrianopole, pentru întretineri filosofice cu înțelepții orientali cari se aflau aci. Evreul Elisseu singur dintre aceștia i-a atras atenția; dar tânărul studios e dezamăgit și pleacă nu la Constantinopol, ci în Peloponez, unde se stabilește definitiv la Sparta. Intristat, desnădăjduit chiar, de lenta dar sigura prăbușire a imperiului bizantin, căruia Turcii îi pregăteau ultima lovitură în anul 1453, Gemistos se adâncește cu pasiune în studiul antichității elenice. Poeții, filosofii, istoricii, oratorii și toate marile spirite ale vechei Elade erau nu numai mângâierea și mândria sa de fiecare clipă, dar ei i-au inspirat și speranța unei reclădiri glorioase a elenismului sub forma unui stat politic puternic și măreț, întemeiat pe virtuțile și ideile umanismului antic. Republica platonice îi stătea drept model. Splendidă utopie pe care el a cultivat-o cu atâta căldură și din care evident nu s'a ales nimic. Dar planul său, împărțit de altfel împăratului bizantin și câtorva prieteni, organizat cu savantă migală până în cele mai mici detalii, ne desvăluie proporțiile unui om de talia împăratului Iulian Apostatul, amândoi dușmănind creștinismul, operele amândorura pierind pentru că au luptat împotriva naturii.

Grație științei sale considerabile, grație înțelepciunii și patriotismului său, Georgios Gemistos se impuse repede concetățenilor săi spartani care-l onorară cu o magistratură. Aci, la Sparta, el conducea o înaltă școală de cultură umanistă, pe care o frecventau spiritele cele mai alese și mai patriotice ale Greciei. Faimosul Bessarion, arhiepiscopul Niceei, aci i-a audiat cursurile. Predând și studiind cu ardoare feluritele discipline ale umanismului, Gemistos începe să compună opere fie de știință pură sau de controversate teoretice, fie de interes politic și social imediat. Din această din urmă

categoria fac parte :*Memoriul despre afacerile Peloponesului* adresat împăratului Emanuel, tratatul său *Despre legi* și o seamă de scrisori adresate fie împăraților, fie prietenilor sau școlărilor săi mai apropiați. Numeroase alte lucrări asupra filosofiei vechi, asupra istoriei și geografiei Greciei, asupra unor dogme creștine, asupra moralei, diferite necroloage îl impuneau progresiv atenției tuturor până la curtea imperială din Bizanț. Autorul *Notiței din Patrologia Greacă* editată de Migne, care ne transmite un număr de fragmente din opera filosofului nostru, cifrează până la 26 numărul lucrărilor lui Georgios Gemistos ¹⁾.

Georgios Gemistos trebuie să aștepte până în anul 1439 pentru ca știința și numele său să ajungă cu adevărat celebre în lumea renașterii europene și în deosebi în cea italiană. Strămtorați de amenințările și invazia otomană, Bizantinii făcură apel la Occidentali să-i ajute cu forțe militare. Occidentalii cari trăiau și se mișcau sub semnul papalității conveniră că ajutorul cerut s'ar putea da cu condiția unirii, a împăcării definitive a celor două biserici: cea bizantină și cea latină. Bizantinii, ajunși la extrema necesitate, acceptară propunerea. În acest scop începură preparativele unui sinod al celor două biserici. Acest sinod avu loc la Ferrara și continuă apoi la Florența în 1439. Din suita împăratului Ioan Paleologul care reprezenta imperiul și biserica bizantină, făcea parte și Georgios Gemistos. El personal nu era pentru unire; de aceea atât în timpul ședințelor la care îi era îngăduit să ia parte, cât și mai târziu în scris el a combătut deschis pe Latini catolici. Consecvent acestei atitudini, el a scris un tratat „*Despre purcederea Sfântului Duh*”, îndreptat împotriva catolicilor. Dar s'a dovedit că teologia ortodoxă a lui Georgios Gemistos era mai mult decât schioapă : era eretică. Gennadie Scholarul, Patriarhul Constantinopolului, i-a arătat-o cu prisosință.

Nu creștinismul, ci umanismul a fost adevărata pasiune a lui Georgios Gemistos în timpul șederii sale la Florența. Cum renașterea italiană era în plină desvoltare, el putu să arunce din belșug pe un teren așa de primitiv semințele prodigioasei sale științe și pasiuni pentru frumusețile antichității. Centrul convorbirilor, discuțiilor și conferințelor sale era, evident, platonismul și neoplatonismul. În curând el câștigă prietenia și admirația nu numai a umaniștilor italieni, dar chiar a lui Cosimo de Medici. Regizanea abilă a doctrinei platonice, arta excepțională a cuvântului său, frumusețea clasică a chipului său de octogenar încadrat într'o superbă barbă albă de filosof antic au făcut pe unii dintre admiratorii săi italieni să-l supranumească Platon și chiar să i se adreseze cu acest nume. El le-a explicat, însă, că un *Gemistos* care înseamnă „plin“ (dela verbul *gemizein*) ar putea să fie un *Plethon*, care înseamnă tot „plin“ (dela verbul *plethein*), dar nu Platon ²⁾. Și așa porecla s'a schimbat în renume la Florența, în grădinile și palatele lui Cosimo de Medici. Conducătorul Florenței, mare sprijinitor al artelor și științelor liberale, s'a lăsat și el, încetul cu încetul, furat de vraja frumuseților platonice până într'atât încât a conceput planul întemeierii unei Academii platonice în care să fie cultivate frumusețile filosofice ale divinului gânditor atenian. Marsilio Ficino, celebrul organizator și conducător al acestei Academii platonice, precizează textual: „Pe vremea când avea loc la Florența sinodul între Greci și Latini, sub papa Eugeniu, Cosimo cel Mare, părintele patriei, a ascultat deseori, ca pe un al doilea Platon, pe filosoful grec Gemistos, supranumit Plethon, vorbind despre misterele platonice. Așa de mult l-a însuflețit și l-a entuziasmat acesta, încât a conceput în înalta

1) *Notitia* (Ex Allatio De Georgiis. ap. Fabric. Harles, tom. XII) la Georgius cognomento Gemistus sive Pletho, Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Series graeca posterior* tom. CLX, pp. 773—791.

2) P. P. Negulescu, *Academia platonică din Florența*, București, M. O. „Imprimeria Națională“, 1936, p. 20.

sa minte creerea unei Academii, creere pe care avea s'o aducă la îndeplinire la momentul potrivit. Odată cu pregătirea pentru realizarea acestui gând așa de mare, acel mare Mediceu m'a destinat pe mine unei asemenea opere, pe când eu nu eram încă decât un copil" ³). Această apreciere a lui Marsilio Ficino asupra lui Plethon ca promotor al studiilor platonice în Italia a provocat o serie neîntreruptă de controverse din secolul XV și până astăzi. Este Plethon sau nu este inițiatorul și isuflețitorul platonismului în Italia? Nu ne referim la disputele aprinse în secolul XV printre Greci ca Gennadie Patriarhul, Georgios de Trapezunt ș. a., dispute produse de apariția operei lui Plethon: *Diferențele dintre Platon și Aristotel*. Aceste dispute formează obiectul special al unei lucrări ce pregătim. E vorba mai ales de interpretările date de moderni asupra contribuției lui Plethon la umanismul italian.

Platonismul era cunoscut în Italia înainte de venirea lui Gemistos Plethon la Florența. Unii învățați susțin că acest platonism era incolor și de slabă calitate, întrucât el era cunoscut sau numai prin intermediul scriitorilor latini care și-l asimilasera parțial și imperfect, sau, când era cazul, prin câteva traduceri anodine, ieșite nu din planul și tehnica unei școli, ci din inițiativă personală ⁴). Alți învățați, ca, de exemplu, Eugenio Garin, pretind că platonismul a fost cultivat neîntrerupt în Italia și că el constituia izvorul mereu viu al gândirii italiene față de gândirea oficială decrepită a aristotelismului ⁵). Isovoarele acestui platonism italian sunt, după Garin, gândirea patristică a unui Lactanțiu, a unui Augustin, a unui Boethiu, a unui Scotus Erigena, a Școlii dela Chartres și a întregii mișcări franciscane ⁶), pe urmă diferitele traduceri ale unora din dialogurile lui Platon, datorite lui Calcidio, lui Enrico Aristippo, lui Leonardo Bruni, lui Manuel Crisolora, lui Umberto și Candido Decembrio, lui Georgios de Trapezunt, lui Antonio Cassarino, lui Filelfo, lui Lorenzo Lippi și lui Poliziano ⁷). Isovoare importante și sunătoare la prima vedere, dar de valoare modestă și cu efecte și mai modeste. Platonismul gândirii patristice latine este, și cantitativ și calitativ, cu mult inferior platonismului gândirii patristice grecești. Platonismul patristic este, apoi, de multe ori așa de diluat și de deformat, încât nu poate fi socotit, în niciun caz, drept platonism autentic; avem de aface, mai de grabă, cu un platonism bastardizat, pe care Platon și membrii celor două Academii nu l'ar fi recunoscut niciodată. Un asemenea platonism frământat în aluatul creștin până la descarnare și neutralizare nu mai era platonism. Era numai un vag ecou al unui material de construcție. Umanismul italian avea sdrențe din Platon, nu-l avea pe Platon. Rămân traduceri unora din dialogurile lui Platon. Aceste traduceri, începute încă din secolul XII, nu reprezintă nici ele totdeauna un platonism pur, autentic. Insuficiența cunoașterii limbii grecești se resimțea de multe ori penibil în aceste traduceri uneori confuze, alte ori inexacte. Pe urmă un manuscris bun platonice era lucru rar. Biserica romană, aristotelizată la maximum, nu era bucuroasă de reînvierea platonismului, care avea s'o stingherească prin provocarea de controverse în sânul propriei sale doctrine. E bine cunoscută intervenția arhiepiscopului Antonino Pierozzi al Florenței pe lângă marele platonizant Marsilio Ficino.

În tot cazul, platonismul italian al quattrocentului era firav, timid, o luminiță

3) Marsilio Ficino, *Prefața* la trad. *Enneadelor* lui Plotin, Florența, 1492, la Migne, P. G. CLX, col. 799, nota 1.

4) Boivin le Jeune, în *Mém. de l'Acad. des Inscript.*, t. II, p. 776, la C. Alexandre, *Préface* la opera lui Plethon: *Despre Legi*, în *Notitia altera*, la Migne, P. G. CLX, col. 801—802 și nota 3.

5) Eugenio Garin, *Aristotelismo e Platonismo del Rinascimento*, în *La Rinascita* anno secondo, numeri 8—9, agosto-ottobre, 1939, p. 648.

6) Eugenio Garin, *Filosofi Italiani del Quattrocento* (Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento), Firenze, Le Monnier editore, 1942. Introdusione, p. 49.

7) Idem, *Ibidem*, p. 48, nota 3; P. P. Negulescu, *Academia platonice din Florența*, p. 57.

deabea pâlپând și deabia tolerată de lumina puternică a soarelui aristotelic care răsărea și apunea măreț peste spiritualitatea catolică a Italiei. Grecii cari vin și circulă în Italia și în deosebi la Florența, ca Bessarion, Georgios de Trapezunt, Ioan Argyropulos și mulți alții, aduc cu ei manuscrise multe și bune, o cunoaștere exactă a limbii lui Platon și a evoluției întregii gândiri grecești și entuziasmul fierbinte față de cel mai glorios compatriot al lor.

Din această echipă a umaniștilor bizantini veniți să semene și să înflorească frumusețile spiritului autentic al Eladei pe pământ italian, Gemistos Plethon se desprinde cu un prestigiu și cu un rol aparte. Formidabila lui cultură îl impuse în chip deosebit Italianilor. Unul dintre necrologiștii săi, Ieronym Charitonum, ni-l înfățișează astfel la ședințele sinodului dela Florența : „In acea admirabilă adunare de acolo de bărbați înțelepți și elocvenți și în acea măreață luptă de discursuri în examinarea dogmelor bisericii, cine ar putea spune cum îl admirau pe Plethon pentru înțelepciunea, pentru virtutea și pentru puterea cuvântului său? El strălucea între ei mai tare ca soarele și-l socoteau unii dascăl obștesc, binefăcător obștesc, podoba obștească a firii; alții îl numeau Platon și Socrat. Intr'adevăr el nu era cu nimic mai prejos de înțelepciunea aceloră”⁸⁾. Lăsând la o parte ce e ditiramb în această apreciere, trebuie să recunoaștem că, în esență, bizantinul Charitonum este în acord deplin cu italianul Marsilio Ficino asupra însușirilor intelectuale excepționale ale lui Plethon și asupra farmecului deosebit al cuvântului său. Dar ei mai sunt de acord și asupra faptului că Plethon era un platonizant înflăcărat, un platonizant nu numai teoretic, ci și unul real, aievea, care-și făcuse din platonism o religie, un stil de viață integral, sensul însuși al existenței sale. Nu era el, oare, autorul unui tratat *Despre Legi*, o adevărată constituție politică, concepută pe baze exclusiv platonice și neoplatonice, și prin care spera să reînchege un stat ideal al Grecilor ?

Dar această propagandă pentru Platon întâlnea, la Florența și în toată Italia, prezența oficială, hieratică și orgolioasă a aristotelismului catolicizat. Umaniștii italieni, cei mai mulți clerici, nu puteau rămâne indiferenți față de involburarea platonică. Fie prin luare de poziție pentru Aristotel, fie printr'o sinceră dorință de a cunoaște exact doctrina platonică, ei se văzură angajați de Plethon în studiul asiduu, comparativ, al gândirii celor doi mari filosofi greci ai antichității. E drept că acești umaniști nu erau toți indicați pentru sesizarea și adâncirea paralelismului platonico-aristotelic. Plethon însuși precizează că ei nu puteau fi arbitri reali între cei doi filosofi pentru că dacă pe Aristotel deabia îl înțelegeau, de Platon nu aveau absolut nicio idee⁹⁾. Gennadie Scholarul, Patriarhul Constantinopolului, merge, desigur, prea departe, când spune că partizanii cercului gemistean la Florența se pricepeau în filosofie ca Plethon la dans¹⁰⁾. Adevărul este că umaniștii italieni care cunoșteau pe Aristotel mai mult prin interpretările averoismului și prin adaptarea lui la dogma catolică, iar pe Platon fragmentar, se găseau dezorientați în fața conferințelor exuberante ale lui Plethon despre deosebiriile dintre filosoful atenian și cel stagirit. Pentru a spulbera această dezorientare și pentru a-și preciza propriile sale gânduri asupra deosebirilor dintre cei doi filosofi, Plethon compune la Florența tratatul *Despre diferențele dintre Aristotel și Platon*¹¹⁾. Autorul precizează în prefață că el vrea să resta-

8) Ieronym Charitonum, *Laudă pentru prea înțeleptul Dascăl Domn Georgios Gemistos*, Migne, P. G. CLX, col. 807 D.

9) Georgios Gemistos, *Contra apărării lui Aristotel de către Georgios Scholarul*, Migne, P. G. CLX, col. 982 C.

10) Georgios Scholarul, numit și Gennadie: *Contra aporiilor ridicate de Plethon împotriva lui Aristotel*, ed. de Minoidos Mynas, Paris, H. Bosange et Fils, 1858.

11) Georgios Gemistos Plethon, *Despre diferențele dintre Aristotel și Platon*, Migne P. G. CLX, col. 889—931.

bilească valoarea reală, istorică, a celor doi filosofi. Grecii și Romanii vechi, zice el, cinsteau pe Platon mai mult ca pe Aristotel; în vremea noastră, un număr de oameni, în deosebi occidentali, crezându-se mai înțelepți decât cei vechi, admiră pe Aristotel mai mult ca pe Platon, luându-se după Arabul Averoes care pretinde că singur Aristotel a îmbrățișat, în lucrările sale, întreaga înțelepciune a naturii. Că Aristotel a fost un om activ și mare în alte privințe, n'aș putea spune așa de repede¹²⁾. Plethon vrea ca și contemporanii lui să aprecieze pe Platon și pe Aristotel așa cum i-a apreciat antichitatea greco-latină. Era și este părerea contemporanilor un criteriu solid în aprecierea operelor unui autor? Plethon credea cu tărie în acest principiu. Dar noi ne putem întreba: Plethon propunea acest criteriu pentru că îl admitea principial, adică îi acorda o valoare universală, sau pentru că, numai accidental, preferința sa coincidea cu criteriul susținut? Data fiind dragostea sa neștirbită pentru valorile și frumusețile permanente ale antichității clasice, credem că menționatul criteriu avea, pentru Plethon, o valoare de principiu.

Unii învățați moderni susțin că tratatul „*Despre diferențele dintre Aristotel și Platon*“ n'a avut răsunet decât între Bizantini. În adevăr el a provocat replici mai mult sau mai puțin savante din partea lui Gennadie Scholarul, învățatul Patriarh al Constantinopolului, din partea lui Georgios de Trapezunt și a lui Bessarion, arhiepiscopul Niceei, una dintre mințile cele mai învățate și mai măsurate ale secolului XV. Umanismul italian n'ar fi reținut nimic din problemele acestei opere nici din controversele iscate între autor și compatrioții lui¹³⁾. Arnaldo della Torre notează „tăcerea care domnește înăuntrul umanismului italian“ în legătură cu tratatul lui Plethon¹⁴⁾. S'a emis ipoteza că tonul ei polemic, uneori chiar violent, a anulat ori ce influență a acestei cărți asupra mediului italian în care ea fusese compusă¹⁵⁾. Noi credem că opera în chestiune a învățatului bizantin n'a avut realmente ecou printre umanistii italieni contemporani pentru simplul motiv că aceștia n'au înțeles mare lucru din temele desbătute într'ânsa. Cu pregătirea lor insuficientă pe care le-am văzut-o, ei nu erau în măsură să sesizeze nici miezul problemelor, nici importanța culturală a faptului în sine. Că opusculul lui Plethon era de o importanță considerabilă și cu efecte revoluționare ne-o arată reacțiunea subită și vehementă a celor trei învățați bizantini pomeniți mai sus. Dar ne-o arată Italia însăși în momentul când umanistii ei știu bine grecește și-l cunosc la perfecție pe Platon: înființarea Academiei platonice din Florența de către Cosimo de Medici și organizarea și conducerea ei de către primul și adevăratul mare umanist italian Marsilio Ficino se datoresc aproape exclusiv geniului inspirator al lui Plethon care, deși plecase în țara lui, continua să obsedeze pe câțiva mari Italiani ai veacului XV. Opera lui scrisă *Despre diferențele dintre Aristotel și Platon* a jucat un mare rol în intensificarea atmosferei platonizante din Italia. Ea a fost tipărită de mai multe ori în secolul XVI, ceea ce arată interesul ce i se purta¹⁶⁾. Ea a dat semnalul faimoaselor controverse dintre cele două școli ale renașterii și a orientat pe drumuri noi gândirea secolelor viitoare¹⁷⁾.

(Fragment din lucrarea: *Georgios Gemistos Plethon despre diferențele filosofice dintre Platon și Aristotel*, care va apare în cursul acestui an).

12) Idem, *op. cit.*, Migne, P. G. CLX, col. 889 A.

13) Eugenio Garin, *Filosozi Italiani del Quattrocento*, p. 52.

14) Arnaldo della Torre, *Storia dell'Accademia platonica di Firenze*, p. 456, la P. P. Negulescu, *op. cit.*, p. 59.

15) P. P. Negulescu, *op. cit.*, p. 59.

16) C. Alexandre, *Préface la Despre Legi*, în Migne, P. G. CLX, col. 799, n. 2.

17) Idem, *Ibidem*, Migne, P. G. CLX, col. 799—800.

C R O N I C I I D E I, O A M E N I, F A P T E

ICONOGRAFIA ȘI ARTA BIZANTINĂ

Este fapt cunoscut că, fără a fi epuizat, domeniul artei bizantine a fost totuși suficient răscolit de cercetători de mâna întâia, care au reușit s'o plaseze într'o lumină cu totul nouă și să stabilească numeroase filiere de inspirație ulterioară. Căci Bizanțul n'a reprezentat în istorie numai o împunătoare putere politică, ci s'a manifestat și ca o eminentă forță creatoare, în special pe domeniul artei creștine, dominând veacuri dearândul nu numai Orientul, ci și Occidentul. Era deci firesc ca un imperiu și o epocă de talia Bizanțului să atragă atenția cercetătorilor încă de timpuriu, dându-le ocazia să stabilească felurite sinteze, care să cuprindă și să discute ideile fundamentale ale epocii în chestiune.

În recenta sa lucrare „*Ikongraphie und byzantinische Kunst*”, d. *Andrei Protici*, un bun cunoscător bulgar al acestui domeniu, prezintă concepțiile câtorva dintre cei mai tipici cercetători ai artei bizantine, deschizând cu acest prilej și problema universalității iconografice a lui Ioan Botezătorul. Astfel sunt înfățișați, pe rând, iconografiile Emil Mâle și Gabriel Millet, istoricii artei bizantine Charles Diehl și Oskar Wulff, la care mai adaugă pe August Schmarzow și Henri Focillon.

Emil Mâle, în lucrările sale asupra artei religioase în Franța medievală, e înfățișat ca reprezentând o concepție pur bisericească, preferând astfel tradiția evoluției. Artă medievală a Franței este, după el, un produs al vieții spirituale teologice, precum și a activității organizatoare a bisericii, care o patronează în cel mai înalt grad. Stabilirea începuturilor artei religioase în Franța sec. XII-lea, îi urmărește îmbogățirea prin tipuri religioase și compozitii noi, împrumutate din Bizanț și Orient, din Spania și Italia sau create de către sfinții naționali francezi, scoțând apoi în relief dependența iconografiei de curentele teologice, lite-

rare și sociale, de organizațiile bisericești, pelerinajii și conciliul din Trient, dar mai ales de nivelul științei de atunci, cuprinsă în opera enciclopedică „*Speculum universale*” a lui Vincent de Beauvais (1190—1264), de reprezentarea mistereleor, ceremoniile de înmormântare, mode etc.

Lăsând la o parte problemele stilului, el examinează o operă de artă după conținutul ei material, și-i prescrie iconografiei ca obiect numai ceea ce crede că i-ar aparține. Ascunzându-și ochiul pentru descoperirile iconografice, n'a putut pătrunde acea forță creatoare artistică ce dă naștere unei opere, independent de tutelă și modele, fapt care l-a condus la o subprețuire a pictorilor francezi, față de primii pictori creștini, greci și sirieni.

Gabriel Millet reprezintă principiul: „Rien ne sort du néant, les plus grands ont eu des maîtres. Si les Serbes ont reçu, ils ont créé”. Limitând și mai mult decât Mâle domeniul iconografiei, el nu admite ideea acestuia referitoare la influența reprezentării mistereleor în biserici și pe scene sub cerul liber asupra evoluției iconografiei franceze. La nașterea unei opere de artă bizantină el admite numai împrumuturile. Conținutul conceptului de iconografie nu corespunde la Millet în niciun fel cu cel pe care i-l dă arta. Astfel, admitând, ca toată lumea, o formă și un conținut, nu înțelege prin ultimul, sentimentele, pasiunile și dispozițiile artistului, ci, ca și vechii arheologi și istorici ai artei, conținutul material, subiectul, motivul, ideea, iar forma e concepută ca o chestiune de meșteșug care nu-l interesează decât pe practician.

Desigur că nu are dreptate, susține d. *Protici*, nici în privința fondului, nici a formei, deoarece pentru cel ce gustă opera de artă nu este totdeauna necesar să știe ce afirmă ideea înfățișată, ci să simtă prezența sentimentului ce se degajă de aci. Mai întâiu vine sentimentul și

apoi ideea, fapt înțeles în acest mod atât de părinții bisericești, cât și de alți reprezentanți ai bisericii, printre care și Thoma de Aquino, care pretindea operei de artă claritate, unitate armonică și desăvârșire. Forma, deasemenea, nu interesează numai pe practician, ci și pe cel ce gustă opera de artă, în special o artă căreia biserica îi acordă o însemnătate didactică.

Noțiunea fundamentală de care se leagă în special cercetările lui Millet este compoziția despre care se exprimă :

„La composition est affaire de conscience et touche le peuple”. Prin compoziție el înțelege o asemenea dispunere a persoanelor, a naturii, a animalelor, a obiectelor neînsuflețite, a atitudinilor și poziției figurilor precum și a părților lor, încât credinciosul cunoscător, dar mai ales cel necunoscător să poată înțelege și gusta mai ușor scenele, persoanele sau evenimentele înfățișate.

Spre a căpăta un sens, compoziția stă în strână legătură cu economia tabloului, în lungime și lărgime. Ea e compusă prin sensul unității, pe când tabloul prin cele două mijloace de expresie stilistică, linia și culoarea (în pictura bizantină în special linia). O schimbare a compoziției nu poate avea loc fără o modificare a tipului, deoarece și el este supus înnoirilor stilistice. Din acest punct de vedere se poate spune că nicio operă de artă bizantină nu este o copie în regulă.

Unul dintre cei mai adânci cunoscători ai vieții bizantine, în toate aspectele ei nebănuite de variate, a fost *Charles Diehl*, care, pe baza vastelor sale cercetări, a putut lua poziție și față de iconografie, de stilul și școalele ei.

După Diehl portretul a jucat unul dintre cele mai decisive roluri în formarea stilului artei renașterii bizantine din sec. VI, IX și XIV. Cu ajutorul acestei concepții portretistice individualizante, picturii sec. V au transformat simbolismul picturii catacumbelor primelor secole creștine în stilul istorico-monumental al primei renașteri bizantine, în sec. IX în stilul pictural realist al celei de a doua renașteri bizantine, iar în sec. XIV (a treia renaștere bizantină) într-o pictură a cărei iconografie, stil și școale, prin adevărul marilor subiecte, prin complexitatea pitorească a compozițiilor, prin noutatea pateticului și prin calitățile stilului manifestă o parte de invenție și originalitate ce nu s'ar putea trece ușor cu vederea.

În timpul perioadei iconoclaste, el găsește în arta bizantină două tendințe care au trezit-o din toropeala în care căzuse și care i-au dat un proaspăt impuls de viață. Astfel, pe de o parte, cearta imaginilor determină nașterea unei arte

mai profane, mai independentă, mai doritoare de a reveni la modelele antice, mai atentă la observație și adevăr, iar pe de altă parte, arta religioasă, în pasiunea luptei, s'a regăsit crea toare, suferind totuși influența artelor oficiale nou create.

Impotriva lui Millet, el accentuiază, la prezentarea istoriei artei, considerarea geniului creator al artistului. „Rien ne sort du néant, c'est entendu, et les plus grands artistes ont eu des maîtres; mais il y a une part d'invention et d'originalité que l'on ne peut supprimer. Et alors même qu'on imite, qu'on interprète d'anciens modèles, cette part d'invention et d'originalité demeure tout puissant et, alors que l'artiste semble copier un prototype ancien, par elle il le transforme au goût du jour”.

Oskar Wulff stă foarte aproape de concepția lui Diehl asupra esenței și dezvoltării artei bizantine și este un adversar al principiilor lui Schmarsow, contribuind, în Germania, într'un mod puțin obișnuit, la înțelegerea și prețuirea acestei arte. Succesul operei sale se datorește, în mare măsură, și împrejurării că în timpul său a apărut arta expresionistă, care a fost puternic influențată de arta bizantină.

Meritul său deosebit constă în faptul de a mai fi câștigat pentru portretistica bizantină o nouă latură cu ajutorul căreia s'a lămurit mai clar geneza interioară a acestor arte. Trăsăturile esențiale ale portretisticii egiptene și execuția ei plină de viață trebuie găsite, după el, fie în icoanele de ceară dela Sinai, fie în mozaicurile ce figurează la Ravenna și la Sinai într'o serie de portrete — medalioane de călugări sau abați. Această idee aruncată la 1900 de Ainalow a fost acceptată și de Diehl, care spune „C'est elle (la tradition hellénistique du portrait) qui aux images saintes mêle ces portraits de vivants, princes, higuments, qui donnent à la mosaïque byzantine un si puissant accent de vérité”.

August Schmarsow, a cărui operă are caracter polemist, discută în mod critic aproape toate conceptele fundamentale ale artei, atingând și arta creștină. După el, tipul se naște sau prin transpunerea abstracției simbolice asupra dării artistice a individului sau prin apropierea de către general, în redarea individului, adică subsumarea lui unei specii ce cuprinde numeroși indivizi, ca în arta romană orientală. Vechea artă creștină se străduiește însă în zadar după un Crist ideal, cum reușiseră să prindă elenii omul ideal, redând un tip de Crist care mulțumește numai în parte, căci acesta e reprezentat ca un băețandru fără barbă, dar destul de sdravăn ca înfățișare fizică.

Iconografia, după *Focillon*, e concepută fie ca variație a formelor asupra aceluiaș sens, fie ca variație a sensurilor asupra aceleiași forme. Și o metodă și alta pun deopotrivă în evidență independența celor doi termeni. Căci găsim când forma exercitând un fel de emanație asupra unei diversități de sensuri, când fixitatea obsedantă a aceluiaș sens, dominând experiențele formale pe care nu le-a provocat.

În fine d. A. *Protici* aruncă și problema universalității iconografice a Sf. Ioan Botezătorul, a cărui figură severă a constituit în multe secole și pentru mulți artiști o adâncă și inepuizabilă sursă de inspirație. Stabilite mai de vreme decât tipul lui Hristos și al altor sfinți (în sec. V și VI, pe când al Mântuitorului în sec. IV), Botezătorul a influențat, prin înfățișarea sa ascetică și prin expresia sa aspră și sobră, ce trădează o adâncă și nepătrunsă concentrare, nu numai reprezentarea lui Iisus, ci și a altor sfinți.

Deși în decursul secolelor tipul ascetic al Botezătorului a fost supus unor înnoiri, mai mult sau mai puțin importante, condiționate de curentele stilistice ale timpului, totuși ele nu s'au îndepărtat prea mult de stilul baroc și clasicist. În baroc, care este mai capabil de viață și evoluție, figura lui este reprezentată fie după modelul tipului său originar dela Sinai, fie într-o formă cu totul nouă. Tendința clasicistă a putut lua o poziție proprie numai până în sec. XIV, de aci înainte tipul ascetic al Botezătorului fixându-se într'un calapod rigid. Acest tip rigid a influențat, cum am amintit mai sus în cele două direcții, numeroase tipuri de sfinți și nesfinți, printre care Adam, Cain, Avram, profeți, preoți, evangheliști, apostoli, războinici, demnitari, regi din evul mediu și chiar figura lui Hristos.

Începând din sec. X chipul Sfântului Ioan Botezătorul influențează chipul profetului Isala, care amintește imaginea dela Sinai precum și figurile apostolilor și a diferiți războinici sfinți ce aparțin stilului clasicizant dela Constantinopol. Din sec. XI imaginea sa, concepută serios, cu grijă și moderat, influențează figura profetu-

lui Ieremia, a lui Adam, a regilor, a lui Moise, a apostolilor și chiar a Mântuitorului. În sec. XII, când tendința clasicizantă a stilului dela Constantinopol a început să se îndepărteze de limba formelor așa de scumpă vechilor greci, figura Botezătorului și a celor influențați de el, capătă forme noi: barbă lungă, corp larg, expresie bărbătească. Începând din sec. XIV avem figuri de ale Botezătorului care stau pe de o parte sub direcția stilului clasicizant, pe de alta sub tradiția dela Sinai ori înfățișând un tip nou. Influența acestui tip s'a extins, cum am mai afirmat, și asupra câtorva figuri de domnitori, ca de ex.: Regele Roger II (sec. XII), voevodul român Radu Negru (sec. XIV), prințul rus Roman Uglichiki (sec. XVI), etc.

Lucrarea d-lui A. *Protici* e concepută cu multă seriozitate, obiectivitate, spirit critic și gust. Orice afirmație este riguros verificată și exemplificată cu numeroase și variate figuri, dând prin aceasta cetitorului o imagine fidelă a problemelor prezentate. Dealtfel obiectivitatea este o trăsătură ce-l caracterizează întreaga și bogata sa operă de emerit cunoscător al Bizanțului în general și al bizantismului bulgar în special. Spre deosebire de mulți cercetători de aiurea care simt un puternic șoc inhibitiv atunci când e vorba să afirme influențe suferite de propriul popor, d-sa nu este preocupat decât de stabilirea purului adevăr. Lucrări ca: *Fine art în Bulgaria* (1907), *Forma arhitectonică a Bisericii Sf. Sofia* (1912, bulgărește), *Guide à travers la Bulgarie* (1923), *L'architecture religieuse bulgare* (1925), *Arta, teatrul și literatura* (1926, bulgărește) și *Desnaționalizarea și renașterea artei bulgare în timpul sclaviei turce* (1934, bulgărește) sunt expresia nobilă a celei mai severe obiectivități științifice.

Lucrarea de față, departe de a fi o discuție seacă și lipsită de seva vieții, are un puternic caracter intuitiv prin modul plastic în care înțesează problemele. Ii face încă odată cinste.

ȘTEFAN ZISSULESCU

CRONICI FILOSOFICE ITALIENE

SCIACCA, ABBAGNANO, RENSI

Aceste cronici închinată filosofiei italiene privesc mai cu seamă producția științifică a anului 1942. Totuș, când va fi oportun vom extinde cercetarea noastră la producția mai recentă și, vorbind despre diferitele personalități italiene ale lumii filosofice, nu ne vom abține de a aminti lucrările lor mai de seamă, chiar dacă nu sunt

recente, contribuind astfel la cunoașterea gândirii și gânditorilor italieni contemporani.

Începem cercetarea noastră pornind dela cei ce se ocupă cu problemele istoriei filosofiei. E cu neputință, mai ales în zilele noastre și cu atât mai mult în Italia, să tragi o linie de demarcație între filosofie și istoria filosofiei. Istoria filosofiei nu poate fi înțeleasă ca o disciplină pur

și simplu filologică și, de aceea, trebuie înțeleasă ca filosofie cu adevărat, supusă unei riguroase discipline filologice. Dat fiind că o gândire filosofică originală se alimentează în totdeauna, în chip mai mult sau mai puțin conștient, din elemente provenite de la alte gândiri filosofice, cercetarea gânditorilor cari, la un moment dat interesează spiritualitatea unei țări, și, mai departe, modul în care acești gânditori sunt studiați, ni se pare de cel mai înalt interes.

Abia se cade să amintim că, Italia fiind patria lui Benedetto Croce și a lui Giovanni Gentile, studiile istorice sunt cultivate ca un interes cu totul particular și o speculație originală care nu se referă la gânditorii precedenți, care nu se înserează conștient în devenirea istorică a gândirii, aproape nu este de conceput. Valoarea unei gândiri originale este astăzi în general prețuită în Italia la lumina acestei conștiințe istorice mai mare sau mai mică, care singură permite să se măsoare realele contribuții aduse de o gândire originală.

Această exigență a istoricității, pe tărâmul gingaș al filosofiei contemporane, a fost satisfăcută de o puternică unealtă de studiu (1031 pp) datorite unui tânăr studios (născut în 1908 la Giare, Catania), Michele Federico Sciacca, profesor titular de istoria filosofiei la Universitatea din Pavia. Această operă intitulată „*Il Secolo XX*” caută să dovedească bogăția speculației italiene în această primă jumătate a secolului actual, în ce constau contribuțiile ideilor și care este șirul de gânditori pe care-l posedă Italia de astăzi, în afară de figurile foarte cunoscute, a căror faimă s'a impus atenției lumii. Asupra acestei lucrări ne-a mai fost dat să referim analitic în *Revista Fundațiilor Regale* și de aceea nu ne vom repeta; ne vom limita să o fixăm în luarea aminte a cercetătorilor ca o unealtă indispensabilă pentru cunoașterea Italiei filosofice de astăzi, și ne îngăduim doar să repetăm în această revistă vestea că această operă va fi publicată într-o ediție redusă în limba română, prin îngrijirea Societății române de filosofie.

De oarece va trebui simultan să apară în Italia tradus în limba italiană de redactorul acestor note, volumul *Istoria filosofiei românești* a lui Nicolae Bagdasar, acest schimb de mijloace de informație și de studiu între România și Italia nu va putea să nu reprezinte o contribuție însemnată pentru o cât mai profundă cunoaștere reciprocă.

Vorbind despre opera lui Sciacca, dorim să adăugăm că acest volum este al 23-lea dintr-o

colecție proiectată de editura Bocca din Milano și închinată filosofiei italiene.

În această colecție, afară de sus-citatul volum al lui Sciacca, a și apărut în 1941 al 8-lea volum „*Bernardino Telesio*”, datorit lui Niccola Abbagnano (născut la Salerno în 1901), profesor titular de istoria filosofiei la Universitatea din Torino. Din activitatea sa de cercetător de studii istorice se cade să amintim „*Il nuovo idealismo inglese ed americano*” (Napoli, Perrella, 1927); „*La filosofia di E. Meyerson e la logica dell'identità*” (Napoli, Perrella, 1929); „*Guglielmo Ockham*” (Lanciano, Carabba, 1931) în timp ce activitatea sa de gânditor ieșit din școala napolitană a lui Alliotta se desfășura dela „*Le sorgenti irrazionali del Pensiero*” (Napoli, Perrella, 1923), la „*Il problema dell'Arte*” (Napoli, Perrella, 1925), la „*La fisica nuova. Fondamenti di una teoria della Scienza*” (Napoli, Gurda, 1934) la „*Il principio della Metafisica*” (Napoli, Morono, 1936). În acești ultimi ani, gândirea sa s'a orientat spre o interpretare cu totul italiană a existențialismului. Această orientare, consacrată în volumul său „*La struttura dell'esistenza*” (Torino, Paravia, 1939), nu numai că apare ca dezvoltarea logică a făgăduințelor „irraționaliste și relativiste” dela care pornise tânărul gânditor, ci luminează concepția de „istoricitate” pe care el o profesează. Ființa nu este în afara și înaintea filosofiei ci, dimpotrivă, filosofia este felul de a fi al ființei (în acest nou sens filosofia este ontologie). Ființa este deci posibilitate pură, problematicitate, istoricitate, umanitate. A exista înseamnă a-și pune ca problemă, ca necesitate, de a transcende limitele în cari, din punct de vedere istoric, individul se realizează. Asupra acestui existențialism italian, care țintește să elimine caracterul negativ al lui Heidegger și să descătușeze existența din „șahul” lui Jaspers și, în general, de „strânsoarea” kierkegaardiană, ne propunem să revenim mai pe urmă.

Se cuvine să amintim aci o altă mare inițiativă a aceleiași case editoare Bocca, inițiativă datorită, ca și cea precedentă, lui F. M. Sciacca și anume proiectata colecție de Istoria Filosofiei Universale prevăzută în 90 volume. Dintre volumele apărute până acum, trebuie amintit, și din considerațiune pentru autorul său Giuseppe Rensi, volumul îngrijit postum de R. Vassallini și G. Vidoni și închinat lui Spinoza.

Poate fi sugestiv de a gândi că ultima lucrare și cea din urmă trudă a lui Giuseppe Rensi, (născut la Villafranca Veronese în 1871 și mort la Genova în 1941) a fost îndreptată către un

gânditor atât de diferit prin temperament și prin orientare de spiritul său chinuit și neliniștit. Rensi a avut mare faimă în Italia și problema sa implacabilă, dureroasă și curagioasă, a involuburat nu numai apele adânci ale speculației pure, ci mai mult chiar acelea ale culturii în genere, operând ca o forță de mare însemnătate în desbaterea tuturor problemelor spirituale ale Italiei contemporane. Cercetătorul lui Sixt Empiricul se recunoscuse în „*Lineamenti di una Filosofia scettica*”, care trebuia să-l ducă la răsturnarea pozițiilor clasice ale idealismului. „Tot ceea ce este real este irațional și tot ceea ce este rațional este ireal”. Scapă din acest

naufragiu metafizic „credințele” ce se pun în afara unui adevăr absolut și obiectiv. Trebuie, după Rensi, să tragem concluzia că rațiunea nu este universală ci pluriversală. Nu există consecință pe care să fi refuzat de a o trage cu onestitate și curaj, acest spirit frământat care și când neagă pe Dumnezeu, afirmă că-l poartă în sine; și, în același timp, când constată triumful răului, afirmă eterna exigență iluzorie a bineului. Prin unele aspecte, Rensi, pe plan filosofic, ne amintește poziția lui Pirandello pe plan artistic.

GIOVANNI VILLA

C R O N I C A L I T E R A R Ă

ION PETROVICI: FULGURAȚII FILOSOFICE ȘI LITERARE. — Definiția eseului apare una dintre cele mai gingașe tocmai din natura acestui gen literar care, în sine, aparține în mod egal și literaturii propriu zise și filosofiei, dar, concomitent și artei și oratoriei poate, în sensul conferinței didactice, căci dela părintele său inițial, Montaigne, și până în zilele noastre, eseul a cules în matca sa substanțială atâtea elemente de fond și formă, mai ales, în secolul XIX — criticist prin excelență, — încât un studiu asupra evoluției, esenței și structurii lui ar fi nu numai instructiv, ci și plin de revelații, de surprize și consecințe. Înțelesul eseului a ajuns atât de plastic încât sub eticheta acestui cuvânt se poate cuprinde și studiul amplu de largi proporții, și articolul succint, de sugestive și concentrate idei, și dezvoltarea artistică sau critică, scrisă sau orală, întreprinsă asupra unei probleme sau personalități în domeniul literar, filosofic, științific sau al culturii generale.

Iată pentru ce, atunci, când, concomitent cu opera de filosofie pură sau memorialistică a d-lui Ion Petrovici, se vorbește global de celelalte scrieri ale ilustrului nostru academician, aceasta este catalogată ca opera unui eseist prin excelență. Iată pentru ce — și mai mult — unul din tinerii noștri cărturari a și consacrat un studiu special lui *Ion Petrovici, eseist*.

Nu vom rămâne astfel surprinși că după volumul ca: *Arte și Artiști, Figuri și Concepte filosofice, Rotocoale de lumină, Evocări de mari filosofi, Deasupra sbuciumului*, etc., — care conțin, în marea lor majoritate, numai eseuri, d-l Ion Petrovici ne oferă acum un nou volum cu un conținut similar: *Fulgurații filosofice și literare*.

Sunt înmănușiate aici în peste trei sute

cincizeci de pagini douăzeci și două de piese, fie eseuri propriu zise, fie comunicări academice, fie conferințe, fie simple amintiri.

În urma lecturii făcute, căutând o grupare a lor — nu după genuri, ci după natura conținutului — vom constata, în genere, aceeași posesiune sigură a subiectului, aceeași doctă pregătire, aceeași vervă primăvăritică atât de caracteristică autorului — însușiri ce fac, în același timp, din d-l Ion Petrovici meritul vulgarizator al celor mai dificile probleme de cultură atât în țară, cât și peste hotare.

Dar, mai mult decât oricând în această carte, d-l Ion Petrovici se înfățișează cu cea mai largă comprehensiune psihologică pentru unele lucruri de o gingășie dincolo de înțelegerea comună.

Intr'adevăr, este surprinzător până la uluire să constați cu câtă pătrundere și lepădare de tot ceea ce este didactic se apleacă autorul *Teoriei Noțiunilor asupra Diletantismului în creație*, acela care el însuși are o pregătire atât de strict științifică, pregătire pe care o fructifică și o împărtășește dela catedră, ca atare, de atâtea decenii. Ni se relevă, astfel, încă odată mai mult, nu numai finețea de spirit a filosofului — în largul înțeles al cuvântului — dar, în deosebi, unghiul de vedere și dimensiunea perspectivelor ce animă un asemenea spirit. Câtă înțelegere pentru un Descartes, Leibniz, Goethe sau Wagner, sau pentru filosoful și literatul din Vasile Conta al nostru.

Vorbind *Despre originalitate*, d-l Ion Petrovici desprinde cu mult fler această noțiune de ceea ce este simplă noutate sau pur și simplu excentrism. D-sa găsește explicația acestei „instinctive, apriorice prețuriri” a originalității în primul rând, în următoarele motive:

1) „Originalitatea este necontestat o forță

spirituală superioară imitației, unde, oricare ar fi meșteșugul — invențiunea se reduce la zero; 2) Convingerea că progresul este întotdeauna în funcțiune de ceva nou, 3) Acolo, unde nu e înnoire, este inerție, iar aceasta este o proprietate a materiei, care face să treacă spiritul de spaimă ca nu cumva să se scufunde în încremenirea fizică; 4) Spiritul nostru iubește identitatea și identificarea în abstract (sub formă de noțiuni generale), dar, totodată, nu-i place în concret, unde preferă diversitatea fără limită“.

Aceeași scânteietoare ascuțime de spirit se evidențiază din partea autorului și când — fie în *Prejudecată și adevăr*, fie în *Temeiu și Tradiție* — d-l Ion Petrovici desprinde tradiția de prejudecată și anchiloză: Opinie nefundată sau cu un fundament contestabil, prejudecata „se găsește oricum în afară de criteriile adevărului valabil, înrădăcinându-se de obicei într-o veche tradiție moștenită și împărtășită de o colectivitate mai mult sau mai puțin numeroasă, ceace fi procură în aparență, dreptul de a fi dispensată de orice examen individual și acela de a i se atribui puterea unei axiome care înlătură orice îndoială“.

De o sinceritate profundă și mereu vecină adevărilor naturii în *Valorile desinteresate ale sufletului*, autorul, după ce ne arată legile conducătoare ale conservatismului individual, ne evidențiază noblețea psihicului uman, ajuns în decursul vremilor a se îndumnezei prin altruismul sacrificiului de sine în cadrul apărării patriei. Este tocmai ceace îl face pe d-l Ion Petrovici să afirme — după ce, în Considerații de filosofia istoriei, a constatat că: „în spiritul nostru, al tuturor, se produce o confuzie involuntară prin aceea că se amestecă *maturitatea din evoluția individuală* (atunci când o posedă) *cu o presupusă maturitate în evoluția speței, și se trece nemijlocit dela una la alta*” — spunem să afirme: „toată convingerea în realitatea progresului și în transformarea evolutivă a sufletului omenesc” — fie că această transformare evolutivă „merge extrem de încet“.

„Viteza evoluției viitoare atârnă în bună parte de măsura în care exemplarele de elită ale popoarelor vor putea fi cruțate de distrugere, vor avea răgazul necesar să tragă brazde de lumină și să croiască drumuri noi pe care omenirea va putea să-și recâștige timpul pierdut“.

Paginile cuprinse în *Puterea și limitele tradiției*, ca și acelea cuprinse în *Creștinism și naționalism* oglindesc parcă și mai mult confesiunea de credință a autorului. Fără nici un

ton polemic și fără nici a pomeni măcar de așa zisa geto sau tracomanie acreditată și exagerată uneori de unii cărturari ai noștri, d-l Ion Petrovici pledează pentru întoarcerea „la tradiția romană, și în ceace privește ideea de justiție, și în ceace privește ideea de ordine“... Aceasta cu atât mai mult, cu cât acum în sufletul nostru, sălășluiește — nu „zeii născociți de om, care au fost egalați și depășiți“, ci — Dumnezeuul creștin, care nu este inventat, ci, găsit“ și care „nu putea și nu poate să fie egalat“. Pe temeiul unei atari convingeri, d-l Ion Petrovici înlătură părerea unora care afirmă că: „Creștinismul aparține trecutului“ — „când — după opinia autorului — nu aparține nici prezentului, ci, cu foarte puține excepții, aparține mai de grabă viitorului, și unui viitor care nu se va consuma la repezeală, ci unuia care nu poate să se istovească niciodată. Că unii au putut să-i vadă unele săbărituri aparente, aceasta e posibil, dar ele seamănă mai de grabă cu acele picturi greoaie și afumate care se aflau în interiorul unor biserici, dar care atunci, când au fost rase, nu s'a ajuns prin aceasta la scheletul zidului, ci s'a descoperit dedesupt o altă pictură, luminoasă, fragedă și de o tinerețe uimitoare“.

În angrenajul acelorași idei, nietzscheanismul primește și el o replică tot pe atât de întemeiată.

„Trecând la o nouă ordine de idei, vom spune că ideea creștină — eminentemente umanitară — nu absoarbe totalitatea funcțiunilor noastre sufletești; ideea creștină n'a reușit și poate că nici n'a vrut să stârpească întreg mărăcinișul pornirilor noastre egoiste, care sunt indisolubile de natura omenească“.

În *Fulgurații literare*, și de această dată, d-l Ion Petrovici vădește odată cu aceeași vervă o cultură de literat încercat, fie că poposește în marginea vreunei probleme de pură specialitate — *Teatru în versuri* — fie că atacă în miezul ei vreo operă ca atare, sau conturează personalitatea vreunui scriitor de talia lui Vasile Alecsandri, Eminescu, Teodor Șerbănescu sau Liviu Rebreanu.

Analizând *Poezia filosofică a lui Eminescu*, autorul face unele precizuni caracteristice foarte semnificative pentru opera genialului cântăreț al *Luceafărului*, dintre care nu ne putem abține să reținem rânduri ca acestea, demne de reținut pentru pregnanța lor: „Eminescu a înțeles că frumusețea poetică nu elimină cu necesitate conținutul inteligibil și razele gândirii raționale ci, numai le înglobează și, evident, le depășește prin exigența unei forme de pre-

zentare vibrantă și răscolitoare, la care, filosofia profesională nu este, desigur, ținută și de care, firește, se poate dispensa“.

Pe dealtă parte, *Amintirile dela scriitorii întâlniți*, fie că sunt creionări a unor siluete personificând pe Caragiale, Iosif sau Chendi, Haralamb Lecca, Stere, Goga sau Ibrăileanu, fie că aduc date noi asupra biografiei sau, chiar, operei lor (Măiorescu, Teodor Șerbănescu), în majoritatea cazurilor ele aduc contribuții prețioase pentru istoria noastră literară și, concomitent, luminozități întru întregirea biografiei și înțelegerii operei însuși celui care le scrie

Dar, fie că suntem purtați în domeniul filosofiei, al literaturii sau artei, d-l Ion Petrovici manifestă și cu acest prilej aceleași minunate însușiri de-a ne instrui, fără plictis și oboseală, ci, dimpotrivă, desfătându-ne. Chipul cum acest autor reușește să-și condimenteze fraza, fie printr'un spirit scânteetor, fie printr'o citare bine aleasă și adecvată, fie printr'o amintire personală, face nu numai lectura mai plăcută, dar, totodată înțelegerea mult mai lesnicioasă. Pe de altă parte, oricare rând al său este străbătut de căldura unui lirism, care se simte pretutindeni prezent în spusa și scrisul acestui maestru al cuvântului, încât participarea la substratul ideologic al conținutului se face spontan până la trăire. Această caracteristică generală ne duce cu gândul la rândurile pe care Sainte-Beuve le scrie despre Montaigne, punându-le pe seama d-lui Ion Petrovici, socotindu-l astfel: „Scriitorul cel mai bogat în comparații vii, îndrăznețe, cel mai firesc și fertil în metafore, care, la el, nu se separă niciodată de idee, ci o cuprinde la mijloc, de dinăuntru, o încheie și o strânge. În această privință, supunându-se din plin genului său, a depășit și câteodată a covârșit pe acela al limbii. Acest stil scurt, bărbătesc, care izbește, adâncește și dublează înțelesul printr'o trăsătură, acest stil despre care se poate spune că e o epigramă continuă...”

CONSTANTIN STELIAN

* * *

UN DISCIPOL AL LUI D'ANNUNZIO: TITO LORI. Se părea că marele scriitor Gabriele d'Annunzio nu putea avea discipoli în câmpul epicului de mari proporții al romanului.

Sincera și avântata laudă a vieții, rafinamentul excesiv al sensibilității, puterea egoistă a eului care irumpea în fiecare frază literară, bogăția uimitoare a cunoștințelor culturale și,

în sfârșit, estetismul formal care prefăcea filele scrise în adevărate giuvaeruri de tehnică artistică, sunt câteva note, cele mai pătrunzătoare, care au adus lui d'Annunzio prinosul unui dar liric. Și nimeni, nici denigratorii scriitorului nu pot contesta acest dar. Un suflet mare de poet: iată d'Annunzio. Un suflu liric se desprinde chiar din opera epică a scriitorului. Însă, tocmai ceea ce îl creiază a nimb de eternitate, ceea ce îl așează în sfera valorilor veșnice, lirismul, îi dăunează în domeniul epic. Acel veridic impersonal al vieții, desfăcut de prezența scriitorului, nu există în romanele dannunziene. Poetul romancier rămâne legat de propria sa imagine. O tainică dramă se citește în paginile de roman ale lui: invocarea zadarnică a unui *supraom*, care să-l elibereze de singurul om ce i se impunea: el însuși. Eroinele sunt ori asemenea lui, ori sclavele sale fără conștiință proprie. O structură a romanelor dannunziene în desfășurarea episoadelor lipsește, de oarece o adevărată fantezie creatoare în domeniul epic nu există. D'Annunzio nu izbutea decât acolo unde nu trebuia să se auto-destăinuiască; și, în roman, lacuna inventivității se resimte.

Pe dealtă parte, cititorul sfârșește cu părere de rău romanele lui d'Annunzio, observând cum pagini minunate se irosesc în propriul lor jar liric, fără a mai putea rodi noi romane, iscălite de alte nume. Poezia voluptoasă a Romei din *Il Piacere*, sensualitatea bogată în colorit a Veneției din *Il Fuoco*, romantismul tragic al Volterrei din *Forse che si forse che no* stăruie și după închiderea volumelor. Cititorul ar dori ca și alte regiuni italiene să fie cântate în pagini de roman. Ar dori, apoi, ca acea nostalgie după contopirea în sublim prin iubire, niciodată atinsă în romanele dannunziene, să se realizeze odată în altă carte.

Și iată că ciudatele dorințe de căutare a unui răspuns pozitiv a năzuinței poetului de a construi romanul după normele propriului său suflet se împlinesc deodată, în chip cu totul neașteptat. Un nou roman ni se ivește, ca o continuare a romanelor dannunziene. El se numește *Bufere sull'Arno* (Arno în furtună). Este romanul Florenței. Un tânăr scriitor îl iscălește, care se ascunde modest sub următorul pseudonim literar: Tito Lori. Tânărul scriitor a mărturisit legătura spirituală cu maestrul, chiar în paginile romanului său, de care ne ocupăm. Despre d'Annunzio, eroul povestirii, Renzo Candi, exclamă la un moment dat: „Este cea mai bună cuminecătură pentru sborurile mele!”.

Aci defectele epice ale romanului dannunzian se atenuează, în dauna însă a celui avânt impetuos liric, care ne purta spiritul, uneori, în sfera artei pure.

O adevărată construcție epică leagă personajele din „*Bufere sull'Arno*” și înlănțuie episoadele într'un tot armonic. Eroii dramei lui Lori nu se mai confundă într'o singură persoană, ca în romanele dannunziene, ci își trăesc individualitatea proprie. În special se realizează cele trei figuri feminine, întrupând trei temperamente cu totul deosebite: *intriganta*, al cărei țel în viață este de a țese o rețea de vorbe și fapte răufăcătoare, spre a se simți ea puternică în mica lume ce o înconjoară, admirabil redată prin Diana Barghi; *cocheta*, superficială, banală, în fond cu o doză de simț practic care o face să transforme o legătură ce ar putea deveni primejdioasă într'un aproape nevinovat *flirt*, iată Ada Fantinelli; femeia vibrând într'o stare de erotism latent și rafinat în așteptarea iubirii care să o prefacă într'un rug de voluptate și suferințe, pe scurt, femeia dannunziană. Silvana Carogli se numește această protagonistă a romanului lui Lori, strunită într'un tipar asemănător cu acela în care se plămădiseră mai înainte Elena Muti sau Isabella Inghirami. Și, ca și în *Forse che si forse che no*, îndeletnicirea sborului a unui pâlcc de tineri și mai ales a eroului, Renzo Candi, reinvie acea sete a poetului d'Annunzio după absolut, după neprihănirea văzută și nevăzută a Cerului. Aceeași luptă între depășirea omeneșului și îngrădirile firești ale omului, din romanele dannunziene, este reactualizată. Dar aci e meritul noului romancier. Eroii săi nu tind conștient spre supraomeneș, ci iubirea care unește pe cei doi și față de care se ridică piedici reale — morala căsniciei, datoria și dragostea de mamă, clevețirile unui oraș de provincie și, în sfârșit, întâmplarea nefericită a accidentului mortal de avion — este suficientă prin ea însăși. Este o iubire pământeană, dar absolută, care atinge accente spiritualizate în episodul unei ascensiuni pe muntele ce poartă revelația sfințeniei sfântului Francisc, Vernia. Franciscanismul este de asemenea o notă moștenită dela d'Annunzio și mai ales atmosfera plină de dualitatea purificării spirituale și a sensualității erotice în care se desfășoară. Scriitorul are pagini de înaripare mistică și pământeană, în același timp, care se armonizează cu doctrina Seraficului, redată și mai viu prin câteva fragmente din *I. Fioretti* strecurate în episodul culminant.

Maternitatea și afecțiunea conjugală sunt însă note cu totul nefolosite de d'Annunzio, care le disprețuia socotindu-le legate de firescul burghez al societății. Poetul a preamărit numai

femeia cu linii etern pure, femeia estetică prin sterilitatea sa. Singurul roman în care, totuși, tema maternității se pune, *L'Innocente*, este rezolvată în chip cu totul negativ. În cartea prezentă, dimpotrivă. Maternitatea, nu numai că este prețuită în cadrul normal al legăturii conjugale — Silvana își iubeste copilul care o unește legal de soțul ei — ci este invocată cu sfințenie chiar în cazul când este rodul unui păcat. Soțul își destramă toată mânia în fața făpturii slabe și îndurerate care purta povara păcatului: un sfârșit cât se poate de neașteptat, ce aduce o ultimă rază luminoasă peste drama romanului.

Aducem o singură vină romancierului Tito Lori: ar fi trebuit să concentreze acțiunea și să reducă lanțul de intrigi al Dianei. Desfășurarea dramei astfel lăncezește uneori, scăzând din intensitatea impresiei. Totuși, acest defect este întrucâtva iertat, din cauza însușirilor stilistice. Și în această privință, Lori poate fi comparat cu d'Annunzio. Același limbaj bogat cu modulații melodioase, unde întâlnim perioada lungă, cu fraze ce se înșinuiesc spre a întări o idee prin efecte sonore. Cuvinte mai rar folosite se întâlnesc în romanul acesta, ca și în proza poetică a lui d'Annunzio. Până și expresia cea mai reprezentativă a stilului dannunzian — adjectivul *repentino* — găsește ecoul în paginile lui Lori.

„*Bufere sull'Arno*” rămâne o revelație pentru noi și pentru toți acei ce admiră crezul estetic al lui Gabriele d'Annunzio: o continuare într'o formă izbutită a ciclului „*Rodiei*”, care se purifică în ultima instanță, prin sfințirea maternității și înțelegerea miloasă a soțului ultragiatic, în ciclul „*Crimului*”, de altfel emblema Florenței.

* * *

ERNESTO TRUCCHI. Felurite tălmăciri s'au adus și se aduc mereu uimitoarei și veșnic actualei *Divina Commedia*. Înțelesul subtil „anagogic” are drept perpetuu substrat purificarea omului. Însă, în cadrul acestei purificări, accentul cade diferit asupra anumitor realități și simboluri ale acestor realități după modul personal de judecare al fiecărui critic. Mulți consideră pe Beatrice drept centru al acțiunii de reînnoire, fie că e privită în chip immanent de femeie spiritualizată cu virtutea de a împărtășia fericire în jurul ei, fie că e considerată în mod abstract, transcendent, drept personificarea Teologiei. Alți critici pun accentul pe simbolurile *Divinei Comedii*, privind întreaga lume dantescă în funcțiune de cele două polarizări simbolice, Aquila și Crucea.

În această atmosferă de interpretări dantești se integrează și Ernesto Trucchi, care de curând a fost oaspetele României. În câmpul literelor, el și-a închinat întreaga sa străduință intelectuală unei singure figuri: Dante Alighieri; și unei singure probleme: sensul *Diviniei Comediei*. Faptul că este medic, l-a făcut pe Ernesto Trucchi să poată studia pe Dante dintr-o latură nedebătută până acum și care se reflectă în *Infernul* dantesc: din punctul de vedere al științei medicinale. Astfel, cercetând reacțiile diferiților damnați față de pedepsele din bolgiile dantești, medicul modern a ajuns la surprinzătoarea concluzie că Dante a fost un admirabil precursor al neurologiei actuale.

Sensul pe care-l relevă din întreaga *Divina Commedia* denotă, de asemenea, un punct de vedere original. Marea operă nu e dominată, după el, de figura îndumnezeită a acelei îndrumătoare Beatrice, ci de figura tot feminină, dar

divină prin fire, a Fecioarei Maria. După Trucchi, poema lui Alighieri este doar un imn către Sfânta Maria, ce culminează în viziunea Empireului și în ruga sfântului Bernard.

Ilustrarea acestei interpretări a fost făcută în cadrul unei reuniuni amicale de cultură a studenților români și italieni la Institutul de Cultură Italiană din București. Conferința savantului dantolog a fost precedată de o introducere artistică, cu exemplificări de diapozitive, a temei centrale, pe care trebuia să o desvolte oaspetele străin, ținută, cu multă pricepere, de către profesorul italian, Giovanni Villa. Cercetătorul dantolog, Ernesto Trucchi, citând din memorie pasajii ample din *Divina Commedia*, a fost urmărit de ascultători cu cel mai viu interes, câștigați fiind de pasiunea cu care oratorul și-a înfățișat convingerile asupra miracolului dantesc.

MARIELLA COANDĂ

C R O N I C A P L A S T I C Ă

SALA DE EXPOZIȚII A MINISTERULUI PROPAGANDEI — Între 1 și 7 Martie a avut loc *Expoziția retrospectivă de artă plastică bănățeană*, organizată de către Cercul bănățenilor din București, expoziție menită a fi, după cum afirmă organizatorii ei în prefața catalogului, „un moment de verificare pentru noi”. Ea cuprinde două grupe de expozanți: prima formată din „maestrii vechi”, iar a doua din „artiști de azi”.

Aerul occidental cu care vin aceste manifestări, caracterul lor solemn, unitatea care se manifestă în tehnica organizării, sobrietatea și mai ales claritatea punctului de vedere al celor care vin, conștiința clară a ceea ce voesc prin manifestarea respectivă dau celor din Capitală anumite sugestii în a se ține în rezervă. Dar, bucureșteanul artist sau cultural, care a trecut neapărat prin Paris, nu admite să i se dea lecții chiar în urbea lui de mari libertăți culturale și de acte de independență, de către colectivități mai bine organizate, precis orientate și mai ales prezentate în forma unor manifeste de solidaritate.

Astfel a fost privită și această expoziție în culisele colocviilor bucureștene, în care orice manifestare de artă este criticată mai întâi sub raportul părților incerte, dubioase sau slabe, pentru ca, doar la urmă, într-o sinteză de

zeflema, să li se acorde și un merit oarecare.

Totuși această expoziție a fost foarte departe de intențiile care i s'au atribuit. Banatul cultural a venit la București să arate celor de aici, dela Centru, acelor care au perspective totalitare asupra întregii țări culturale, munca celor de azi și fundamentele culturale pe care generațiile de astăzi și-au clădit edificiul credințelor lor. Simbolul acestui gest se ridică peste cancanurile anonime și mai ales peste provizoriul unor concepții de solidaritate culturală rău înțeleasă în lumea bucureșteană.

Expoziția nu a fost organizată pe un criteriu selectiv al valorilor, ci a ținut să prezinte tot ce este astăzi artă și intenție de artă în Banat. De aceea nu ne vom opri decât asupra acelor artiști care astăzi, față de realizările din trecut, pun probleme noi și se frământă în fața unor perspective de devenire.

Sculptorul *Romulus Ladea* a intrat în lumea formelor plastice, acum mai bine de zece ani, printr-o cotitură bruscă, abordând, ca un rezultat al unui fond etnic pur, expresia brutală a formelor primitive. Felul în care a înțeles atunci această dialectică, care întotdeauna pare organică, necesară expresiei originare, a fost o revelație pentru toți care simțeau perfect natural a încerca să promovezi un concept de artă cât mai aproape de fundamentele ex-

presive ale fondului etnic. Realizările din acea epocă, lucrări de masivă înțelegere a formei, de răspundere a unor crezuri prea dialectice și impresionist sculpturale, au fost puncte cardinale în problematica aceasta ca atare, realizări care rămân valabile oricând, pentru cine ar mai încerca să urmeze această cale, oarecum naturală, către expresia robustă a unor forme clădite mai mult din substanță plastică, decât din materie formulată potrivit concepțiilor generale valabile. Reconfortarea pe care și-o aducea Romulus Ladea semăna cu duhul acela al plinătății naturii, în care toate elementele se înscriu perfect într-o logică formală și biologică. Pathosul care le însoțea era atât de primitiv încât simțea panica pe care o încerci în fața desfășurărilor brutale ale forțelor cosmice.

Romulus Ladea s'a prezentat în această expoziție mai chinuit, cu mai multe probleme, lipsindu-i seninătatea începuturilor, în care toate semănau cu devenirile naturale. Autoportretul, lucrare de îndrăzneală formală, de licențe și aproximații, te impresionează mai mult prin revărsarea formelor decât prin organizarea lor. Se părea că vrea să te doboare un argument masiv, căruia îi lipsea însă forma dialectică, care să potrivească argumentul întru totul nevoilor de-a fi convins. Contradicțiile se prezintă și ca aparență imediată, forme liniare alături de forme modelate curb, efervescență de mase alături de liniști clasice. Totul îmbinat într-o masivitate evidentă și mai ales într-o elocvență de duritate, îți lăsa impresia de pumn strâns, cu noduri și cu netezimi contrafăcute.

În reliefuri Romulus Ladea aduce vigoarea lui caracteristică, dirijată către o seninătate expresivă, chiar către un hieratism formal, din care se desprinde o liniște de devenire clasică. Nu se poate încă preciza dacă felul în care se prezintă astăzi reliefurile lui R. Ladea este un stadiu de evoluție naturală sau este doar o etapă în care artistul se odihnește.

Bogata personalitate plastică a lui Romulus Ladea, atât de încercată și de verificată, se află în fața unor căutări noi. Ce trebuie însă observat, este faptul că artistul nu și-a trădat fondul acela teluric al expresiei, și a rămas cu o încăpățănare tipic bănățeană la conceptul său organic, pe care-l cultivă cu pasiune, adică cu riscurile dar și cu marile realizări ce și-l poate oferi.

Pictorul Aurel Ciupe n'a fost niciodată un pasionat, un pătimaș al expresiei plastice, un chinuit al creației sau un damnat să oscileze între extremele dramatice ale comunicărilor din adâncuri. Senin ca un diplomat, calm și

reținut ca un maestru de ceremonie, își desfășoară dialectica picturală pe-un plan de analize, de expectative și de construcții. Sensibil fără să facă din această calitate un manifest, pictează cu dăruire reținută de factorii critici pe care-i cultivă cu predilecție. Spontan doar după ce știe pentru ce trebuie să fie, pictorul Aurel Ciupe întrușchipează pe artistul care și-a ucis boema din suflet, pentru ca sufletul lui să fie tocmai dedicat numai artei. Pe această linie este un artist al echilibrului, al pasului lent, dar sigur. La pictorul Aurel Ciupe poți fără nicio greutate să reconstitui calea de evoluție după gradul de dezvoltare și de realizare mai deplină a lucrărilor sale. Colorist fiindcă face pictură și fiindcă știe ce însemnează această artă, proaspăt dar cumpănit, fiindcă știe că gratuitățile sunt doar momente care nu se inseră pe linia de evoluție, pe care vrea să fie neapărat, întodeauna. Lucrările din expoziție sunt lucrări din diferite epoci, alese însă cu mult discernământ, tocmai spre a dovedi profesoral că este conștient de toate problemele ce i le pune pictura.

Artist de probitate și conștiință, caracterizează spiritul transilvan, sensibil și perfect orientat, garantează o poziție certă, fără reveniri, în arta plastică românească.

Catul Bogdan este mereu în frământare, mereu pe culmi, cu fața ascunsă în mâini sau cu sufletul la gură. Dar nu-și părăsește poziția delicată. Se agită cu pasiunea creatorului conștient de misiunea lui, nu face concesii și nu cântărește spre a fi comod sau cu orice preț în consensul celor ce-l iubesc. Un artist plin de originalitate, de acțiune, care iubește riscurile și se dăruiește cu pasiunea boemă a celui ce vede lumea din el în afară.

Catul Bogdan este un mare maestru al peisajului. Are sentimentul naturii până la pasiunea bolnavă care-l face să sufere, să se agite în căutarea tiparului prin care să comunice drama lui în fața desfășurărilor vizuale. Cald în culoare până la a fi maladiv, sensual și înaripat, alergând parcă după fantasmile viziunilor sale, miraje colorate pe care le prinde în fugă, iar apoi le devorează, redând tablouri care te tulbură, fiindcă sunt prea bogate în conținut. Această poziție existențială în artă, îl plasează în lumea marilor neliniștiți, a acelora care stau mereu între umbră și lumină, între bine și rău.

Pictura lui *Catul Bogdan* este o mare artă. O artă care rupe zăgazurile, care se dimensionează peste loc și peste timp, care crează stil și forme nouă de expresie.

FUNDAȚIA DALLEs. — *Nicolae Brana*
Evoluția formelor de expresie în arta plastică, perfecționarea și subtilizarea mijloacelor materiale de comunicare a emoțiilor artiștilor plastici, descoperirile impresionismului și alunecarea pe panta sintezelor stilistice, ne-au îndepărtat brutal de începuturile pline de mister ale artei. Privim astăzi cu ochi de rafinat cultural al secolului al XX-lea orice manifestare de artă, cerând acestora o încadrare cât mai precisă în normele de prețiozitate ale expresiei. Artă pe care o cerem creatorilor trebuie să fie neapărat realizată material și formal, trebuie să nu te mai rețină prin presupusuri și aproximații, ea trebuie să vorbească direct, o limbă acceptată în general. Și, când aceste condiții formale sunt împlinite, începe contemplația, din mijlocul căreia încercăm să scoatem momente relevante și mai ales sensuri metafizice. Ochii noștri, standardizați în a măsura, obiectivați prin discipline îndărătnic învățate, refuză un material plastic care nu-i la limita suficientă a realizării formale. *Astfel, și emoțiile noastre sunt astăzi formale, așa cum o cerem artei ca să fie.*

Pierzând ineditul și prospețimea emoției, ne-am îndepărtat nebănuit de mult de începuturile cunoașterii și ale trăirilor în fața artei. Acest proces n'ar prezenta pentru cultura ca atare niciun pericol. Legile de evoluție ale culturii de mult nu mai sunt autonome și și-au pierdut organicitatea lor. Dar, ne găsim, trăind în mijlocul acestei realități, de multe ori, în situația de-a refuza o operă de artă care nu este împlinită după norma formală, trecând cu ușurință peste caracterul ei de autenticitate, caracter care ar trebui să fi relevant pentru opera de artă în sine.

Pictura lui Nicolae Brana ridică, în speță, această problemă. Acest artist-țăran, primitiv și impulsiv, organic profund ca autenticitate a trăirilor, desorganizat însă sub raport formal, crează o operă de artă neacceptată analitic, îndrăgită însă emotiv. Toți discipolii formalismului cultural, ai formelor perfecte, ai materiei dispuse după legi proprii și de nesdruncinat, văd în pictura lui Nicolae Brana o trădare a conceptului de artă din secolul nostru, și, mai mult, văd în acest artist un întârziat, un neevoluat, un inadapabil la disciplinele artei. Această atitudine fixează însă o părere. Nicolae Brana este o personalitate care nu mai poate fi discutată. Acceptat ca atare rămâne de văzut, pentru ce acest artist ridică atâtea obiecțiuni, și pentru ce, în același timp, totuși, el rămâne un artist, un creator.

Pictura lui Nicolae Brana pleacă dela trăirea

imediată. Peisajul și compozițiile sale nu sunt decât decupări din mediul artistului, satul. El nu caută, și desigur că mici nu poate, să transfigureze nimic, fiindcă poziția lui ontologică este primară, în stadiul unui adamism paradisiac. El nu face decât să culeagă imagini, pe care le comunică apoi așa cum poate el, adânc organic, răscolitor de primitiv, brutal și net, ca orice gest al începuturilor. Pentru el culoarea, desenul, știința compoziției, măiestria analitică a culorii, sunt lucruri de neînțeles, fiindcă în stadiul lui de evoluție, formele culte sunt anticipări anacronice. Astfel fiind poziția lui, desigur că pictura lui Nicolae Brana nu poate fi altfel, fiindcă pictorul ca individ este un inadapabil, un neevoluat, un primitiv.

Cântăria picturii lui Nicolae Brana se mai face deseori și cu pedanteria clasificărilor consacrate. Negăsindu-i-se niciun loc, este lăsat pur și simplu pe dinafară. Totuși locul lui este undeva, în subteranul tuturor categoriilor, adică în fondul acela care a creat grupările și din care operele respective își trag seva.

Pictura lui Nicolae Brana prezintă, pentru un dăruit al emoțiilor, pentru un om care caută să culeagă tot ce-i pur ca început, reconfortantul spectacol al misterelor artei. În fața picturii lui încerci emoția pe care-o ai privind și desenele din grottele dela Altamira sau în cepturile pline de lumină ale primilor pictori italieni. Acea înțepeneală a figurilor lui Brana este un fel de simbolizare statică a unor unități de început de viață. Artistul nu știe să le facă să miște în peisajul lui, fiindcă acest întreg peisaj nu-i decât un început, în care toate ființele și lucrurile nu și-au delimitat încă funcțiunile lor de destin. Apoi, culoarea lui Nicolae Brana nu este o culoare de sinteze cromatice, de dogme fixate și acceptate, ea e o pastă încălzită fizic, parcă din străfundurile piroserice și are claritatea mebulotică pe care o au aștrii în mișcările lor de precipitare. Toate aceste caracteristici îl așează pe Nicolae Brana aparte, îl situază acolo unde încep să prindă chiag emoțiile și unde dăruirea i se desprinde cu greu, ținută încă brutal de forțele centripete ale primelor mișcări.

Pentru apropierea lui Nicolae Brana trebuie lăsat la o parte tot bagajul analitic al unei culturi subtilizate pe piscuri și trebuie utilizată toată mecanica biologicului. Acest mare autentic, acest dramatic expresionist, care se rupe cu durere în fiecare pictură din lumea lui ancestrală, pe care o poartă anacronic în secolul nostru, este un desperat, ca toți aceia care trebuie să comunice în limbaje neadecuate încă fondului său expresiv.

Și, fiind vorba de un autentic țăran, rătăcit în lumea formelor culte, purces din acel Ardeal al multor resurecții spirituale, este bine să vedem în pictura lui și marea doză de sevă ro-

mânească, pe care-o revarsă ca pe-o lavină și din care putem culege aurul purităților autentice spiritualeități românești

V. BENEȘ

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

GH. A. CUZA SONETIST. Când, acum câțiva ani, revistele literare au început să publice sonete semnate Gh. A. Cuza, a fost o surpriză mai ales pentru lumea naționalistă, care prețuia în profesorul de drept roman dela Iași un animator politic de viguros temperament. Nimic din manifestările în care se cheltuise până atunci nu prevedea acest aspect meditativ de nuanță lirică și de o disciplină interioară atât de definită. Astăzi, după apariția celor două volume de sonete, dintre care ultimul, *Vifor sub stele*, abia ieșit de sub tipar, pare firesc să vedem în Gh. A. Cuza un poet de moștenire paternă, în care sentimentalismul romanțios și spiritul epigramist al tatălui, se potolesc într-o sinteză echilibrată de reflecție lirică.

Atât prin formă cât și prin fond, Gh. A. Cuza e un poet tradiționalist. Sonetul e o formă consacrată în literatura universală și o piatră de încercare pentru oricine vrea să se încadreze în rigorile acestei specii lirice. În filiația literară ieșeană, Gh. A. Cuza continuă pe Mihai Codreanu, ceea ce nu înseamnă o imitație, pentru că noul sonetist vine cu o lume a sa de idei și de sentimente, îmbrăcate în sonoritatea unei limbi foarte românești, care e alta și ca material și ca ton decât aceea a lui Mihai Codreanu. Cartea recentă se deschide cu o viziune a sonetului însuși, sculptată original în cuvinte: simbolul lui plastic e o formă tipică de arhitectură, minaretul, avânt încremenit spre cer, de unde tot alt muezin își trimite glasul spre eterul albastru:

*Sonetu-i turn din cremene cioplit
Cu scări tăiate 'n iambicul granit
Și unde veșnic altu-i muezinul.*

În această formă de o remarcabilă virtuozitate, cu rime bogate și noi, care îl silesc uneori la concesii de expresie facilă, Gh. A. Cuza revarsă simțiri general omenești, în care însă se recunoaște cu satisfacție sensibilitatea noastră națională. Uneori teme mitice ale doctrinei naționaliste irump biruitoare, în evocări în care sună nu știu ce trâmbiță a maiestății, ca în *Strămoșii arieni*, *Enea ctitorul* sau *Cărțile sibiline*. Cităm din ciclul acesta sonetul *Saturn*

pe muntele Omu, dedicat memoriei mitologului rasist care a fost Nicolae Densușianu:

*Din stânci răsare chipul lui Saturn
Cu fața lată, părul răzvrătit,
Printre ecouri veșnic taciturn, —
Așa precum străbunii l-au cioplit.*

*Pe culmea creștelor, ca dintr'un turn,
Prin negură privește 'n Răsărit
La preistoricul alai nocturn
Când ceruri și pământ s'au înfrățit.*

*De-atunci pe coama'naltelor țării
Trecut-au mii de ani și alte mii
Vor luneca mereu înspre Apus.*

*Ci el, Titanul mitului păgân,
Rămâne stâncă, peste lumi stăpân, —
Mai sus de nori, de veacuri mai presus.*

Ciclul acesta „de peste veac“, în factura lui parnasiană, mi se pare cel mai izbutit ca artă realizată; ei se încheie cu *Cleopatra către August*, temă universal încercată, din care totuși poetul a făcut o adevărată statuie a mândriei rănite.

Alteori inspirația lui Gh. A. Cuza știe să se disimuleze cu îndemănare în pitorescul stilului arhaic, pentru a reinvia momente istorice cu farmec de autenticitate cronicărească.

Varietatea aceasta ne arată bogăția de posibilități a unei personalități lirice cu drept de încetățenire în literatura noastră. De altfel, Gh. A. Cuza nu e numai un visător solitar închis în castelul sever al sonetului, ci un animator a vieții literare moldovenești din această vreme. Mai mult decât atât: singurul ei animator, după scriitorii, cari ridicau în slăvi Iașul, l-au părăsit, și odată cu el revistele ce purtaseră frumoasele și grelele sarcini literare ale Moldovei. În golul rămas, s'a ridicat dintr'odată această figură de poet și de militant al scrișului național, care în scurtă vreme a strâns în jurul revistei *Cetatea Moldovei* o pleiadă de publiciști noi, încinși de flacăra celui mai curat naționalism.

Sonetele lui Gh. A. Cuza îi dau prestigiul necesar pentru îndeplinirea acestei misiuni.

* * *

DONAR MUNTEANU POET RELIGIOS. Autorul culegerii *Biseriçuța neamului*, — poeme în sonete, — tipărită de Institutul Biblic, s'a remarcat cu trei decenii în urmă la *Convorbiri Critice*, unde Mihail Dragomirescu îl prețuia pe bună dreptate. La câțiva ani după întâiul războiu mondial, el publica volumul *Aripi fantastice*, în care se găseau încântătoare calități de poet, deslănțuite câteodată în lungi poeme discursive. A urmat un interval de tăcere, după care Donar Munteanu, părăsind ritmurile felurite și elanurile dezvoltate în stil Macedonski, a revenit la literatură dedicându-se cu exclusivitate sonetului.

Noua sa carte, continuând numai o latură din inspirația inițială, e o culegere de versuri religioase, grupate în două cicluri mari: *Biseriçuța neamului* și *Poveste de demult*.

Primul e un ciclu liturgic-iconografic, brodat pe o idee pe cât de simplă, pe atât de ingenioasă. Donar Munteanu cântă evlavia creștină revăzută în fântâna limpede a copilăriei. Cum i se înfățișează unui copil dela țară credința religioasă dacă nu concretizată în imaginile zăgăzite pe zidurile bisericii din sat? Ei bine, copilul acela de odinioară, cu ochii mari deschiși, întunecați de teama și de misterul credinței, ori licărind de bucurii cerești, cântă în cartea aceasta prin pana matură a lui Donar Munteanu. Ceeace l-au impresionat mai adânc sunt scenele zăgăzite cu imaginile întâilor oameni în raiu, cu căderea lor, cu Paradisul și Infernul (descriș în puternice colori plastice), și cu momentele culminante din viața Mântuitorului. Dar nu e vorba aici de o descriere obiectivă în versuri a iconografiei bisericesti; sentimentul profund religios al poetului îmbină impresiile scenelor biblice cu ritmul sacru al mișcărilor liturgice, într'un tot armonios, în care intră și atmosfera sufletească a satului și neprihana unei mari evlavii. E partea cea mai realizată a cărții.

Al doilea ciclu de sonete se organizează în jurul legendei populare cu teofania lui Dumnezeu și a Sfântului Petru, ascunși în chipul unor bătrâni călători pe pământ. Poetul dezvoltă legenda într'un fel de acțiune, cu oameni răi și oameni buni, cari primesc fiecare după inima lui, pe oaspeții cerești, pregătindu-și astfel răsplata cuvenită în ceruri, la marea ju decată. Povestea de demult e un poem aparte, închis în unitatea lui de acțiune, dar legat cu cel dintâiu ca o înțelepciune etică decursă din principii credinței.

Arta lui Donar Munteanu e de o simplitate cultivată, cu vers intim, mulat de fiorul inimii, cu imagini ce se ivesc fără fanfaronadă, numai acolo și atunci când smerenia nu le poate în lătura:

*Pe când făcliile din plicandre,
Din sfeșnicele vechi cu două toarte,
Dela iconostasul cu mixandre,*

*Iși tremurau luminile feeric:
Atâția ochi clipind din întuneric
Cu viața lor de dincolo de moarte!*

Ce simplu știe Donar Munteanu să rostească distanța dintre suprafirescul figurilor contemplate în icoane și natura noastră pământească! Iată-l pe poet în fața Maicii Domnului cu Pruncul:

*Cristos ținând mânuțele deschise
Ca niște aripioare peste-abise
Țintește cu privirea 'n cerul sfânt...*

*Iar ochii lor ce nu se pot uita
Te urmăresc deapururi și'n mormânt:
Simți bine că nu sunt din lumea ta.*

Ultimul vers e una din cele mai fericite încheieri de sonet. Satul apare în aceste poeme de un realism adesea crud și chiar strident; dar și iluminat de farmecul liturgic al credinței, ca în acest moment al întoarcerii dela biserică în dimineața pascală:

*Plutea o pace-albastră peste țară,
Miros de ierburi și parfum de tei;
Pe cer plutea un stol de porumbei
Și-un soare mângâios de primăvară.*

*Iar lumea ce ieșea, albind pe drum,
Târând cu ea al cerului parfum,
Simțea în sine-o dulce desfătare
Ce-i strălucea pe față... Pot să spun
Că fiecare se simțea mai mare
Și fiecare se simțea mai bun!*

Donar Munteanu ne-a dat în *Biseriçuța neamului* o carte pură a evlaviei țărănești, scrisă cu lirismul intim al unui poet care participă din tot sufletul la ea.

* * *

AL. GREGORIAN POET AL RĂZBOIULUI. Avem o floră bogată de poezie în legătură cu războiul. Dar e un fenomen curios: n'avem o poezie a războiului, de accente virile, care să se ridice până la sensul eroismului. Sentimen-

tele ce-l întovărășesc sunt mai mult minore, minore ca tonalitate ce alunecă cu predilecție în elegie. Viața pare mai prețuită decât jertfa, deși isprăvile impunătoare ale armatei noastre au smuls cununi de laur din admirația celorlalte neamuri. Nu e momentul să discutăm cauzele acestei atitudini literare, deși aceste cauze poate există, cum poate va exista și posibilitatea de a le discuta. Deocamdată facem această observație sumară cu scopul de a releva prin contrast atitudinea nouă a lui Al. Gregorian din cartea *Poeme pentru cruciați*.

Autorul ei era consacrat până acum ca un ziarist de elită nu numai prin stilul său de o clară distincție intelectuală, dar totdeodată prin ținuta consecventă în slujba unei doctrine care ne e scumpă și ai cărei susținători, într'o țară unde naționalismul a fost obiect de prigoană, trebuiau să îndure adevărate mucenicii.

Poemele pentru cruciați ni-l descopere ca poet. După Gh. A. Guza, e al doilea caz când un luptător naționalist apare pe neașteptate în zalele versului. Așa cum îl vede Gregorian, războiul nu e nici un motiv de jelanie, dar nici de declamație. El e făcut „pentru roadele cerului și ale lumii, pentru că e înalt și frumos“. Are deci o traiectorie de sens, ce trece departe, dincolo de noi, și sub fascinația căreia insul se rânduiește cruciat al jertfei :

*Cine dintre noi nu cade,
cine nu-și leapădă sângele, cascade,
cine nu se 'njumătățește,
înseamnă, vai!
că încă nu e copt pentru jertfă:
Dumnezeu darul vieții lui nu-l primește.*

Versurile acestea au poate aparență de manifest, dar ele precizează un crez bărbătesc sub

puterea căruia tragediile individuale nu mai sunt bocite, ci sunt cântate ca triumfuri ale neamului : „cinstea rasei, cu parafa schilodeniei lor se rotunjește“. Pentru o materie atât de dificilă din punct de vedere literar, cum e patriotismul războinic, Al. Gregorian găsește cuvinte și expresii proaspete, de parcă suflă cu argint nou o icoană veche. Aceasta e de altfel calitatea cea mai de seamă pentru a defini un scriitor și în care excelează poeziile de față. Influențe se pot găsi ici-colo, dar nimeni nu greșește vorbind de un stil propriu, în care impresia intelectualizată nu pierde din puterea de sugestie și de comunicare :

*Solduri de stânci legate în fiare,
ocale de fier zornăinde,
vin cu Urali în spinare:
Asile!*

Exemple de-acestea sunt multe și ele fac parte din proprietatea literară a lui Al. Gregorian. *Atacul*, în care „obuzele cad — dropii de tuci” — și acea *Sete* halucinantă, care vede în arșiță oceane de apă, sunt caracteristice nu numai pentru felul poetului de a considera războiul, dar și pentru felul în care el însuși izbutește să se impună considerației noastre.

Nu cunoșteam niciunul din aceste frumoase poeme când autorul lor mi-a călcat pragul să mi le ofere tipărite. Dar după ce mi le-a citit, punând în fiecare cuvânt nuanța sonoră cea mai potrivită, am înțeles că războiul acesta, dacă pe unii i a făcut martiri și eroi, pe Al. Gregorian l-a făcut cântărețul său.

NICHIFOR CRAINIC

